

МОЛОДОЙ

ISSN 2072-0297

СПЕЦВЫПУСК

Университет «Болашак»,
(г. Кызылорда, Казахстан)

Является приложением к научному
журналу «Молодой ученый» № 5 (109)

Учёный

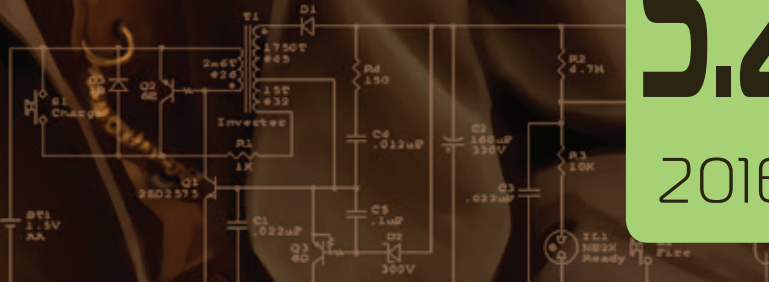
международный научный журнал

художественная
ФОТО-МЕХАНИЧЕСКИЯ МАСТЕРСКИЯ
С. М. ПРОКУДИНЪ-ГОРСКАГО.
С.-Петербургъ, Б. Подъячская, 22.
Телефонъ 1118.

16+

5.2
2016

ISSN 2072-0297

Молодой учёный

Международный научный журнал

Выходит два раза в месяц

№ 5.2 (109.2) / 2016

Спецвыпуск

Университет «Болашак», г. Кызылорда, Казахстан

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, *кандидат технических наук*

Члены редакционной коллегии:

Ахметова Мария Николаевна, *доктор педагогических наук*

Иванова Юлия Валентиновна, *доктор философских наук*

Каленский Александр Васильевич, *доктор физико-математических наук*

Куташов Вячеслав Анатольевич, *доктор медицинских наук*

Лактионов Константин Станиславович, *доктор биологических наук*

Сараева Надежда Михайловна, *доктор психологических наук*

Авдеюк Оксана Алексеевна, *кандидат технических наук*

Айдаров Оразхан Турсункожаевич, *кандидат географических наук*

Алиева Тарана Ибрагим кызы, *кандидат химических наук*

Ахметова Валерия Валерьевна, *кандидат медицинских наук*

Брезгин Вячеслав Сергеевич, *кандидат экономических наук*

Данилов Олег Евгеньевич, *кандидат педагогических наук*

Дёмин Александр Викторович, *кандидат биологических наук*

Дядюн Кристина Владимировна, *кандидат юридических наук*

Желнова Кристина Владимировна, *кандидат экономических наук*

Жуйкова Тамара Павловна, *кандидат педагогических наук*

Жураев Хусниддин Олтинбоевич, *кандидат педагогических наук*

Игнатова Мария Александровна, *кандидат искусствоведения*

Коварда Владимир Васильевич, *кандидат физико-математических наук*

Комогорцев Максим Геннадьевич, *кандидат технических наук*

Котляров Алексей Васильевич, *кандидат геолого-минералогических наук*

Кузьмина Виолетта Михайловна, *кандидат исторических наук, кандидат психологических наук*

Кучерявенко Светлана Алексеевна, *кандидат экономических наук*

Лескова Екатерина Викторовна, *кандидат физико-математических наук*

Макеева Ирина Александровна, *кандидат педагогических наук*

Матроскина Татьяна Викторовна, *кандидат экономических наук*

Матусевич Марина Степановна, *кандидат педагогических наук*

Мусаева Ума Алиевна, *кандидат технических наук*

Насимов Мурат Орленбаевич, *кандидат политических наук*

Прончев Геннадий Борисович, *кандидат физико-математических наук*

Семахин Андрей Михайлович, *кандидат технических наук*

Сенцов Аркадий Эдуардович, *кандидат политических наук*

Сенюшкин Николай Сергеевич, *кандидат технических наук*

Титова Елена Ивановна, *кандидат педагогических наук*

Ткаченко Ирина Георгиевна, *кандидат филологических наук*

Фозилов Садриддин Файзуллаевич, *кандидат химических наук*

Яхина Асия Сергеевна, *кандидат технических наук*

Ячинова Светлана Николаевна, *кандидат педагогических наук*

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.

Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

E-mail: info@moluch.ru; <http://www.moluch.ru/>.

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый».

Основной тираж номера: 500 экз., фактический тираж спецвыпуска: 45 экз.

Дата выхода в свет: 1.04.2016. Цена свободная.

Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

Журнал зарегистрирован Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации ПИ № ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г.

Журнал входит в систему РИНЦ (Российский индекс научного цитирования) на платформе elibrary.ru.

Журнал включен в международный каталог периодических изданий «Ulrich's Periodicals Directory».

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)

Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)

Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)

Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)

Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)

Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)

Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)

Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)

Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)

Демидов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)

Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)

Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)

Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)

Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)

Кадыров Кутлуг-Бек Бекмурадович, кандидат педагогических наук, заместитель директора (Узбекистан)

Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)

Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)

Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)

Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)

Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)

Лю Цзюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)

Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)

Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)

Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)

Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)

Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)

Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)

Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)

Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)

Узаков Гулом Норбоевич, кандидат технических наук, доцент (Узбекистан)

Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)

Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)

Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)

Руководитель редакционного отдела: Кайнова Галина Анатольевна

Ответственный редактор спецвыпуска: Шульга Олеся Анатольевна

Художник: Шишков Евгений Анатольевич

Верстка: Бурьянов Павел Яковлевич, Голубцов Максим Владимирович

На обложке изображен Сергей Михайлович Прокудин-Горский (1863–1944) — русский фотограф, химик, изобретатель, издатель, педагог и общественный деятель.

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются. За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов. При перепечатке ссылка на журнал обязательна. Материалы публикуются в авторской редакции.

СОДЕРЖАНИЕ

МАТЕМАТИКА

Сулейменова С. А.

Математиканы оқытудағы инновациялық әдіс-тәсілдер 1

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ауезбаева Т. Е.

«Бұлттық технологиялар» — оқу үдерісін ұйымдастыру барысындағы информатика пәнін оқытудың жаңа заманғы ресурсы 3

Джанмулдаев Б. Ж., Аленов К. Т.

Деформацияланатын ортадағы изотропты пластинаның сызықты емес жағдайдағы тербелісі 5

Омарова У. Ш., Баймұратова А. Т.,

Қоңқабаев Н. О.

Интеграционалдық технологияның басқару жүйесін зерттеу 7

Смагулов Е. Ж.

Медиа білім берудің педагогикалық негіздері ... 9

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

Токтамысов А. М., Имангазиев П. О.,

Шермагамбетов К.

Совершенствование и ресурсосбережение, минимальная, нулевая технология возделывания риса и культур рисового севооборота 11

Тохетова Л. А., Демесінова А. А., Бекова М. Қ.

Қызылорда облысы жағдайында арпаның екіқатарлы және көпқатарлы үлгілерінің шаруашылық-биологиялық белгілері бойынша салыстырмалы талдауы 14

Ысқақ Е. Н., Мұстафа Л. К., Тогизбаева М. К.

Қатырып балқытудың негізгі технологиялық параметрлерін негіздеу 17

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

Жусупбекова М. Қ.

Мәңгілік ел — елдің болашағы 20

Жусупбекова М. Қ.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің құқықтық негіздері 21

Жусупбекова М. Қ.

Құқықтық тәртіп пен заңдылық тәуелсіз Қазақстанның дамуының негізгі шарттары 23

ИСТОРИЯ

Ибраев Г. М.

О необходимости совместных действия Запада и России в разрешении международных кризисов 25

Кыпшақбаев Қ. З., Серкебаев Д. Ж.

М. Шоқай — тарихшы, публицист 27

Оразбақов А., Джуманова Ж. А.

Сыр елінің демографиялық үрдісі 28

ПОЛИТОЛОГИЯ

Насимов М. О., Паридинова Б. Ж.

Ұлт жоспары — қазақстандық арманға бастайтын Жаңғырту жобасы 31

ПСИХОЛОГИЯ

Қалдыбай Қ. Қ., Байкенже Н. Қ., Пазылова Қ. А.

Ұлттық қауіпсіздік архетиптері және ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың психоаналитикалық жолы 32

ПЕДАГОГИКА

Абдраманова Г. Б., Ажмолдаева К. Б.

Қазіргі білім берудегі инновациялық технологиялардың рөлі 35

Абдраманова Г. Б., Ажмолдаева К. Б.

Жоғары сынып оқушыларына «Организмдердің көбеюі мен жеке даму» тарауын оқытуда педагогикалық технологияларды пайдаланудың тиімділігі 37

Абдраманова Г. Б., Оспанова Г. К.

Үздіксіз білім беру жүйесінде ересектерді оқыту ерекшеліктері 39

Жансугирова Г. О., Жансугирова А. О.

Интерактивтік технология әдісі 41

Жансугирова А. О.

Оқыту әдістерін жетілдіру және оқытушының өз тәжірибесінде оларды таңдай білуі 43

Ибрагимова Ғ. Е., Қадырова Г. М. New ways of correcting spoken errors.....	45
Калдыбаев С. К., Бакалбаева Г. А. Интернет-ориентированные педагогические технологии.....	47
Мырзалиева Г. Ә. Информатика пәнін жаңа тұрғыда оқытуда оқушылардың қызығушылығын арттыру жолдары	49
Пазылова Қ. А. Халық педагогикасының озық үлгілері арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің жолдары	51

Сартаева Н. Т. Бастауыш мектепте зерттеушілік іс-әрекеттің жүргізілуі	53
--	----

ФИЛОЛОГИЯ

Байдаулетова А. Ө. Лексикалық тұлғалар жасалуындағы көнеленген жатыс септік жалғауының орны	56
--	----

ФИЛОСОФИЯ

Қалдыбай Қ. Қ., Көлеген Г. Б., Ниязов Н. А. Жаһандану жағдайындағы ең маңызды мәселе — рухани қауіпсіздік.....	58
---	----

МАТЕМАТИКА

Математиканы оқытудағы инновациялық әдіс-тәсілдер

Сулейменова Сауле Абилтаевна, математика пәнінің мұғалімі
№ 3 мектеп-интернаты (Қызылорда облысы, Қазақстан)

Математикалық ұғымдарды дамыту мен оларды оқушылардың меңгеруін қамтамасыз ету мектеп математикасын оқытудың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл міндет мектеп математика курсының басты ұғымдарын саналы және баянды түрде таразылауды, соның негізінде көптеген дидактикалық міндеттерді шешуге болатын математикалық ұғымдарды меңгеруді қамтамасыз етуді, оларды оқушыларға оқытып-үйретудің тиімді жолдарын анықтауды қажет етеді.

Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты халыққа Жолдауында егемендік алған мемлекетіміз, экономикалық, әлеуметтік және саяси өркендеуі үшін алдымен отандық білімнің дамуын, білім беру ұйымдарында педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету мақсатында ғылыми және оқу-әдістемелік жұмыс жүзеге асырылу керектігін айта келе, әлеуметтік саясаттағы мемлекеттің басымдығы адам капиталын дамытуға кең ауқымды инвестициялар болуы тиіс. Біз бұған дейін қабылданған бағдарламаларға сәйкес, білім беру және денсаулық сақтау салаларын жаңғыртуды жалғастыруымыз керек деп атап көрсетті.

Бүгінгі таңда математика қоғам өмірінде үлкен рөл атқаратыны мәлім. Математика — адамның ақыл-ойын, сана-сезімін, ойлау қабілеттерін дамытатын бірден-бір құрал. Сондықтан да математиканы дамыта оқыту күн тәртібінде ең бірінші тұрған мәселе. Қазіргі уақытта Интеллектуалдық мектептер желісі белсенді дамытылуда. Олардың тәжірибесі біртіндеп бүкіл орта білім беру жүйесіне таратылуда. Озық технологияларды алға бастыру үшін орта білім беруге электронды оқыту енгізілуде.

Дамыған әлемде инновациялардың үлкен бөлігі және университеттер жанындағы коммерцияландыру офистері жұмыстарының нәтижелері университеттік ғылымға тиесілі. Оның үстіне жастарды кәсіпкерлікке, инновациялық менеджментке дәл осы университеттерде оқытады, ал ол өз зерттеулерінің нәтижелерінен қаржылай пайда тапқысы келетін кез келген ғалым үшін қажет.

Оқытуды технолизациялау идеясы жаңа идея емес. «Ұлы дидактика» еңбегінде Я. А. Коменский оқытуды технолизациялау керектігі туралы сол кездің өзінде айтқан. Ол «дидактикалық машина үшін: 1) қойылған мақсат; 2) сол мақсатқа жететін құрал; 3) мақсатқа жеткізбей қоймайтын, сол құралдарды қолдану ережелерін табу керек», — деді.

Математиканы оқыту үдерісінде өтілетін сабақтың мазмұнына, түріне байланысты дәстүрлі оқыту әдістері де және инновациялық оқыту әдістері де қолданылатыны мәлім.

Дәстүрлі технологияның артықшылығы: оқушылардың күрделі материалды түсінуіне ыңғайлы, оқу-тәрбие үдерісін тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Дәстүрлі технологияның кемшіліктері: оқу үдерісінде жекелеу және саралауға мүмкіндік жоқ, оқушылардың ойлау мүмкіндігін дамытуы төмен. Сондықтан, барлық қолданылып жүрген оқыту технологияларынан, дамытып оқыту технологияларының артықшылығы мол деп есептейміз. Денсаулық сақтау технологиясын оқыту технологияларының барлық түрлерімен біріктіріп (интегралдап) қолдану керек.

Қазіргі ғылым мен техниканың, өндіріс технологиясының қарқынды дамуы, экономиканы көтерудің күрделі мәселелерін шешу кезеңінде мектептегі оқыту оқушыларды белгілі бір білім қорымен қаруландырумен шектелмеуі тиіс. Олар алған білімдерін өз беттерімен әрі қарай кеңейтіп, тереңдетіп әртүрлі және жаңа жағдайларға қолдана алатындай жоғарғы деңгейдегі ойлау қызметін дамытуға қол жеткізу керек. Басқа ғылымдар саласы сияқты математикалық жалпы білім ұғымдардан, ережелерден, заңдардан және басқалардан тұрады. Ал мұның барлығы мектепте оқу үрдісінде дамытылады.

Бүгінгі таңда оқу-тәрбие үдерісін түбірінен өзгерту маңызды. Бұл орайда қосымша білім берудің интерактивті түрлерін дамыту қажет. Интерактивті оқыту дегеніміз — оқушылар мен мұғалім түсіністік қарым-қатынаста өзара білімдерімен, тәжірибелерімен алмасу және талдау жұмысы. Интерактивті оқыту әдісімен жүргізілетін сабақты жүргізу кезеңдері: I — проблеманы айқындау; II — ин-

формациялық блок; III — практикалық біліктілік блогы; IV — сабақты аяқтау. Интерактивті оқыту әдісінің екі түрі бар. Олар: 1) оқу пікір-таласы; 2) нақты практикалық ахуалдарды талдау (case — study).

Мультимедиалы компьютерлік технологиялар барлық дәстүрлі оқу құралдарын алмастыруға мүмкіндік береді. Көп жағдайда мұндай алмастыру өте тиімді, өйткені мұғалім әртүрлі құралдарды қиюластырып қолдана отырып, оқытылатын материалдың тереңде, саналы түрде меңгерілуге жағдай жасайды, сабақ уақытын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді, сабақты ақпараттандырады.

Компьютерлік оқыту үдерісі табиғи түрде еніп, оқыту үдерісін түрлендірудің тағы да бір тиімді техникалық құралы болып отыр. Әрбір сабақта оқушылардың эмоциясының жоғарылауын бақылауға болады, тіпті үлгерімі төмен оқушылардың өзі де компьютермен қызыға жұмыс істейді. Сабақтарда компьютерді жүйелі түрде қолданғанда оқушылардың сабақтағы белсенділігі артып, материалды меңгеруге қызығушылық артады; рухани сайыс пайда болады; сабақ барысында жағымды эмоция көбейеді; компьютерді «жеңу» үшін табандылық пайда болады, өзіндік дайындыққа қызығушылық артады. Екінші жағынан бұл оқыту әдісі мұғалімдеге де ұнайды, өйткені: оқушының қабілеті мен білімін дұрыс бағалауға көмектеседі, оқушыны түсінуге, оқытудың дәстүрлі емес, жаңа әдістерін іздеуге итермелейді.

Математиканы оқытуда қазіргі заманғы компьютерлердің мынадай мүмкіндіктерін қолдануға болады:

1) ақпараттың кез-келген түрін өңдеудің жылдамдығы және сенімділігі. Сандық ақпаратты өңдеу үшін микро ЭЕМ ғана емес, сонымен бірге калькуляторды да пайдалануға болады;

2) ақпаратты графикалық түрде көрсету. Компьютерлер өздерінің графикалық (демонстрациялық) мүмкіншіліктері жағынан түрлі-түсті теледидардан да артық, бұл олардың әдістемелік құндылығын арттыра түседі;

3) көп мөлшердегі ақпаратты сақтау және жылдам берілуі. Мысалы, математика курсындағы барлық кестелер компьютердің жадында сақталады. Қажет ақпарат экранға бір-екі пернені басу арқылы шыға алады.

Әдебиет:

1. Назарбаев Н. Ә. «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты халыққа Жолдауы. <http://www.akorda.kz/>
2. Математика және физика, № 5, 2014.
3. Математика, № 1, 2011 [19–20 б.]

Сабақта компьютерлерді қолдану мүмкіндігі машиналардың программалық жабдықталуына байланысты. Сабақ барысында қолданылатын барлық программаларды шартты түрде үйрететін және оқытатын деп бөлуге болады. Үйретуші программалар оқытушының кейбір қызмет түрін алмастыру үшін құрылады (жаңа материалды түсіндіруде, өткенді бекітуде, білімді тексеруде және т.б.).

Математика сабағындағы зерделік жұмыс көбейетіндіктен, оқушылардың пәнге қызығушылығын, сабақ соңына дейін белсенділігін қалай сақтау керектігі ойландырады. Оқыту барысында компьютерді пайдалану ақпараттық жағдай жасап, оқушының қызығушылығының артуына ықпал етеді.

Қазір мектептердің барлығы компьютер сыныптарымен жабдықталған. Бірақ бұл техника математиканы оқыту барысында сирек қолданылатынын байқаймыз. Математиканы оқытуда қазіргі заманғы технологияны пайдаланбаудың бір себебі — математика сабақтары үшін программалық қамтамасыздандыру, компьютерлік бағдарлама мен оқытушыға арналған құралдан тұратын бағдарламалық-әдістемелік кешендердің аз болуы. Математиканы оқыту процесінде ақпараттық технологияларды қолдану сабақ уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді, оқушыларға есептің шешуін ұқыпты да, таза қылып жазудың үлгісін беруге, оқыту барысында көрнекіліктің деңгейін көтеруге, оқу процесін жандандыруға мүмкіндік береді.

«Бүкіл өмір бойы оқу ендігі жерде балама емес, асқан қажеттілік» дейді Гарвард университетінің нақылдарының бірі. Соған байланысты, жастарымыз алатын сапалы білімі бар болғаны жолашар интеллектуалдық капитал болып табылады. Сондықтан үздіксіз жұмыс істеп, өз білімімізді, кәсіби құзырлылықтарымызды арттыру қажет.

Заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов «Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін — білім» деген. Біз өрлеуді өмірінің өзегі еткен халықпыз. Мына заманда «Өнердің кілтін тапқан ғана өрге шабады». Біз, тәуелсіз Қазақстанның келешегі үшін тарихи жауапкершілік арқалайтын азаматтармыз. Осы жауапкершілікті сезіне білейік.

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

«Бұлттық технологиялар» — оқу үдерісін ұйымдастыру барысындағы информатика пәнін оқытудың жаңа заманғы ресурсы

Ауезбаева Тальмира Есимхановна, физика-математика ғылымдарының кандидаты
«ТҰРАН» университеті (Алматы, Қазақстан)

Қазіргі кезде бұлттық сервистердің қажеттілігі әртүрлі Кәсіптерді, мәселелерді шешуде күн санап артуда. Ғылыми-техникалық басылымдарда «бұлттық қосымшалар», «бұлттық сервистер», «бұлттар» терминдері қолданысқа кеңінен енген. Алайда, ғылыми және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде бұл терминдер әлі де болса сирек кездеседі.

«Бұлттық қосымшалар, сервистер, технологиялар» терминдеріне жан-жақты талдау жасау нәтижесінде оқу ұйымдарында қолдану үшін келесі анықтаманы алдық. «Бұлттық технологиялар» негізіне «бұлттық қызметтер» — функциясы жатады, бұл функция қолданушыларға бұлттық технологияларды жеткізушілерден келген. Бұл анықтамаға «бұлттық қосымшалар», «бұлттық қызметтер» және «бұлттық мәліметтерді сақтау орындары» да енеді [1].

«Бұлттық қызметтер» — бұл функционалды-аяқталған қызметтер жиыны, бұлттық технологияларды жеткізушілерден алады, жеке өз интерфейсі бар және қолданушылардың тоқтаусыз жұмыс жасау барысында өз ортасын әрі қарай дамытуға мүмкіндігі бар.

«Бұлттық қосымшалар» — бұл аяқталған бағдарлама, бұлттық қызметтерді жеткізушілердің серверлерінде іске қосылады, өзінің бағдарламалық ортасында орындалады және қолданушыға қол жетімді.

Осы функцияларды атқаратын бұлттық сервистерге мысал келтірейік.

1. Файлдарды сақтау және синхрондау. Бұл қызмет — Box.net. Бұлттық файлдық сақтау орны — дегеніміз интернет желісі арқылы қол жетімді және нақты

бір жабдыққа жатпайтын, бұлттық қызмет көрсететін жеткізушінің жабдығында орналасқан ақпаратты сақтау орны [2]. Word, excel, power point, музыкалық және видео файлдарды сақтауға мүмкіндік береді, оқушылар мен әріптестерге қол жетімді. Сонымен қатар файлдарды кросс-платформалық синхрондау мүмкіндігі бар.

Осы санаттағы келесі қызмет — dropbox.com. Бұл файлдық сақтау орны, интернет желісі қосылған барлық жабдықтарда сіздің құжаттарды сақтау және синхрондау мүмкіндігін туғызады.

Отандық Яндекс компаниясының қызметі Box.net және dropbox.com қызметтерінің функцияларын атқара алады. Ерекшелігі тек бөлінетін сақтау орнында — 10 гигабайт.

2. Қойындылар сақтау қызметі — Diigo.com. Бұл ресурс қойындыларды сақтауға, топтастыруға, ашуға және ескертпелер қосуға, комментарий жазуға және топ ұйымдастыруға көмектеседі, қойындыларға топтық,

ұжымдық қол жетімділік және бәрі бірдей түзетулер енгізуге мүмкіндік, кез келген құрылғыдан және браузерден жұмысын ұйымдастыруға болады.

Microsoft office стандартты жинағына енетін — One Note бағдарламасын атап өту маңызды. Бұл қосымша ескертпелермен кез келген мобильді құрылғыда жұмыс жасауға, сонан соң «бұлтқа» енгізуге және кез-келген жай компьютерде қарауға мүмкіндік береді.

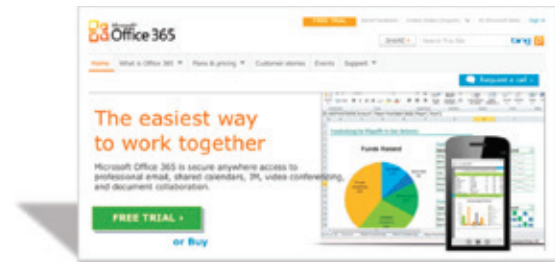
3. Уақытты басқаруға көмектесетін бірден — бір ресурс бұл — Smartsheet.com, нақты уақытта жұмыс жасайтын жобаларды жоспарлағыш есептерді қойылымын қоюға, орындау барасын бақылауға және уақыт бойынша динамикасын қадағалап отыруға мүмкіндік тұғызады. Гант диаграммасын қолдана отырып бірнеше адамның немес бүкіл бөлімінің жұмысын жоспарлауға болады. Интернет желісі қосылған кез-келген компьютерден қол жетімді.

4. Microsoft office 365 — бұл стандартты Microsoft office пакеті, интернет желісінің қосымшасы ретінде жұмыс жасайды. Оның көмегімен кез-келген office локальды пакеті орнамаған компьютерден өз логині, паролімен еніп офистік бағдарламалармен жұмыс жасауға болады. Браузерде жұмыс жасау жеңіл болады өйткені интерфейс сол күйі сақталады.

Ең алғашқы және қол жетімді құжаттармен жұмыс жасайтын бұлттық қызметтер — Google. Google құжаттар, Google кестелер және Google презентациялар бұлттық

қызметтердің ең жарқын мысалы, бұл тегін қолдануға болатын бұлттық офис [3].

Информатика пәнін оқытудағы бұлттық технологияларды қолдану мысалдарына тоқталып кетейік.

Google-мәтін

Тапсырма мысалы. Берілген тақырып бойынша ұжымдық өңдеу жүргізіп, материал жинап, баспа қағазын әзірлеу:

1. Жаңа жылды тойлау;
2. 8 наурыз күні;
3. Мұғалім күні;
4. Сіздің оқу орныңыздағы атаулы күндер;
5. ҚВН өткізу;
6. (курста) сыныпта аяқталу кеш өткізу;
7. Сіздің сынып (топ);
8. (Бірінші курс) лицей, гимназия оқушы қатарына қосу;
9. Информатика пәнін (өзге пән) өткізу барысы.

Газет немесе тақырып атауын таңдау, шығарымның күнін және нөмірін қою, авторлар атын және мекен-жайын көрсету. Мәтіндерге атау қою, сурет, цитата қосу. Мақаланы бағанаға орналастырымыз, тапсырма топ бойынша орындалады. Әр топ мақала атын қойып, негізгі статьяларын қалыптастыруы тиіс. Сурет және мәтіндік құжат қосылуы міндетті.

Сондықтан, бұл жұмыста топтың мүшелерінің идеяларын талдауға, оларды бірігіп өңдеуге, рецензия жүргізуге және өз шығармасын жариялауға мүмкіндік береді.

Google кесте

Тапсырма мысалы. Белгілі байланыс каналдарының кестесін құру, олардың құрылымымен мінездемелерін қосу. Мұғалім алғашқы кестені әзірлеп, оны желіге салады, оқушыларға толық қол жетімді етіп қояды. Оқушылар жеке немесе кіші топта жұмыс жасауы мүмкін, ақпаратты интернет желісінен алуға болады (сурет-1).

Үй тапсырмасы ретінде кестеге қосымша тиісті иллюстрациялар енгізуді беруге болады.

Оқушылардың өңдеуін қадағалап отырып мұғалім әрбір жазу тапсырмасының орныдалу барасын қадағалап отыруға мүмкіндігі бар. Осы қызметтің көмегімен желіде кесте толтырып жұмыс жасау, оны жинау, қадағалау мүмкіндігі туады.

Сурет-1. «Байланыс каналдары» кестесі

2						
3						
4	канал связи	скорость передачи	сопротивление наводкам, Дб	режимы передачи	длина канала, м	сферы применения
5	экран. витая пара	100 мбит/сек		дуплекс		
6	неэкранированная витая пара	10 мбит/сек	50	дуплекс	120м	офисы, локальные сети
7	коаксиальный кабель			дуплекс		
8	оптоволокно			дуплекс		
9	телефонный кабель			полудуплекс		
10						

Google презентациялар

Тапсырма мысалы. Google презентациялар: Web 2.0 қызметінің көмегімен «Сөйлемдер. Логикалық амалдар» тақырыбына (ортақ қол жетімділік режимінде) ұжымдық немесе кіші топта презентация құру.

Оқушылар слайд тақырыбын анықтап, мәтін түсін тандап, әртүрлі слайд макеттерін қолданып жасаған презентациясын көріп шығу режимінде көрсетуі тиіс.

Осылай презентация жасау барысында ортақ жұмыс: көру, толықтыру, сұрақ құрастыру, сайтта немесе сынып

блогында презентацияны жариялау, желілік ортаны қолдану арқылы бүкіл жұмысты орындау үдерісін бақылау жасалынады.

Оқу үдерісіне соның ішінде информатика пәнін оқыту үдерісіне бұлтық технологияларды қолдану кешігіп енгізілуде және кең қолданысқа ие емес. Бірақ қазір жастар глобалды желіге қол жетімді және жаңалықтарды өздерінің жеке мүддесіне қолдануда. Осы жүйені өз тәжірибесінде ертерек қолданған әрбір мұғалімінің, басшының жұмысы жеңілдеп қызықты болатынына сенімдімін.

Әдебиет:

1. Клементьев Илья Павлович, Устинов Владимир Алексеевич. Введение в Облачные вычисления. Изд. УГУ. 2009 г.
2. Рихтер К. Chris Richter on Cloud Computing Security and Compliance [Электронный ресурс].
3. Айтимова У. Ж., Тулегенова Г. С., Киянбеков А. Ж. «Жобалаудың бұлты ортасында графикалық интерфейсті құруға арналған құрал-сайманның өзектілігі және оларға қойылатын талаптар» [Текст] / Молодой ученый. — 2015. — № 7.2. — с. 11–13.

Деформацияланатын ортадағы изотропты пластинаның сызықты емес жағдайдағы тербелісі

Джанмулдаев Бақытжан Жамаладинович, техника ғылымдарының докторы;
Аленов Канат Табынович, докторант
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Пластину түріндегі жазық құрылыс конструкциясы мен негізді (x, y) жазықтығында, немесе сыртқы күштер u координатасынан тәуелді емес жағдайда қарастырайық. Бұл жағдайда u_1, w_1 ауысулары нольге тең емес, ал ауысу $v_1 = 0$. Деформацияланатын негізде жатқан пластиналар тербелісі пластину бетіндегі сыртқы күштермен, сондай-ақ негіз тарапынан таралатын тербелістерге байланысты деп есептейміз. Сонымен қатар пластинаның негізбен түйісетін шекарасы бойынша бұл түйіспелер таза; үйкелістер жоқ. Негіз материалы изотропты және деформациялардан кернеулер тәуелділігі сызықты болған жағдайда болыцман типті [1].

$$\begin{aligned} \sigma_{ij}^{(2)} &= L_2(\varepsilon_{ij}^{(2)}) + 2M_2(\varepsilon_{ij}^{(2)}), \\ \sigma_{ik}^{(2)} &= M_2(\varepsilon_{ik}^{(2)}), (i, j = x, z; i \neq j), \end{aligned} \tag{1}$$

арақатынастар орындалады.

Пластину үшін деформациялардан кернеулердің тәуелділіктерін куб негізде

$$\sigma_{ij}^{(1)} = 3K_1 R_0^{(1)} \left\{ \varepsilon_0^{(1)} \left[1 + \alpha \chi_0^{(1)} K_2^{(1)} (\varepsilon_0^{(1)2}) \right] \right\} + 2G_1 R^{(1)} * \left\{ (\varepsilon_{ij}^{(1)} - \varepsilon_0^{(1)}) \left[1 + \alpha \gamma_0^{(1)} G_1^{(1)} (\psi_0^{(1)2}) \right] \right\} \tag{2}$$

$$\sigma_{ik}^{(1)} = G_1 R^{(1)} \left\{ \varepsilon_{ij}^{(1)} \left[1 + \alpha \gamma_0^{(1)} G_1^{(1)} (\psi_0^{(1)2}) \right] \right\}, (i \neq j; i = x, y; l = 1, 2)$$

деп қабылдаймыз

Мұндағы: $\varepsilon^{(1)}$ — орташа көлемді деформация;

$\psi_0^{(1)2}$ — деформация квадратты қарқыны

$$(\psi_0^{(1)2}) = \frac{2}{\sqrt{3}} \left[\frac{2}{3} (\varepsilon_{xx}^{(1)2} + \varepsilon_{zz}^{(1)2} - \varepsilon_{xx}^{(1)} \varepsilon_{zz}^{(1)}) + \frac{1}{2} \varepsilon_{xx}^{(1)2} \right]; \tag{3}$$

$\chi_0^{(1)}, \gamma_0^{(1)}$ — формуласымен өрнектелетін сәйкес ұзару және жылжу функциялары:

$$\chi_0^{(1)} = 1 + F_0^{(1)} (\varepsilon_0^{(1)}); \gamma_0^{(1)} (\psi_0^{(1)2}) = 1 + F_1^{(1)} (\psi_0^{(1)2}); F_j^{(1)} (0) = 0. \tag{4}$$

$F_0^{(1)}$ и $F_1^{(1)}$ функциясы дәреже қатары арқылы тарқатылады [2].

$$F_0^{(1)} (\varepsilon_0^{(1)}) = \sum_{n=0}^{\infty} \alpha_n (\varepsilon_0^{(1)})^{2(n+1)}, F_1^{(1)} (\psi_0^{(1)2}) = \sum_{n=0}^{\infty} \gamma_n (\psi_0^{(1)2})^{2(n+1)}; \tag{5}$$

$R_0^{(1)}$ и $R^{(1)}$ — вольтер типті сызықты интегралды операторлар.

$$R_0^{(1)} (\zeta) = \zeta(t) - \int_0^t F_{10}(t - \xi) \zeta(\xi) \alpha \xi,$$

$$R^{(1)} (\zeta) = \zeta(t) - \int_0^t F_{20}(t - \xi) \zeta(\xi) \alpha \xi; \tag{6}$$

$K_2^{(1)}, G_1^{(1)}$ — сызықты емес тұтқырлы серпімді операторлар.

$$K_2^{(1)} (\varepsilon_0^{(1)2}) = \varepsilon_0^{(1)2} - \int_0^t F_0^{(1)} [(t - \xi_1)(t - \xi_2)] \varepsilon_0^{(1)} (\xi_2) d\xi_1 d\xi_2, \tag{7}$$

Тұрақты K_1 и G_1 тең

$$K_1 = \lambda_1 + \frac{2}{3} \mu_1, G_1 = \mu_1 \tag{8}$$

Тұтқырлы серпімді қабат түріндегі пластина тербелісінің теңдеулері төмендегідей болады:

$$\begin{aligned} & \left(K_2^{(1)} R_0^{(1)} + \frac{4}{3} G_1 R^{(1)} \right) \frac{\partial^2 u_1}{\partial x^2} + G_1 R^{(1)} \frac{\partial^2 u_1}{\partial z^2} + \left(K_1 R_0^{(1)} + \frac{1}{3} G_1 R^{(1)} \right) \frac{\partial^2 w_1}{\partial x \partial z} + \alpha F_1^{(1)} (u_1, w_1) = \rho_1 \frac{\partial^2 u_1}{\partial t^2}, \\ & \left(K_1 R_0^{(1)} + \frac{1}{3} G_1 R^{(1)} \right) \frac{\partial^2 u_1}{\partial x \partial z} + G_1 R^{(1)} \frac{\partial^2 w_1}{\partial z^2} + \left(K_1 R_0^{(1)} + \frac{4}{3} G_1 R^{(1)} \right) \frac{\partial^2 w_1}{\partial z^2} + \\ & \alpha F_2^{(1)} (u_1, w_1) = \rho_1 \frac{\partial^2 w_1}{\partial t^2}, \end{aligned} \tag{9}$$

$F_1^{(1)}, F_2^{(1)}$ — сызықты емес операторлар. [3].

$$F_1^{(1)}(u_1, w_1) = 3K_1\chi_0^{(1)}R_0^{(1)}\left\{\frac{\partial}{\partial x}\left[\varepsilon_0^{(1)}K_2^{(1)}(\varepsilon_0^{(1)2})\right]\right\} + \gamma_0\left\{G_1R^{(1)}\frac{\partial}{\partial x}\left[(\varepsilon_{xx}^{(1)} - \varepsilon_0^{(1)})G_1^{(1)}(\psi_0^{(1)2})\right]\right\} + \gamma_0G_1R^{(1)}\frac{\partial}{\partial z}\left[\varepsilon_{xx}^{(1)}G_1^{(1)}(\psi_0^{(1)2})\right],$$

$$F_2^{(1)}(u_1, w_1) = 3K_1\chi_0^{(1)}R_0^{(1)}\left\{\frac{\partial}{\partial z}\left[\varepsilon_0^{(1)}K_2^{(1)}(\varepsilon_0^{(1)2})\right]\right\} + \gamma_0\left\{G_1R^{(1)}\frac{\partial}{\partial z}\left[(\varepsilon_{xx}^{(1)} - \varepsilon_0^{(1)})G_1^{(1)}(\psi_0^{(1)2})\right]\right\} + \gamma_0G_1R^{(1)}\frac{\partial}{\partial x}\left[\varepsilon_{xx}^{(1)}G_1^{(1)}(\psi_0^{(1)2})\right], \quad (10)$$

Шекара жағдайлары: $z = h$

$$\sigma_{zz}^{(1)} = f_z^{(1)}(x, t), \sigma_{zz}^{(1)} = 0 \quad (11)$$

$z = -h$

$$\sigma_{zz}^{(1)} = \sigma_{zz}^{(2)}; \sigma_{zz}^{(1)} = 0; \sigma_{xz}^{(2)} = 0; w_1 = w_2. \quad (12)$$

Бастапқы жағдайлары нольдік және h — пен берілген. [4].

$$u_\lambda = \frac{\partial u_\lambda}{\partial t} = w_\lambda = \frac{\partial w_\lambda}{\partial t} = 0 \quad t = 0.$$

Сонымен, деформацияланатын негізде жатқан изотропты пластиналар тербелісінің негізгі мәселесі деформациялардан кернеулердің физикалық сызықты еместігін ескере отырып интегродифференциалды теңдеулерді шешуге келтіріледі. (11–12).

Әдебиет:

1. Каудерер Г. Нелинейная механика. — М.: Изд-во иностр. Лит., 1961.
2. Филиппов И. Г. К нелинейной теории вязкоупругих изотропных сред. // Прикладная механика. — 1983. — Т. 19. № 3.
3. Филиппов И. Г., Чебан В. Г. Математическая теория колебаний упругих и вязкоупругих пластин и стержней. — Кишинев: Штиинца, 1988. — 190 с.
4. Джанмұлдаев Б. Д., Филиппов И. Г. Промышленное и гражданское строительство. — 2002. — № 12.

Интеграционалдық технологияның басқару жүйесін зерттеу

Омарова Улбосын Шаихиевна, техника ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;
Баймұратова Ақзер Теңізбайқызы, магистрант;
Қоңқабаев Нұрболат Олегұлы, магистрант;
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Бағдарламалық қамтамасыз етуінің құрастырушылары және қарапайым пайдаланушылары үшін Web-технологияның мағынасы — бұл ең алдымен интеграционалдық технология болып анықталады.

Web-технологиялардың қызығушылығы — адам мен компьютер арасындағы ақпаратты жеткізу құралы ретінде көбінесе әмбебап интерфейс анықтайды.

Бүкіл әлемдік ғаламтордың негізі — HTML — Hyper Text Markup Language гипер мәтіннің белгілеу тілі болып табылады. Ол құжаттың (веб-беттің) логикалық (мағыналық) белгілеу үшін қызмет етеді.

Веб-беттегі мазмұнының бейнеленгенді басқару мақсатымен (CSS) стильдердің каскадты кестелері арналған. Көбінесе CSS белгілі мәтіндік Word процессорінде қолданылатын стильдерімен ұқсас болып келеді. Веб-беттерге динамизм (шығатын мәзірі, анимация) беру үшін скрипттерді жазылу тілдері қолданылады.

Бүкіл әлемдік ғаламторда стандарттық скрипттік тілі Java Script болып табылады. Java Script тілінің ядросы ECMAScript болып табылады [1].

HTML, CSS, Java Script тілдерінің көмегімен қанша керек болса да күрделі веб-сайттарды құруға болады. PHP

(Personal Home Page) — сценарийлерді құру сервердің тілі. PHP алғашқы версиясын 1994 жылы Расмус Лердорф құрып, ол Web-беттеріне келіп кетушілерді бақылау үшін құралдардың жинтығы түрінде болды. Бүгінгі таңда бұл бағдарламалаудың нағыз қуатты тілінің бірі, оның атауы PHP Hyper Text Preprocessor (гипер мәтіннің PHP препроцессоры) рекурсивтік құрылым ретінде өзгертілді.

Сондықтан, кез келген ұйым немесе компания үшін Ғаламтор желісінде веб-бет құрудың маңызы айтарлықтай артты, себебі веб-сайт — бұл ұйымның виртуалды рұқсат карточкасы.

Веб-сайт контентін басқару жүйесі — бұл веб-сайт контентін құру, редакциялау және басқару үшін пайдаланылатын ақпараттық жүйе. Сайтты басқарудың оқу жүйесін өңдеудің маңыздылығы — қазіргі кезде веб-сайт контентін басқару жүйесімен жұмыс жасауға жеткілікті мөлшерде машықтанған қажеттілігі бар, демек әр түрлі веб-ресурстарды құрудың және қолдаудың инструменталды құралдарының көмегімен тиімді оқып-үйренудің рөлі зор.

Мұндай жүйе пайдаланушыларға және үйренушілерге веб-өңдеудің негізін жан-жақты зерттеу үшін құрал-жабдықтар жиынтығын пайдалануға мүмкіндік береді, веб-сайт контентін басқару жүйесінің инсталляция механизмімен таныстырады, веб-ресурстың ақпараттық толтырылуын басқаруға және фреймворктармен жұмыс жасауға үйретеді, бірақ, бірінші кезекте, веб-сайтты жылдам құруға және басқаруға мүмкіндік береді [2].

Веб-сайттардың түрлері

Интернет-портал — дербес ұйымдардың немесе корпоративті құрылым бөлімшелерінің функционалды толыққанды сайттарынан құралған көпкомпонентті тармақтаған құрылым.

Ақпараттық ресурстар:

— Тақырыптық сайт — сайт, қандай да бір тақырып бойынша ерекше таршеңберлі тақырыптық ақпарат бетін сайт.

— Тақырыптық портал — белгілі бір тақырып бойынша толық қамтылған ақпарат беретін өте үлкен веб-ресурс. Тақырыптық сайттарға ұқсас порталдар пайдаланушымен өзара әрекет ететін құралдардан тұрады және пайдаланушыларға портал шеңберінде (форумдар, чаттар) қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді — бұл пайдаланушының болатын ортасы.

Бизнес иелерінің интернет-өкілдіктері (Ғаламтормен әрдайым тікелей байланысты емес):

— Сайт-визитка — сайт иесі (ұйым немесе жеке кәсіпкер) жалпы мәліметтерден тұрады. Қызмет түрі, тарихы, прайс-лист, байланыс мәліметтері, реквизиттар, жүру схемасы. Мамандар өз түйіндемелерін салады — бұл жан-жақты рұқсат карточкасы.

— Көрнекі сайт — кей жайдайда функциясы кеңейтілген сайт-визитканы осылай атайды: қызметті жан-жақты сипаттау, портфолио, пікірлер, кері байланыс формасы және т.б.

— Бірлескен сайт — компания-иесі, қызметтер/өнімдер, компания өміріндегі оқиғалар туралы толық ақпараттан тұрады. Сайт-визиткадан және көрнекі сайттан көрсетілген ақпараттың толықтығымен ерекшеленеді, көбінесе контентпен жұмыс жасауға арналған әр түрлі функционалды құралдардан (іздеу және фильтрлер, оқиға күнтізбесі, фотогалереялар, бірлескен блоктар, форумдар) тұрады. Бұл туралы компанияның иесі ішкі ақпараттық жүйелермен ықпалдастырылған болады. Осы және басқа пайдаланушы топтарға — қызметкерлерге, дилерлерге, контрагенттерге және т.б. арналған жабық бөлімдерден тұруы мүмкін [3].

— Өнім каталогы — каталогта тауарлардың/қызметтердің толық сипаттамасы, сертификаттар, техникалық және тұтынушылық мәліметтер, сарапшылардың пікірлері және т.б. болады. Мұндай сайттарда прайс-листта жариялай алмайтын тауарлар/қызметтер туралы ақпараттар болады.

— Интернет-дүкен — өнім каталогы бар сайт, оның көмегімен клиент өзіне қажетті тауарға тапсырыс бере алады. Есептеулердің әр түрлі жүйелері пайдаланылады: тауарлардың үстеме төлемін жіберу немесе есепті факспен автоматты түрде жіберуден бастап пластикалық карталардың көмегімен есептесуге дейін.

— Промо-сайт — нақты тауарлық марка немесе өнім туралы сайт, мұндай сайттарда бренд, әр түрлі жарнамалық акциялар (конкурстар, виктоиналар, ойындар және т.б.) туралы толық қамтылған ақпарат жарияланады.

— Сайт-квест — өзара байланысқан логикалық жұмбақтарды шешу бойынша жарыстар ұйымдастырылатын Интернет-ресурс.

— Веб-сервис — қандай да бір тапсырмаларды орындау үшін немесе WWW желісінің шеңберінде қызмет көрсету үшін құрылған сайт.

— Жарнама тақтасында тауарды және қызметті сату немесе сатып алу туралы көпшілікке арналған жарнамаларды орналастыруға мүмкіндік болатын ресурс бар, сонымен қатар мұнда қысқа мазмұнда қандай да бір ақпарат қалдыруға болады.

— Сайттар каталогы — бұл сайттар және блоктар жарияланатын ресурс, мысалы, Open Directory Project. Каталогтар ақылы және ақысыз болуы мүмкін. Сонымен қатар каталогтар сайттар каталогында жарияланған ресурстардың алға жылжуына мүмкіндік береді [4].

Бірнеше HTML-файлдарға арналған стильге тоқталатын болсақ, қарапайым тәжірибе ретінде стильдің бір жеке файлда берілуі болып табылады. Ондай файлдар үшін CSS кеңейтілімін қолданылады. Мысалы, style.css файлында мынаны жазуға болады:

```
BODY {margin-left:40px;}
H1, H2, H3, H4, H5, H6
{
text-align: right;
color: red;
font-family: "Arial Cyr", Geneva, Helvetica, sans-serif;
}
```

Бұл нұсқауларды қосу үшін HTML-файлдағы <HEAD>...</HEAD> бөлімінде келесі сілтемені орналастыру қажет.

```
<LINK rel stylesheet type="text/css" href=style.css>
```

Стильдік анықтамаларды осылай орналастыру тәсілі өте ыңғайлы болып табылады. Бір стильдік файлға көптеген HTML-құжаттар сілтен алады. Осы жеке файлдағы өзгерістер ондаған (немесе жүздеген) беттердің сыртқы түрінде көрінеді.

Стильдердің құрамдастырылуы

HTML-кодтарға стильдерді ендірудің үш түрлі тәсілі көрсетілген:

- Жеке тегтегі нұсқаулар;
- HTML-файл тақырыбындағы нұсқаулар;

Стильдік анықтамаларды құруда қолдануға болатын 70-ден артық қасиеттері бар. Алдымен бірнеше қарапайым оқу жаттығуларынан бастау қажет [5].

Әдебиет:

1. Бөрібаев Б., Мадьярова Г.А., Веб-технологиялар, Алматы, 2011. — с. 26–30.
2. Развитие веб-технологий, тенденции и перспективы [Электронный ресурс] URL: <http://www.4stud.info/web-programming/lecture9.html>
3. Monstra [Электронный ресурс] URL: <http://ru.monstra-cms.wikia.com/>
4. С. Макаров. Yii. Сборник рецептов. ДМК Пресс, 2013. — 372 с.
5. Возможности PHP [Электронный ресурс] URL: <http://www.php.net/manual/ru/intro-whatcando.php/>

Қорытынды.веб-технологияларды зерттеу барысында сіздерді HTML жұмыс негіздерімен және CSS стильдерімен таныстырдым. Веб-қосымшаларды енгізудің үйлесімді негізгі аспектілерімен, интернетте жұмыс істедудің және іздеудің тиімді, жаңа технологияларымен таныстыңыздар. Сонымен қорытындылай келе жаңа ақпараттық технологиямен орындалатын қызмет өзінің кез-келген нақты формасында тиімдірек орындалады, адам өркениетті бола бастайды. Бүгінгі интернет ғасырында web-беттер мен сайт жасау іскерлігі ақпараттық қоғамдағы адам мәдениетінің элементі болып есептеледі. Осы себеппен web-бағдарламалау бөліміне информатиканы зерттеу бағдарламасында және ақпараттық технологияларда маңызды орын беріледі.

Медиа білім берудің педагогикалық негіздері

Смагулов Есенғали Жексембаевич, физика-математика ғылымдарының кандидаты, педагогика ғылымдарының докторы, профессор
(Т. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті)

«Медиа» термині біздің елімізде қолданыста жиі аталмағанымен, өміріміздің ең маңызды бөлігіне айналып кетті. Ол қазіргі «жаһандық ақпарат ғасырында» қоғамымыздың дамуына, тұлғаның қалыптасуына зор әсер етуші қару болып отыр.

Медиа тек тұлғаның қалыптасуына әсер етіп қана қоймай, оның теріс ықпалы белгілі бір деңгейде жас буынның санасының дамуына өз әсерін тигізуде. Сондықтан да заманауи, жылдамдығына көз ілеспейтін ақпаратты ажырата білуге, ондағы жақсы мен жаманды пайымдап түсінуге, тұлғаның сыни ойлау қабылетін дамытуға атсалысу осы медиа-білім берудің басты міндеті болып саналады.

Медиа-білім беру — педагогикадағы білім алушылардың бұқаралық байланыс заңдылықтарын оқуын жақтайтын бағыт. Негізгі міндеті — жас ұрпақты қазіргі ақпараттық заман талаптарына, түрлі ақпаратты қабылдау мен талдауға дайындау, адамды оны түсінуге, оның психикаға әсерін білуге үйрету, байланыстың вербальдік емес формалары негізінде, техника құралдар мен қазіргі ақпараттық технологиялар көмегімен қарым-қатынас жасау тәсілдеріне үйрету [1].

Медиа ұғымының тамыры тереңде жатқанын сонау ата-бабамыздан қалған асыл мұраларымыздан, тарихи мұрағат пен жәдігерлерден, салт-дәстүрлерімізден, еліміздің егемендігі мен тәуелсіздігін паш ететін нышандарымыздан да байқауға болады.

Педагогикалық-психологиялық сөздікте медиа-білім беру оқушыларға бұқаралық қатынас заңдылықтарын үйрететін педагогикалық бағдар. Оның негізгі міндеті болашақ ұрпақты ақпараттық жағдай өміріне, оны түсіне білуге, қазіргі ақпараттық технологияларды қолдана білуге үйрету [2].

Бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына қосылу еліміздің білім беру жүйесіне тың өзгерістер енгізуді көздеп отыр. Енді мектептерде білім беру үрдісі демократиялық жолмен ізгілендіру, тұлғаның өзін-өзі ойлантуға, жетілдіруге, өз іс-әрекетіне сын көзбен қарауға бағдарланып отыр. Мұндағы біздің назарымызды аударатын басты нәрсе тұлғаға бұқаралық ақпарат және қатынас құралдары (баспа, радио, кино, теледидар, видео, компьютерлік мультимедиа алық жүйелер, интернет және түрлі әлеуметтік желілер)

арқылы жеткен ұғым-түсінік болып табылады. Себебі, санасы әлі қалыптаспаған бала келіп жеткен ұғым түсінікті сол күйінде шынайы қабылдап, түйгендерін өмірлік тәжірибесіне қолданып жатады [3].

Мектептердегі медиабілім беру технологиясын жобалау және қолдану келесі бағыттарда жүргізілуі мүмкін: Жеке пән мен медиабілім беруді интеграциялау мақсатында жеке пәндерді оқыту барысында медиамәтіндерді көрнекі қолдану негізінде сыни ойлануға мүмкіндік беру [интеграцияланған медиабілім беру]; заманауи медиа тәжірибесін оқыту — мектеп баспасымен жұмыс, мектеп кино-және телестудиясында видео түсірілім және монтаж негіздерін үйрену [арнайы немесе әлеуметтік мәдени медиабілім беру].

Сыни ойлауға үйретуді кеңірек қарастырайық.

Заманауи медиа материалдарын оқу процесінде қолдану барысында ақпаратты жинақтау мен тексеруден басқа сыни ойлануын дамыту керек. Яғни, ақпаратты

талдай білуді, типтік қателіктерді ерекшелік білуді және қорытынды шығаруды, ақпаратқа сенудің жеке деңгейін қалыптасытуды және ақпараттық хабарламаның жаңысырын мағынасымен жұмыс істей білуге үйрету керек.

Дидактика тұрғысынан алғанда медиабілім беруді қолдану тұлғаның сыни ойлауын дамытатын және шығармашылық потенциалын арттыратын икемді және әмбебап үрдіс. Біріншіден, оқытушы қызметі мейілінше күрделілене түседі. Ол мультимедия технологиясын меңгеруде арнайы даярлығының болуымен қатар, оқытудың техникалық құралдарын қолданудың мәдениетімен байланысты педагогиканың әдістерін белсенді қолдана білуі тиіс. Екіншіден, оқыту мен тәрбие беру процесінің белгілі бір бөлігі оқушылардың өзіне жүктеледі де, тікелей олардың белсенділігін тәуелді және бұл жеке білім траекториясын құруға мүмкіндік береді. Мұнда оқу материалын түсіндіру оқытушы мен оқушының мейілінше белсенді және интенсивті жұмыс істеуін қажет етеді.

Әдебиет:

1. Фёдоров А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. — Монография. — М.: МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. — 616 с. — ISBN 978–5–98517–064–1.
2. Медиаобразование в школе / Вартанова Е. Л., Смирнова О. В. и др.. — Сборник программ для преподавания дисциплин. — М.: Медиа Мир, 2010. — 320 с. — ISBN 978–5–91832–025–9.
3. Айтимова У. Ж., Қиянбеков А. Ж. «Об особенностях архитектур облачных приложений» [Текст] / Молодой ученый. — 2015. — № 7.2. — с. 9–11.

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

Совершенствование и ресурсосбережение, минимальная, нулевая технология возделывания риса и культур рисового севооборота

¹Токтамысов Асет Мырзаханович, доктор сельскохозяйственных наук;

¹Имангазиев Пазылбек Оразбекович, докторант;

²Шермагамбетов Камалдин, ведущий научный сотрудник

¹Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата, (г. Кызылорда, Казахстан)

²ТОО «Казахский научно-исследовательский институт рисоводства им. И. Жахаева» (г. Кызылорда, Казакстан)

Минимальная обработка почвы под рис нулевая технология возделывания риса позволяет улучшить плодородие почвы в регионе, эти технологии значительно уменьшают количество операции по обработке почвы и тем самым, хорошо вписываются в низкозатратную систему земледелия. Они выгодны фермерам региона. При нынешнем фитосанитарном состоянии полей обработка пестицидами является необходимым агроприемом при традиционных технологиях, а затраты на гербициды несопоставимо ниже затрат на ГСМ, запчасти и др.

Минимальная обработка почвы и нулевая технология хорошо вписывается в технологию раннего посева семян риса с глубокой заделкой семян, который позволяет за счет сохранения большого количества влаги в почве своевременно проводить посевную компанию, как по рису, так и по другим культурам рисового севооборота [1].

Поэтому исследования будут направлены на водо-ресурсосбережения в производстве риса с использованием новых технологий. Изучение возделывания риса по минимальной и нулевой обработке почвы культиватором КПН-4,0 с лапчатыми рабочими органами и сеялкой СПП-3,6 на этом фоне борьбы с сорняками, вредителями и болезнями изучаемых культур.

Минимальная технология возделывания риса. В 2012–2014 гг. изучалась эффективность применения культиватора КПН-4,0 при посеве риса по предшественнику рис. Изучались четыре варианта глубины обработки: 12; 15; 18

и 21 см. В результате установлено, что более оптимальной глубиной обработки почвы под рис при выравнивании поверхности почвы +3–5 см является 12 см, а при большем значении (более +5 см) – 15 см. Исследование отчетного года отличается тем, что предшественником риса был яровой ячмень. С учетом результатов опыта прошлых лет и тягового сопротивления машины при работе с почвой рисовых систем не стали повторять изучения глубины обработки почвы и остановились на 15 см [2].

Кроме этого для установления необходимости проведения отвальной вспашки при применении культиватора КПН-4,0 для посева риса по предшественнику ячмень был заложен полевой опыт 23 мая по следующей схеме:

Отвальная вспашка плугом ПН-5–35 на глубину 25 см + планировка + обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 см + боронование в 2 следа.

Обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 + боронование в 2 следа.

Как было приведено в разделе 3.2.1 из-за дождливой погоды в мае месяце посев риса несколько задержался и проводился 23 мая, полное затопление чека, где заложен полевой опыт по изучению минимальной обработки почвы под рис — 25 мая.

На опыте в течение вегетации риса проведены фенологические наблюдения за ростом и развитием растений риса (таблица 1) [2].

Таблица 1. Фенология роста и развития риса

Варианты опыта	Посев	Затопление	Всходы		Кущение		Трубкавание		Выметывания		Спелость		
			нач.	полн.	нач.	полн.	нач.	полн.	нач.	полн.	молоч.	восков.	полная
1	23.05	25.05	6.06	18.06	20.06	15.07	19.07	4.08	6.08	16.08	22.08	5.09	17.09
2	23.05	25.05	5.06	17.06	18.06	13.07	17.07	2.08	4.08	13.08	19.08	2.09	12.09

Из таблицы 1 видно, что всходы риса в обоих вариантах появились 5–6 июня, а наступление полных всходов отмечено 17–18 июня. Начиная с момента кущения до полной спелости растений риса на варианте 2, где проводилась только обработка культиватором КПН-4,0 + боронование в 2 следа вегетационные фазы роста и развития наступили на 2–5 дня раньше по сравнению с вариантом 1, где проводилась отвальная вспашка + планировка + обработка культиватором КПН-4,0 на гл. 15 см + боронование в 2 следа. Это объясняется тем, что на 2-м варианте выравненность поверхности чека не нарушается, уровень

воды на этом участке в течение вегетации риса не превышает 10–12 см. Поэтому на делянках 2-го варианта водный режим риса соблюдается согласно рекомендациям, что отразилось на протекании фенологических фаз роста и развития риса ближе к оптимуму [3].

А на варианте, где применена общепринятая технология уровень воды на делянках находилась от ± 5 –8 см до ± 25 –27 см, что повлияло удлинению вегетационного периода до 5-ти дней. Все это в конечном итоге отразилось на всхожести семян, выживаемости растений и урожайности риса (таблица 2).

Таблица 2. Влияние различной обработки почвы на всхожесть семян, выживаемость растений и урожайность риса

Варианты опыта	Количество растений риса, шт./м ²	Всхожесть, %	Количество растений перед уборкой, шт./м ²	Выживаемость, %	Урожайность риса, ц/га	Прибавка к контролю	
						ц/га	%
Отвальная вспашка плугом ПН-5–35 на глубину 25 см + планировка + обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 см + боронование в 2 следа	205	29,3	170	82,9	48,7	-	-
Обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 + боронование в 2 следа	216	30,9	184	85,2	51,0	2,3	4,7
НСР ₀₅					2,1		

Из таблицы 2 видно, что более высокая полевая всхожесть семян риса — 30,9% была на варианте, где проводилась только обработка культиватором КПН-4,0 и боронование в два следа, против первого варианта с общепринятой технологией подготовки почвы к посеву — 29,3%. Учет густоты стояния растений риса, проведенный перед уборкой показал, что на первом варианте выжило 170 шт./м² растений — 82,9% от полученных всходов, а на втором варианте (обработка культиватором КПН-4,0 + боронование в два следа) соответственно 184 шт./м² или 85,2% от всходов [3].

Все вышеуказанные факторы повлияли на урожайность риса, которая составила в контрольном варианте 48,7 ц/га. А на варианте, где обработка проводилась культиватором КПН-4,0 на гл. 18 см + боронование в два следа урожайность риса была несколько выше — 51,0 ц/га, что превышает контроля на 2,3 ц/га, т.е. на 4,7%.

Полученные урожайные данные подтверждаются результатами структурного (биометрического) анализа (таблица 3).

Из таблицы 3 видно все показатели структурного (биометрического) анализа урожайности риса второго варианта, где проведена только обработка культиватором КПН-4,0 + боронование в два следа значительно пре-

вышают показателей контрольного варианта: например, продуктивная кустистость на 0,4 шт.; длина главной и средней метелок соответственно на 1,2 и 0,9 см; количество зрелых зерен с главной метелки и с растения соответственно на 9,3 и 34,3 шт.; масса зерна с главной метелки и с растения соответственно на 0,40 и 1,20 г; масса 1000 зерен на 1,4 г, за исключением количества пустых зерен, которые были несколько больше на втором варианте по сравнению с контролем. Это объясняется тем, что на втором варианте количество всего зерна с одного растения 235,6 шт., намного больше, против контроля 187,8 шт. Все эти факторы положительно повлияли на экономическую эффективность минимальной технологии возделывания риса (таблица 4) [4].

Так, если при общепринятой технологии возделывания и уборки риса затраты составляют 205 тыс. тенге на 1 га, то при минимальной технологии — 181 тыс. тенге на 1 га, экономия затрат от возделывания риса составляет 24 тыс. тенге с 1 га, кроме этого сюда прибавляется стоимость дополнительного урожая (2,3 ц/га — 13,8 тыс. тенге). В конечном итоге чистая прибыль от возделывания риса по минимальной технологии составила 37,8 тыс. тенге/га. При себестоимости зерна риса 3549,0 тенге/ц, против контрольного варианта — 4270,8 тенге/ц. [5].

Таблица 3. Результаты структурного (биометрического) анализа урожайности риса

Варианты опыта	Высота растений, см	Продуктивная кустистость, шт.	Длина метелки, см		Главная метелка			С растения			Масса 1000 зерен, г
			главной	средней	количество зрелых зерен, шт.	количество пустых зерен, шт.	масса зерна, г	количество зрелых зерен, шт.	количество пустых зерен, шт.	масса зерна, г	
Отвальная вспашка плугом ПН-5–35 на глубину 25 см + планировка + обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 см + боронование в 2 следа	95	2,0	17,6	16,3	81,1	14,7	2,52	78,5	13,5	2,40	31,0
Обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 + боронование в 2 следа	101	2,4	18,8	17,2	90,4	16,6	2,92	112,8	15,8	3,60	32,4

Таблица 4. Экономическая эффективность возделывания риса по минимальной технологии

Варианты опыта	Общие затраты, тыс. тенге/га	Экономия затрат, тыс. тенге/га	Урожайность риса, ц/га	Прибавка к контролю, ц/га	Стоимость дополнительной продукции, тыс. тенге	Чистая прибыль, тыс. тенге/га	Себестоимость, тенге/ц
Отвальная вспашка плугом ПН-5–35 на глубину 25 см + планировка + обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 см + боронование в 2 следа	205,0	-	48,7	-	-	-	4270,8
Обработка почвы культиватором КПН-4,0 на гл. 15 + боронование в 2 следа	181,0	24,0	51,0	2,3	13,8	37,8	3449,0

Литература:

1. Мейрман, Г.Т., Шермагамбетов К., Ибрагимов Д.У. — Рекомендации по устойчивому развитию аграрного сектора Кызылординской области на 2015–2020 г.г., на основе принципов «зеленого сельского хозяйства», Астана, 2015. — 62 с.
2. Доспехов, Б.А. Методика полевого опыта. — М.: Колос, 1979.
3. Нұрғалиев, О., Садықов С. Күріш ауыспалы егісі және топырақ өңдеу. — Алматы. — 88 г.
4. Сапарбаев, Ә.Ж., Жалдырова Ж.Т. Күріш шаруашылықтарының өндіріс тиімділігін арттыру модельдері. — Кызылорда. — 2002.
5. Шермагамбетов, К., Тохетова Л.А., Кузамбердиева С.Ж., Абжалелов Б.Б. Применение минимальной обработки почвы в условиях рисовых систем Казахстанского Приаралья //Международный журнал экспериментального образования. — Москва. — 2015. — № 6. — с. 35–38.

Қызылорда облысы жағдайында арпаның екіқатарлы және көпқатарлы үлгілерінің шаруашылық-биологиялық белгілері бойынша салыстырмалы талдауы

Тохетова Лаура Ануарқызы¹, ауыл шаруашылығы ғылымдарының докторы,

Демесінова Айнұр Айтжанқызы², докторант

Бекова Майра Қарасайқызы², магистрант,

¹Ы. Жақаев атындағы Қазақ күріш ғылыми-зерттеу институты¹

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті²

Дақыл өнімін арттыру үшін егіншілік мәдениетін көтеруге қажетті сорттар егудің маңызы да орасан зор. Ал экологиялық қолайсыз аймақ үшін жергілікті селекция сортын өсіру бірден бір қолайлы шара екені белгілі: әлемдік тәжірибе де бұл шараны қуаттайды. Селекция жұмыстарын жүргізу үшін негізгі фонддарды таңдап алудың маңызы орасан зор. Егін шаруашылығын ғылыми-техникалық прогрестеудің басты бағыттарының бірі селекция болып табылады. Биологиялық өнімділігі жоғары сорттар шығару үшін алғашқы материалдарды әзірлеу әдістерін жаңартып отыру керек [1].

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу материал ретінде арпаның 367 отандық және шетелдік үлгілер жиынтығы алынды. Осы 367 сортүлгінің 313 үлгісі немесе 85% екі қатарлы (*V. nutans*, *medicum*) және аз мөлшерде 54 үлгі немесе 15% алты қатарлы (*V. pallidum*, *ricotenze*) болды. Стандарт ретінде ерте пісетін, Арал өңірінде аудандастырылған Асем сорты, әр 20 үлгіден соң егіліп отырды. Егіс көлемі — бір қатарлы, ұзындығы — 1 метр, 3 қайталануы. Арпаның өсу дәуірі, өнім түзу негізі [3] анықталып, Б. Доспехов [4] тәсілімен алынған материалдар математикалық өңдеуден өткізілді. Тәжірибе 2014–2015 жылдары Ы. Жақаев атындағы Қазақ күріш шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының ғылыми-тәжірибе учәскесінде жүргізілді. Алғы дақыл — күріш. Тәжірибе учәскесінің топырағы — шалғынды-батпақ, қара шірінді мөлшері — 0,92%, тығыз қалдықтар — 0,88%, тұздануы — хлорид-сульфатты. Қызылорда облысының климаты шұғыл континентті, жазы ыстық, құрғақ жән қысы суық, бірақ қар жерде ұзақ тұрақтамайды. 2014 жылы қолайсыз ауа-райы (жоғарғы температура, құрғақшылық) орын алды, атап айтқанда ауаның орташа жылдық температурасы 10,9°C, ал жауын-шашын мөлшері 148 мм болып, небары 46 мм жауын өсімдіктің вегетациялық мерзімінде жауды. Ал 2015 ауаның орташа жылдық температурасы 11,9°C, ал жауын-шашын мөлшері 159 мм дейін төмендеді, бұл сәйкес келетін орташа көпжылдық мөлшерден аз, дегенмен соның ішінде айтарлықтай жоғары қалыптағы 89 мм жауын-шашын өсімдіктің вегетациялық мерзіміне сәйкес болды.

Зерттеу нәтижелері. Коллекциялық питомниктегі арпа дақылының 367 үлгісі ботаникалық алуан түрлілігімен ерекшеленіп, екі қатарлы формасы «нутанс», «медикум», «инерме», ал көп қатарлысы «паллидум»,

«рикотензе» түршесімен ажыратылды. Арал өңірінің стресстік жағдайларында сорттардың бейімделуі онтогенездің бастапқы кезеңдерінде шешуші рөлді атқарады, ол далалық өңгіштігі мен бастапқы өсу қарқындылығы. Зерттеуге алынған үлгілердің ішінен далалық өңгіштігі 85% жоғары көрсеткіштікке ие үлгілерге ерекше қызығушылық танытылады. Осындай көрсеткіш көрсеткен екі қатарлы үлгілер: Одесский 100, Одесский 164, Донецкий 650, Донецкий 164 (Украина); 520695, 520628 (Сирия), БИ-41, БИ-55 (Иран); Уреньга, Резонанс, Дивный (Ресей); Нутанс 89, Медикум 8955, Сусын, 53\82–22, 89\83–5, 93\80–14 (Қазақстан) және көп қатарлы үлгілер: В 024, К 614 (Жапония); 5–72, 5–75, 5–88 (Сирия); Паллидум (Украина), ал стандартты Сыр Аруы — 70%. Сорттардың шаруашылық тұрғыдан тиімділігі, осы аймақта өсе алатын мүмкіншілігі олардың өсу дәуіріне тікелей байланысты. Біздің екі жылдық зерттеуде де ауа-райы ыстық болып, арпа үлгілерінің вегетациялық кезеңінің қысқа болғаны байқалды. Зерттеудегі екі қатарлы арпаның «нутанс» түршесінің 257 үлгісінің 154 үлгісі немесе 60%, ал көп қатарлы арпаның «паллидум» түршесінің 47 үлгісінің 39 үлгісі немесе 83% ерте пісетін мерзімді көрсетті. Байқағандай көп қатарлы арпа екі қатарлыға қарағанда ертерек пісетінін көрсетті. Ал вегетациялық кезеңі 90 күннен асатын көрсеткішті екі қатарлы арпаның 8 үлгісі: Harrington, N942, N157, S26–3 (Япония); 23385 (Боливия); 2\7–01 (Сирия), Скарлетт, Мальц (Германия) көрсетсе, ал алты қатарлы арпа үлгісінде табылған жоқ.

Өсімдік биіктігі. Дәл осы белгіні зерттеуге генетиктер мен селекционерлер ерекше қызығушылық білдіреді, себебі бұл белгі тұрақтылығымен ерекшеленеді және аз мөлшердегі гендермен бақыланады. Зерттеудегі үлгілердің биіктігінің екі жылдық орташа көрсеткіштері мынадай аралықта болды: екі қатарлы үлгілерде — 56,2... 89 см, алты қатарлы үлгілерде — 33,2... 78,2 см, сөйтіп үлгілердің түрлену коэффициенті екі қатарлыда — 7,9%, ал көп қатарлыда — 18,6% болды, яғни екіқатарлы генотиптерде бұл белгі қоршаған орта жағдайына байланысты емес (1-кесте). Зерттеулер нәтижесінде мына үлгілер төмен өзгергіштікті көрсетті: екі қатарлы үлгілер: Арна, Әсем, Бота, Нутанс 58, Аққайың, Қарабалықский 23, Жұлдыз, Гранал 447, Пастбищный, Целинный 93, 3\95–12, 3\95–14, 3\95–19, 4\83–10, 4\83–10, 16\83–11,

Кесте 1. Қызылорда облысы жағдайындағы арпаның морфо-биологиялық белгілерінің өзгергіштігі мен орташа көрсеткіштері

№	Белгілер	Жылдар	min	max	$x \pm m$	V, %	
1	Вегетациялық кезеңі, күн	2-R	2014	68	92	76,5±0,38	4,8
			2015	67	90	77,3±0,37	4,6
			2014–2015	67,5	91	76,9±0,38	4,7
		6-R	2014	68	82	74,0±0,8	5,1
			2015	66	84	75,1±1,1	6,4
			2014–2015	67	83	74,5±0,96	5,8
2	Өсімдік биіктігі, см	2-R	2014	52,0	82,8	65,9±0,49	7,2
			2015	60,3	95,2	77,8±0,56	6,9
			2014–2015	56,2	89	70,3±0,52	7,9
		6-R	2014	35,0	73,0	60,7±2,28	16,8
			2015	31,3	84,3	70,7±3,17	20,1
			2014–2015	33,2	78,7	65,7±2,7	18,6
3	Масақтың ұзындығы, см	2-R	2014	5,0	12,0	7,9 ±±0,08	9,7
			2015	5,3	13,0	7,9 ±0,12	15
			2014–2015	5,2	12,5	7,9±0,12	14,2
		6-R	2014	2,5	7,0	5,0±0,27	24,0
			2015	2,8	7,9	5,6 ±0,26	25,6
			2014–2015	2,7	7,5	5,3±0,29	24,3

Кесте 2. Қызылорда облысы жағдайындағы арпаның өнімділік белгілерінің өзгергіштігі мен орташа көрсеткіштері

	Белгілер	Жылдар	min	max	$x \pm m$	V%	
1	Өнімді түптер саны, дана	2-R	2014	1,1	2,7	2,0±0,03	12,6
			2015	1,1	2,9	1,9±0,03	14,3
			2014–2015	1,1	2,8	1,95±0,02	13,4
		6-R	2014	1,2	2,6	1,8±0,08	21,8
			2015	1,0	2,3	1,3±0,07	22,9
			2014–2015	1,1	2,5	1,6±0,06	23,3
2	Масақтағы дән саны, дана	2-R	2014	14	28	21,2± 0,22	10,2
			2015	14	30	21,6±0,26	11,4
			2014–2015	15	29	21,4±0,22	11,4
		6-R	2014	30	48	35,1±4,63	13,7
			2015	30	54	39,7±1,44	16,2
			2014–2015	30	51	37,4±1,26	15,0
3	1000 дәннің салмағы, г	2-R	2014	35,0	55,0	43,9±0,32	7,0
			2015	33,3	55,6	43,4±0,31	6,8
			2014–2015	34	55,3	43,7±0,31	6,9
		6-R	2014	30,0	55,0	43,9±1,2	12,2
			2015	29,6	49,3	39,9±1,2	10,7
			2014–2015	29,8	52,2	41,9±1,3	14,3
4	1 м ² жердегі дән салмағы, г	2-R	2014	161	980	429,3±13,1	29,4
			2015	252	910	543,8±6,2	18,6
			2014–2015	207,1	945,0	486,6±11,8	23,4
		6-R	2014	340	1 275,1	678,7±56,1	37,1
			2015	197,3	1 251,9	617,5±63,2	45,8
			2014–2015	268,8	1 263,5	648±59,6	41,1

25\00–21, 27\98–6, 44\00–14, 88\86–31, 88\86–36, 172\83–13, Гранал 447, Пастбищный (Қазақстан), Одесский 100, Донецкий 8 (Украина), Steploe-1, Spring (Германия), БИ-55 (Иран), 11/17–01, 520695, (Сирия). Алты қатарлы үлгілер: 44\87–14, (Қазақстан), Оренбургский 16 (Ресей), БИ-54 (Иран), И 643, И 342, Е 812 (Жапония).

Өнімді түптер саны. Бұл белгі сорттың генетикалық ерекшелігі ретінде анықталады және В.В. Глуховцев [5] дәл осы белгінің сорттың өнімділігін көтеруде маңызды рөл атқаратынын атап көрсетті. Зерттеулер нәтижесінде мына үлгілер төмен өзгергіштікті көрсетті: екі қатарлы

үлгілер: Арна, Асем, Донецкий 8, Донецкий 164, Одесский 100, Табыс, Оренбургский 115, Престиж және көп қатарлы үлгілер: 44\87–14, Оренбургский 16, 5–72, 5–75, И 643, I 743, K 614.

Масақтағы дән саны. Түтіктену фазасы «сын кезеңі» болып табылады, осы кезеңде болатын абиотикалық факторлар, әсіресе құрғақшылық, өнімділікті елеулі төмендетеді. Біздің зерттеудегі үлгілердің генетативті органдарының қалыптасуына өңіріміздегі 2014 жылға қарағанда 2015 жылғы қолайлы жағдай болды, атап айтқанда, түтіктену-масақтануы кезеңінде бірқалыпты жауған жауын-шашын оң әсерін тигізді (3 кесте).

Кесте 3. 2014–2015 жылдардың жаздық арпаның вегетациялық кезеңдерінің гидротермиялық жағдайы

л	Көрсеткіш Егу-көктеу	Вегетациялық кезеңдері							
		Көктеу-түптену	Түптену-түтіктену	Түтіктену-масақтануы	Масақтауы-пісу	Егу-пісу	Барлық вегетация бойынша		
2014	∑ жауын шашын, мм	2,9	8,0	0	0	11,1	10,9	22,0	
	Температура, °С	орташа	8,9	14,5	24,9	23,6	26,3	17,3	20,2
		∑ белсенді температура	77,7	213,8	374,5	259,4	683,5	863,1	1517,7
	ГТК (гидротермиялық коэффициенті), мм/град.	0,37	0,37	0,03	0,04	0,16	0,13	0,14	
2015	∑ жауын шашын, мм	3,0	18,7	5,6	32,4	7,0	59,7	66,7	
	Температура, °С	орташа	14,6	17,9	22,3	19,8	28,2	18,8	22,1
		∑ белсенді температура	133,7	294,4	290,0	276,9	844,9	939,1	1759,8
	ГТК (гидротермиялық коэффициенті), мм/град.	0,22	0,64	0,19	1,17	0,08	0,64	0,38	

Сөйтіп, үлгілердің масағындағы дән саны 2014 жылмен салыстырғанда 2015 жылы көптігімен ерекшеленді. Зерттеудегі үлгілердің масағындағы дән санының екі жылдық орташа көрсеткіштері мынадай аралықта болды: екі қатарлы үлгілерде 15–29 дана, алты қатарлы үлгілерде ол 30–51 дана болып, үлгілердің түрлену коэффициенті екі қатарлыда — 11,4%, алты қатарлыда — 15% болды. 2014 жылдың ГТК бойынша ауа райы құрғақ деп сипатталады, әсіресе түтіктену кезеңінде жауын-шашын жоқ болды. Осындай орын алған жағдайда бізге арпаның генотиптерін құрғақшылыққа төзімділігін бағалауға мүмкіндік берді. Зерттеулер нәтижесінде мына үлгілер төмен өзгергіштігімен және құрғақшылыққа төзімділігімен ерекшеленді: екі қатарлы үлгілер: БИ-55, БИ-9, Уреньга, Аққайың, Бота, Мамлюк, Гибрид ВИР, Унирия, Илек 1, Компакт, т.б., және алты қатарлы үлгілер: 44\87–14 (Қазақстан), 5–72, 5–88 (Сирия), БИ-11, БИ-54 (Иран), Паллидум (Украина).

1000 дәннің салмағы. Біздің зерттеудегі арпа үлгілерінде 1000 дәннің салмағы 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда төмен болды, себебі, 2015 жылы маусым айында (дән пісу кезеңінде) қалыпты температура ауытқып, 3,1 °С – қа жетті және бұл рекордтық көрсеткіш болып та-

былды. Осылайша, ең жоғарғы ауа температура (44,2°) 29 маусымда болды. Бұл дәннің тез толысып, пісуіне әкелді. Зерттеулер нәтижесінде мына үлгілер төмен өзгергіштікті көрсетті: екі қатарлы үлгілер: Асем, БИ-55, Одесский 100, Донецкий 8, Донецкий 164, Аққайың, Унирия, Престиж т.б., көп қатарлы: 5–75, 44\87–14, И 643.

Қорыта айтқанда, екі жылдың қорытындысы бойынша арпаның пісу мерзімдері әртүрлі, бойы 70 см — ден жоғары, далалық өңгіштігі 75,0% төмен емес, жалпы айтқанда, Арал өңірінің стресстік жағдайларында төмен өзгергіштігімен ерекшеленді. Сөйтіп, екі жылдық зерттеу нәтижесінде мына үлгілер ерекшеленді: екі қатарлы үлгілер: Аққайың, Асем, Табыс, Қарабалықский 150, Нутанс 58, Медикум 30, Целинный 50, Целинный 93, Донецкий 8, Донецкий 164, Одесский 100, Скарлетт, Гибрид ВИР, Славянский, Престиж, БИ-55, БИ-16, М 2\84–23, 3\95–12, 3\95–20, 15\89–1, 20\86–5, 30\83–17, 44\00–14, 49\85–1, 53\86–20, 59–87–7, 89\83–5, 93\80–14, 108\86–4, 172\83–13. Алты қатарлы үлгілер: 5–72, 5–75, БИ-11, 44\87–14, K614, B024. Боллашақта осы ерекшеленген генотиптерді будандастыруда ата-аналық қор ретінде қолдануды ұсынамыз.

Әдебиет:

1. Тохетова Л. А., Бекова М. и др. Комплексная оценка сортообразцов ячменя на устойчивость к стрессовым факторам Приаралья // Молодой ученый — 2015. — № 19.2. — с. 11–14.
2. Методические указания ВИР по изучению мировой коллекции ячменя. — Ленинград. — 1981. — 30 с.
3. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта // Москва "Колос", 1973. — 335 с.
4. Глуховцев В. В. Особенности селекции ярового ячменя в условиях Среднего Поволжья // Селекция и агротехника зерновых и зернобобовых культур в Среднем Поволжье. — 1988. — С.27–30.

Қатырып балқытудың негізгі технологиялық параметрлерін негіздеу

Ысқақ Ермағанбет Нұғманұлы, техника ғылымдарының кандидаты;
 Мұстафа Лаула Калыховна, магистрант;
 Тоғызбаева Макпал Калыховна, ауыл шаруашылығы ғылымдарының магистрі.
 Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Бөлшекті балқымаға батырып қалпына келтіру үшін қолданылатын қатырып балқыту тәсілінің ерекшелігі бөлшек беттеріне пайда болатын қатты қорытпаның керекті қалыңдығын алуға балқыманың және беттікті флюстеудің алғашқы температурасы, бөлшектердің балқымада батырылып тұру ұзақтығы, оның қызу кинетикасы және тағы да басқа факторлар әсер етеді. Сонымен қатар бөлшектердің шектеулі өлшемдері мен қалыңдығына байланысты зерттеу барысында максималды балқымада болу ұзақтығы анықталды. Жоғарыда айтылған факторлармен қатырып балқытудың негізгі параметрлері арасындағы өзара байланысты анықтау үшін беттікте пайда болатын қажалуға төзімді қорытпа қалыңдығы мөлшерін анықтауға фазалар шекарасындағы жылу балансының теңдеуін құрамыз. Пайда болған қатты қорытпаның теориялық ерекшелігін ескере отырып оны төмендегідей түрде жазамыз.

$$Q_{21(II)} = Q_{непр(II)} + Q_{кри(II)}, \text{ Дж} \quad (2.1)$$

Мұндағы: $Q_{21(II)}$ — балқыманың I-ші және II-ші кезеңінде балқымадан үлгі арқылы кететін жылу мөлшері, Дж
 $Q_{непр(II)}$ — балқыманы қыздыру кезіндегі жылу ауысу үдерісіндегі сәйкесінше I-ші және II-ші кезеңдерде әсер ететін жылу мөлшері, Дж

$Q_{кри(II)}$ — қаптаманың қалыптасуы кезіндегі кристалдану үшін кететін I-ші және II-ші кезеңдегі жылу мөлшері, Дж

Қыздырылған бөлшектер және балқыма сұйығының температураларын сәйкестендіру арқылы олардың айырмасын мынадай түрде жіктейміз:

$$T_1 - T_2 = \Delta T$$

осыдан балқытып қатыру тәсілі кезінде, балқымадағы температура айырмасын, деп жазамыз

$$T_I - T_{I\text{ сол}} = \Delta T_I$$

ал екінші кезеңдегі айырманы

$$T_{II} - T_{II\text{ сол}} = \Delta T_{II}$$

Егерде үлгі беттігіндегі қалыптасқан температура белгілі болса, жылу өткізгіштіктің жалпы теориясына сәйкес [1] балқыту үдерісінің I-кезеңіндегі үлгі беттігінің жылуды жұту мөлшерін анықтау үшін төмендегі теңдеуді жазамыз

$$Q_{2I} = \frac{2b_2}{\sqrt{r}} F(T_{I\text{ сол}} - T_2)\sqrt{r}, \text{ Дж} \quad (2.2)$$

Мұндағы: b_2 — үлгі материалының жылуды сіңіру коэффициенті;

F — балқытылатын үлгі беттігінің ауданы, m^2 ;

Балқытып қатырудың екінші кезеңін ескере отырып үлгі беттігімен балқымадан кететін жылу шығыны мөлшерін [2] ұсынысы бойынша төмендегі теңдеуді құрайды

$$Q_{2II} = Q_c \{1 - 0.615 c \cdot x \cdot \rho [-2.6(F - 0.12)]\} \text{ Дж} \quad (2.3)$$

Мұндағы: $Q_c = F \cdot x \cdot \rho_2 \cdot c_2 (T_{1\text{сол}} - T_2)$ — барлық көлемі бойынша T_2 деп $T_{1\text{сол}}$ аралығында X қалыңдықты үлгіні қыздыруға кететін жылу мөлшері, Дж

ρ — үлгі материалының тығыздығы, кг/м³

c_2 — үлгі материалының жылу сиымдылығы, Дж/кг·К

Егерде (3.3) теңдеуіндегі көрсеткіш мәндерін алып орындарына қоятын болсақ өте үлкен және күрделі болып кететінін көреміз, осыны ескере отырып ол теңдеуді $\text{ctg} \sqrt{F_{0II}}$ теңдеуімен ауыстырсақ, есептеулер көрсеткендей ешқандай айырмашылық байқалмайды және өте күрделі теңдей қарапайым түрге түседі. Осы өзгерістерді ескере отырып (2.3.) теңдеуін төмендегідей жазуға болады:

$$Q_{2II} = Q_o \cdot \text{ctg} \sqrt{F_{0II}}, \text{ Дж} \quad (2.4)$$

Бөлшектің беткі қабатының температурасын анықтай отырып, балқыту кезіндегі түйісу беттіктері арқылы үлгіге балқыма арқылы берілетін қыздыру мөлшерін төмендегі өрнек арқылы анықтаймыз

$$Q_{\text{қызI(II)}} = \frac{2b_1}{\sqrt{\pi}} F (T_1 - T_{1\text{сол}}) \sqrt{\tau_{I(II)}}, \text{ Дж}$$

мұндағы b_1 — балқыма материалының жылуды өткізу коэффициенті, Дж/м²·с^{0.5}·К

Балқыманың қату кезіндегі бөлінетін кристалданудың ішкі қызулығы пайда болған қатты фазаның көлеміне тік пропорционалды екені белгілі. Оның мөлшерін мына теңдеумен өрнектеуге болады

$$Q_{\text{қпI(II)}} = \rho_1 \cdot l_1 \cdot F \cdot \varepsilon_{I(II)}, \text{ Дж}$$

Мұндағы: l_1 — қорытпаның ішкі кристалдану жылулығы, Дж/кг

ρ_1 — кристалдану температурасына жақын қатты күйдегі қорытпаның тығыздығы кг/м³

$\varepsilon_{I(II)}$ — $\tau_{I(II)}$ уақытындағы қорытпаның қаттақ қабатының қалыңдығы, м

Балқыту үдерісінің бастапқы кезеңінде (2.1) теңдеуін талдаймыз, ол үшін оның оң бөлігін сол бөлігіне бөлеміз.

$$\frac{Q_{\text{непI}} + Q_{\text{қпI}}}{Q_{2I}} = 1 \quad (2.5)$$

$Q_{\text{гтI}}, Q_{\text{қпI}}, Q_{2I}$ мәндерін (2.5) теңдеуіне қойғаннан кейін теңдеу келесідей болып түрленеді.

$$\frac{\frac{2B_1}{\sqrt{\pi}} * F (T_1 - T_{1\text{сол}}) \sqrt{\tau_I} + \rho_1 l_1 * F * \xi}{\frac{2B_2}{\sqrt{\pi}} * F (T_{1\text{сол}} - T_2) \sqrt{\tau_I}}; \quad (2.6)$$

ξ мөлшеріне сәйкес қысқартулар жүргізе және (2.6) теңдеуін шығара отырып, балқыту үдерісінің алғашқы кезеңіндегі беттікке қатқан қорытпа қалыңдығын анықтайтын теңдеуді келесі түрде жазамыз.

$$\xi_1 = 1,122 \sqrt{\tau_I} \frac{B_2 (T_{1\text{сол}} - T_2) - B_1 (T_1 - T_{1\text{сол}})}{\rho_1 * l_1} \quad (2.7)$$

(2.7) теңдеуіндегі дробі R_1 қату коэффициентімен ауыстырғаннан кейін оны келесі түрде жазуға болады.

$$\xi_1 = R_1 \sqrt{\tau_1}$$

(2.7) теңдеуінен коэффициент нақты физикалық мәнге ие екенін көреміз. Оның мөлшері ΔT_1 және ΔT_2 температуралар ауытқуларына, материалдар мен қорытпалардың жылу жинау ерекшелігіне сәйкес ауысу температурасы аймағындағы физикалық балқытылған қорытпаның жасырылған кристалдану жылуына және қатты күйдегі тығыздығына тәуелді.

B_2 коэффициентінің температураға тәуелді екені белгілі, бірақ жүргізілетін есептеулерде онша үлкен қате болмауына байланысты оны ескермесек болады және бірінші жуықтауда оны тұрақты мөлшер деп санауымызға болады. Осындай тұжырымдар есебінен R_1 коэффициенті мөлшерін балқытудың қатыру тәсілінің алғашқы кезеңі кезіндегі барлық уақыт бойы тұрақты мөлшер деп санауымызға болады. Бұл дегеніміз балқыту үдерісінің алғашқы кезеңінде қатырылған қорытпа қабатының қалыңдығы уақытқа тәуелділігіне байланысты көрсеткіш дәрежесі 0,5 тең парабола болып қала берді. Бастапқы тұрақталған мөлшері көрсеткішінің мәні эксреоименттермен дәлелделді. Уақыттың шектеулі мәніне дейін балқыту мерзімін көтерсек қорытпаның қатқан қабат қалыңдығыда өседі.

Бірінші кезеңдегі қорытпаның қатқан қабатын ескере отырып екінші кезеңдегі қорытпаның қатқан қабатының қалыңдығының өзгеруін төмендегідей етіп жазамыз.

$$\xi_{II} = \frac{X \cdot C_2 \cdot \rho_2 \cdot \Delta T_2 \cdot e \cdot r f \cdot \sqrt{F_{0II}} - 1,12 \cdot s \cdot c \cdot T_1 \sqrt{\tau}}{R_1 \cdot L_1}$$

Келесі теңдеумен анықтаймыз.

$$Q_{2I} = Q_0 - Q_{2II} = Q_0 (1 - ex + \sqrt{F_{0II}}), Дж \quad (2.8)$$

Бөлшек беттігін тазалау үшін 1123К температурада жүретін Q_2 және $Q_{перII}$ арасындағы мөлшерлер теңесуі 4,5 сек кейін, ал 1173К температурада — 4,8 сек болады. Осы уақыт аралығы қатырып балқыту тәсілінің максималды ұзақтығын сипаттайды және осыны алдында келтірілген нәтижелермен салыстырсақ олар бір-бірімен жақсы сәйкес келеді, [2] келтірілген мәліметтер бойынша, апросимицияланған теңдеулермен алынған зерттеулер нәтижелері тәріздес критерияларымен тәуелді және тәуелсіз айнымалы қатынастар арасындағы функционалды байланыс орнатылады және осы нәтижелерді ұқсас физикалық топтар үдерістеріне қолдануға қол жеткізеді. Осы ережелерді ескере отырып (2.6 және 2.8) теңдеулері балқыма металдары арқылы беттікті қатайту үдерісінің нақтыланып ұсынылған математикалық теңдеу деп санауымызға болады. оларды біз балқыту арқылы қалпына келетін бөлшектер беттігін қалыңдығын анықтау кезіндегі инженерлік есептеулерге қолдануға болады. Тегіс дайындаманың беттігін балқытып қатыру үдерісінің ұзақтығын анықтау кезінде (3.5, 3.6, 3.7 және 3.8) теңдеулерін қолдануымыз керек. Біз бұны қажалуға төзімді материалдарды бөлшек беттігіне балқытып қатыру кезінде (T_{II}) үдеріс ұзақтығын анықтаймыз.

Әдебиет:

1. Патон Б. Е., Дудко Д. А. Новые способы изготовления биметаллических изделий намораживанием и заливкой жидкого присадочного сплава. Автоматическая сварка, 1969, № 6.
2. Искаков Е. Н. Повышение износостойкости рабочих органов сельскохозяйственной техники с использованием диффузионного намораживания. Диссертационная работа на соискание ученой степени кандидата технических наук. Алматы, 1998, 119 с.

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

Мәңгілік ел — елдің болашағы

Жусупбекова Мадина Қойшибайқызы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Біз тәуелсіз егеменді елміз. Тәуелсіз және егеменді елдің мақсаты және міндеті — тәуелсіздікті мәңгі сақтап қалу. Ол үшін не істеу керек? Ол үшін біздің ұлттық рухты нығайтып, әдет — ғұрып пен дәстүрді сақтай отырып, қазақстандық патриотизмді дамыту керек.

Осы жерде әрине, Елбасының «Мәңгілік ел» идеясы маңызды орын алады.

Әрине, қазіргі Қазақстан ұлттық біркелкілік пен мәдени тұтастықты, дербестікті қалыптастырған мемлекет, бірақ «Мәңгілік ел» идеясы саяси, әлеуметтік-экономикалық егемендік пен қатар рухани тәуелсіздікке жетуді көздейді.

Мәңгілік Ел — елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жаңа Қазақстандық патриотизм дегеніміздің өзі — Мәңгілік Ел! Ол — барша Қазақстан қоғамының осындай ұлы құндылығы [1].

Мәңгілік ел дегеніміз өткен тарихымызға тағзым, бүгінгі бақытымызға мақтаныш, гүлденген келешекке сенім. Сонымен қатар, отанды сүю — бабалардан мирас болған ұлы мұраны қадірлеу, оны көздің қарашығындай сақтау, өз үлесінді қосып, дамыту және кейінгі ұрпаққа аманат етіп, табыстау деген сөз. Барша қазақстандықтардың жұмысының түпкі мәні — осы!

«Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатыр деп айтуға болады. «Мәңгілік ел» ұғымы өзінің бастауын сақ, ежелгі түрік уақытынан алады деп, «Мәңгілік ел» идеясы ата бабадан мұраға қалдырылған идея деп тұжырымдауға болады. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз «Түркі жұртының мұраты — Мәңгілік Ел» деп өсиет қалдырған. Бұл біздің жалпыұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді [1].

Біз тұрақтылықты бағалай білгеніміздің арқасында бүгінгі табыстарға жеттік. Ешкімді кемсітпей, ешкімнің тілі мен діліне нұқсан келтірмей, барлық азаматтарға тең мүмкіндік беру арқылы тұрақтылықты нығайтып келеміз.

Біздің кейінгі ұрпаққа аманаттар ең басты байлығымыз — Ел бірлігі болуы керек. Осыны біз әрбір жастың бойына сіңіре білуге тиіспіз.

Мәңгілік елдің қағидалары ҚР Конституциясынан бастау алады. Олар: қазақстанның тәуелсіздігі; ұлттық бірлік, бейбітшілік және қоғамдағы келісім; зайырлы қоғам және жоғары имандылық; индустриализация және инновация негізінде экономикалық өсу; Жалпы Енбек Қоғамы; тарих, мәдениет және тіл бірлігі; ұлттық қауіпсіздік және жалпыәлемдік және аймақтық мәселелерді шешуде жахандық қатысу [2]. Осы құндылықтар арқасында біз әрдайым жеңіске жеттік, елімізді нығайттық, ұлы жетістіктерімізді еселедік.

Әрине, қазіргі тәуелсіз демократиялық Қазақстан бір шама жетістіктерге жетті.

Біріншіден, біздің ел әлемдік қауымдастықта лайықты орын алды. Халықаралық қатынастарда біздің елді іскер және беделді әріптес ретінде қабылдайды.

Екіншіден, қоғам мен мемлекет құрылымын белгілейтін біздің Ата заңымыз бар. Оңы халықтық деп есептеуге болады, өйткені оның авторы халық болып табылады. ҚР Конституциясы халықтың бірлігін белгіледі, ортақ тарихи тағдыры бар барлық ұлттарды Қазақстан жерінде біріктірді.

Ең алдымен ҚР Конституциясы қоғамдық тұрақтылықты сақтауға және нығайтуға мүмкіндік береді. Өйткені, реформаның жүргізілуі, демократияның дамуы, жаңа ұрпақтың идеологиясының қалыптасуы, барлық азаматтардың өмір сүруге лайықты жағдайлар жасалуы қоғамдық тұрақтылықсыз мүмкін емес.

Осы тұрғыда айтып кету керек, Қазақстанда бірнеше ұлт өкілдері өмір сүреді, сондықтан Конституцияда қоғамдық келісіммен саяси тұрақтылық сияқты негізгі қағидалар белгіленген. Көпұлттық мемлекет жағдайында азаматтардың теңділігі, бірлігі, азаматтық бейбітшілік өмір сүрудің негізі болып табылады.

Үшіншіден, елімізде маңызды реформалар жүргізілді: нарықтық экономика құрылды, демократиялық елдің негіздері қаланды.

Реформаларға тоқталар болсақ, мысалы, ҚР Конституциясының 30 бабында «Қазақстан Республикасы азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуға және конкурстық негізде тегін жоғарғы білім алуға кеп-

ілдiк бередi» делiнген [2]. Осының көрiнiсi ретiнде жоғарғы бiлiм беру саласында мемлекеттiк қаржыландырудың мөлшерi көбейтiлiп отыратының айтып кету керек. Мысалы, 2014 жылдың 29 мамырында Мәскеу ұлттық технологиялық университетi Қызылорда қаласында қабылдау емтихандарын жүргiзiп, 153 бiтiрушi түлектер бюджет негiзiнде 111 бiтiрушi бюджет емес негiзiнде оқуға қабылдады. Сонымен қатар, Санкт-Петербургтiң мемлекеттiк табиғи полимерлер технологиялық университетi қабылдау емтихандарын өткiздi, соның аясында 137 қатысушылардың iшiнен 41 бiтiрушi мемлекеттiк грантқа ие болды. Елiмiздiң басқа ЖОО орындарында керектi мамандықтар бойынша Қызылорда облысы әкiмiнiң 300 гранты берiлдi [3].

Сонымен, «Мәңгiлiк ел» идеясы бiздiң мемлекеттiң озық, күштi мемлекет болуына кепiлдiк бередi. Әлемдiк қауымдастықта бейбiтшiлiк сүйгiш, мейiрiмдi көршi болуға тырысатын мемлекет ретiнде тәуелсiз Қазақстанның зор болашағы бар, үлкен потенциалы бар деп айтуға болады.

Қорытындылай келе, өз сөзiмдi Елбасының 2014 жылғы 17 қаңтарындағы Қазақстан халқына жолдаған Жолдауындағы айтқан сөзiмен аяқтағым келiп отыр.

«Бiздер, қазақстандықтар — бiр халықпыз!»

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Президентiнiң Қазақстан халқына жолдаған «Нұрлы жол-болашаққа бастар жол» атты Жолдауы. 11 қараша 2014 жыл.
2. Қазақстан Республикасы Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз. — Алматы: Юрист, 2015.
3. Кызылординские выпускники получают образование в России. <http://meta.kz/novosti/kazakhstan/>.
4. Қазақстан Республикасының Президентiнiң Қазақстан халқына жолдаған «Қазақстандық жол — 2050: Ортақ мақсат, ортақ мүдде, ортақ болашақ» атты Жолдауы. 17 қаңтар 2014 жыл.

Қазақстан Республикасының тәуелсiздiгiнiң құқықтық негiздерi

Жусупбекова Мадина Қойшибайқызы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттiк университетi (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Тәуелсiз Қазақстанның негiзiн 1991 жылы 16 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының мемлекеттiк тәуелсiздiгi туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы қалады. Бұл заңда «Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесi Қазақстан халқының еркiн бiлдiре отырып, Адам құқықтарының жалпыға бiрдей Декларациясында, халықаралық құқықтың жалпы жұрт таныған өзге де нормаларында баянды етiлген жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының үстемдiгiн мойындай отырып, қазақ ұлтының өзiн-өзi билеу құқығын растай отырып, азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет құруға бел байлағандығын басшылыққа ала отырып, бейбiтшiлiк сүйгiш сыртқы саясат жүргiзе отырып, ядролық қаруды таратпау принципi мен қарусыздану процесiне адалдығын мәлiмдей отырып, Қа-

Мәңгiлiк Ел — ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергi асыл арманы.

Ол арман — әлем елдерiмен терезесi тең қатынас құрып, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсiз Мемлекет атану едi.

Ол арман — тұрмысы бақуатты, түгiнi түзу ұшқан, ұрпағы ертеңiне сенiммен қарайтын бақытты Ел болу едi.

Бiз армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгiлiк Елдiң iргетасын қаладық».

Тәуелсiздiкпен бiрге халқымыз Мәңгiлiк Мұраттарына қол жеткiздi.

Бiз елiмiздiң жүрегi, тәуелсiздiгiмiздiң тiрегi — Мәңгiлiк Елордамызды тұрғыздық.

Қазақтың Мәңгiлiк Ғұмыры ұрпақтың Мәңгiлiк Болашағын баянды етуге арналады.

Ендiгi ұрпақ — Мәңгiлiк Қазақтың Перзентi. Ендеше, Қазақ Елiнiң Ұлттық Идеясы — Мәңгiлiк Ел!

Бiз өзгенiң қателiгiнен, өткеннiң тағылымынан сабақ ала бiлуге тиiспiз. Ол сабақтың түйiнi бiреу ғана — Мәңгiлiк Ел болу бiздiң өз қолымызда. Бұл үшiн өзiмiздi үнеми қамшылап, ұдайы алға ұмтылуымыз керек. Байлығымыз да, бақытымыз да болған Мәңгiлiк Тәуелсiздiгiмiздi көздiң қарашығындай сақтай бiлуiмiз керек» [4].

зақстан Республикасының мемлекеттiк тәуелсiздiгiн салтанатты түрде жариялайды» делiнген [1].

Конституциялық заңда Қазақстан Республикасы — тәуелсiз, демократиялық және құқықтық мемлекет болып белгiлендi. Конституциялық заңның мазмұнында ұлттардың өзiн-өзi басқару құқығы, жеке тұлғалардың құқығы мен бостандығына басымдық беру, саяси тұрақтылық, билiктi бөлiсу, ұлтаралық келiсiм т.б. iргелi демократиялық қағидалар көрiнiс тапты.

Өзiнiң тәуелсiздiгiн жариялау арқылы Қазақстан Республикасы өзiн бiрнеше меншiк нысанындағы қаржы-кредиттiк, салық және кеден саясатына негiзделген дербес экономикалық жүйесi бар саяси дербес мемлекет ретiнде белгiледi. Және әлемдiк қауымдастықтың толыққанды мүшесi ретiнде көп танылды.

Біздің тәуелсіз мемлекеттің қалыптасуы мен дамуында адамның құқықтық мәртебесін және қоғамдық құрылымның негізгі қағидалары бар 1993 жылғы және 1995 жылғы ҚР Конституцияларының мәні өте зор. Мысалы, қазіргі қолданыстағы ҚР Конституциясы қоғамдық өмірді белгілейтін келесі идеяларды анықтайды. Олар: халық билігі және халықтық егемендік, мемлекеттік биліктің бөлінуі, заңдылық және құқықтық мемлекет, адам және азаматардың құқықтары, унитарлық және еркін ұлттық даму, мемлекет пен халықаралық бейбітшілікті нығайту, халықаралық құқық нормалары мен қағидаларын сақтау, саяси тұрақтылық пен қоғамдық келісім, халық игілігі үшін экономикалық даму, қазақстандық патриотизм, мемлекеттік өмірдің маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен шешу [2].

Қазақстанның тәуелсіздігін орнату бірқатар құбылыстарға бастау болып табылды. Олар қазіргі кезде де дамуын жалғастыруда және мемлекет пен халықтың өміртіршілігінің барлық жақтарын қамтиды. Мемлекет тәуелсіздігінің 24 жылында экономиканың барлық салаларында, сол сияқты құқықтық салада да түбегейлі өзгерістер болды деп айтуға болады. Тәуелсіз Қазақстандағы жаңа құқықтық жүйенің қалыптасуын негізінен үш кезеңге бөлуге болады.

Құқықтық жүйенің дамуының бірінші кезеңі 1994 жылдан, яғни «Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы» [3] Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысын қабылдаумен басталады. Бұл құжат негізінде мемлекетте сот құрылымы мен сот өндірісін қайта құруына, материалдық және процесуалдық заңнаманың жетілдіруіне, құқық қорғау органдары және арнайы органдарды реформалауға байланысты көптеген жұмыстар жүргізілді.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтары, конституциялық құрылымды, елдің біртұтас экономикалық және құқықтық кеңістігін қорғау мүддесі бойынша өзінің құзыретін жүзеге асыратын сот билігін дербес, тәуелсіз және күшті мемлекеттік билік ретінде нығайтуға байланысты келесі маңызды заң актілер:

- «Қазақстан Республикасындағы сотжүйесі және соттар туралы» Конституциялық заң;
- «Сот приставтары туралы»;
- «Атқару өндірісі және сот орындаушыларының мәртебесі туралы»;
- «Жоғарғы сот кеңесі туралы»;
- «Әділет органның кәсіби коллегиясы туралы»

Зандары, сондай-ақ, Қылмыстық, Азаматтық, Қылмыстық іс жүргізу, Қылмыстық-атқару, Азаматтық іс жүргізу және Әкімшілік құқық бұзушылық кодекстері қабылданды.

Екінші кезең 2002 жылы ҚР Президентінің бастамасы бойынша «ҚР құқықтық саясаты тұжырымдамасын» [4] қабылдануымен басталады. Онда 2010 жылға дейінгі мемлекеттің құқықтық жүйесінің дамуының негізгі бағыт-

тары айқындалған болатын. Осы тұжырымдама негізінде 2003 жылы — Жер, Орман, Су және Кеден кодекстері; 2007 жылы — Еңбек және экологиялық кодекстері, 2008 жылы — Бюджет және Салық кодекстері қабылданды. Соттардың кәсіби сапасына қойылатын талаптарын арттыру мақсатында Жоғарғы Сот жанында Сот төрелігі, сонымен қатар 2007 жылы Алқабилер соты институты қолданысқа енгізілді.

Үшінші кезең 2009 жылы «ҚР 2020 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы» қабылдануымен басталады. Онда сот-құқықтық реформасының нақты шаралары, ұлттық құқықтық жүйенің дамуының алдыңғы он жылға бағытталған негізгі басымдықтары белгіленді [5]. Сонымен бірге, Конституцияның үстемдігі қағидасы негізінде мемлекет қызметін құқықтық реттеу саласында басты концептуалдық бағыттар көзделді.

2010 жылғы 17 тамызда ҚР Президентінің «Қазақстанның құқық қорғау жүйесінің нәтижелерін көтеру шаралары туралы» Жарлығы қабылданды. Онда құқық қорғау органдарының құзыреттері нақты жіктелді. Аталған Жарлықты қамтамасыз ету мақсатында 2011 жылдың 6 қаңтарында «Құқық қорғау қызметі туралы» ҚР Заңы қабылданды. Бұл заңның мақсаты құқық қорғау қызметін өтудің нормалары мен біркелкі құқықтық стандарттарын орнату болып табылды.

Сот жүйесінің дамуының бір бағыты медиация және бітімгершілік институттарын енгізу арқылы жеке құқықтық дауларды өркениетті шешу тәсілдерін дайындау болып табылады. Осыған байланысты 2011 жылы 28 қаңтарда «Медиация туралы» ҚР Заңы және 2011 жылы 26 желтоқсанда Неке және отбасы туралы ҚР кодекстері қабылданды.

2014 жылдың 26 желтоқсанындағы ҚР Президентінің Жарлығымен «2015—2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының сыбайластыққа қарсы стратегиясы» бекітілді. Стратегияда «сыбайластыққа қарсы іс — қимылдардың бірден бір қатысушысы қоғам болып табылады» [6] делінген. Осы қағиданы басты назарда ұстай отырып, қоғамның басым бөлігі жастар болғандықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте олардың белсенділігін арттыру уақыт талабы. Ол үшін жастардың құқықтық санасын, құқықтық мәдениетін, құқықтық сауаттылығын арттыратын жұмыстарды үнемі және жүйелі жүргізіп отыруымыз қажет.

Сонымен қатар, 2014 жылы жаңа ҚР Қылмыстық кодексі; ҚР Қылмыстық — процесуалдық кодексі; Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі; 2015 жылы жаңа Еңбек кодексі қабылданды.

Қорыта келе, 2015 жылғы 30 қарашадағы Қазақстан халқына арнаған Жолдауында Елбасы айтқандай, біздің мақсат пен міндет — Тәуелсіздікті мәңгі сақтап қалу.

Олай болса, Тәуелсіз елімізді тұғырлы, болашағымызды баянды ету ісіне үлес қосу — баршамыз үшін абыройлы міндет!

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 16 желтоқсанындағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заңы.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз.
3. Қазақстан Республикасы Президентінің 1994 жылғы 12 ақпанындағы № 1569 «Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның Мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қаулысы.
4. Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі № 949 Жарлығы «Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы».
5. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамызындағы № 858 «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Жарлығы.
6. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсанында қабылданған № 986 «Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Жарлығы.

Құқықтық тәртіп пен заңдылық тәуелсіз Қазақстанның дамуының негізгі шарттары

Жусупбекова Мадина Қойшибайқызы, доцент, заң ғылымдарының кандидаты
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Құқықтық тәртіп пен заңдылық мәселелері ҚР Президенті Н. Ә. Назарбаевтың бағдарламалық құжаттары мен мақаларында басты орын алады. Мысалы, Қазақстан халқына арналған өзінің Жолдауларында Мемлекет Басшысы құқықтық жүйеге, оның дамуы мен жетілдіруіне, адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына ерекше назар аударады. Бұл мәселелер ҚР Президентімен бекітілген бес институционалдық реформада және «100 нақты қадам» Ұлт жоспарында да белгіленген.

2016 жылы 6 қантарда басылымға шыққан ҚР Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Ұлт жоспары — қазақстандық арманға бастайтын жол» атты мақаласының мәні өте зор, себебі онда біздің мемлекеттің әрі қарай даму жолдары көзделген. Осы Ұлт жоспарының екінші реформасы құқықтық тәртіп пен заңдылыққа арналып отыр, оның негізгі мәні — тәуелсіз сот төрелігі мен Қазақстанның бүкіл құқық қорғау жүйесінің тек қана азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге, заңдарды қатаң орындалуына және құқықтық тәртіпті нығайтуға бағытталуы тиістігінде.

Біз бұны дұрыс деп есептейміз, себебі өркениетті құқықтық мемлекетте құқықтық тәртіп пен заңдылық орын алу керек, онда заңдардың бәрі бұлжытпай орындалуға тиіс, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары толық көлемде қамтамасыз етілуі керек, құқықбұзушылық үшін қатан жауапкершілік көзделуі тиіс, заң үстемділігі қағидасы іс әрекетін жүргізуі керек.

Тәуелсіздік алғалы бері мемлекетте құқықтық тәртіп пен заңдылыққа қатысты бір қатар нормативті-құқықтық актілер қабылданды. Олардың ішінде келесілерді атауға болады: ҚР Заңдары «Сот жүйесі және соттар мәртебесі туралы», «Сот приставтары туралы», «Атқару өндірісі және сот приставтарының мәртебесі туралы», «Жоғарғы сот кеңесі туралы», «Әділет органдарының кәсіби колле-

гиялары туралы», «Құқыққорғау қызметі туралы», «Медиация туралы», «Сыбайласқа қарсы іс қимылдар туралы», Жер, Су, Орман, Кеден, Салық, Бюджет, Неке және отбасы кодекстері, Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі, Қылмыстық, Азаматтық кодекстері, Қылмыстық іс жүргізу және Азаматтық іс жүргізу кодекстері, Еңбек кодексі т.б.

Ел Басы белгілегендей, біріншіден, барлық осы нормативті-құқықтық актілер сот жүйесіне қоғамның сенімін арттыруына ықпал етеді. Әрине, әділдік тек сотта болатыны белгілі. Сол себептен, әділдік, кінәлі тұлғамен жасалған әрекеттің қоғамдық қауіптілігінің сипаты мен дәрежесін дұрыс бағалауды, ол жағдайды ауырлататын және жеңілдететін мән жағдайларды, сотпен кінәліге тағайындалатын жазаның түрі мен мөлшерін анықтауды қамтиды.

Екіншіден, процессуалдық істерге әділетті шешім қабылдау үшін сапалы судьялар корпусы жасақталуы керек. Ол үшін судьялыққа кандидаттарды іріктеудің қатаң тетігі мен оларға қойылатын жоғары біліктілік талаптары заң тұрғысынан қарастырылған. Сондықтан соттар қатарына үлкен өмірлік тәжірибесі бар және жоғары моральдық ұстанымдарға ие ең лайықты әрі барынша дайындалған кәсіби шеберлер іріктелінеді. Судьяларды іріктеу мен тағайындау үдерістері қоғам үшін мөлдір және ашық болады.

Сонымен қатар, өзінің аппараты бар, құрамы мен өкілеттілігі кеңейтілген автономды мемлекеттік мекемеге айналатын Жоғары Сот Кеңесі түбегейлі реформаланады.

Үшіншіден, сот жүйесі үш сатылы болады, яғни, бірінші, апелляциялық және кассациялық инстанциялар. Сонымен бірге, істердің басым мөлшері бірінші және апелляциялық инстанцияларда шешілетін болады. Ал, судьяларды және сот мәжілісіне басқа да қатысушыларды тәртіпке шақыру мақсатында және сот процессі мен

сот қабылдаған шешімнің объективтілігін қамтамасыз етілуіне байланысты сот залдары сот істерін аудио және видеожазудың аппаратураларымен жабдықталынады және жазбаларды қандай да бір тоқтатуға немесе редакциялауға мүмкіндік берілмейді.

Төртіншіден, Жоғарғы Сот жанындағы Сот жюриі түбегейлі қайта құрылады, ол азаматтардың судьялардың іс-әрекетіне арыз шағымдарды қарайды; судьялардың Этикалық кодексі қабылданады; Жоғарғы Сот жанынан дауларды, оның ішінде, ірі инвесторлар қатысатын дауларды қарау үшін мамандандырылған алқа құрылатын болады; қылмыстық іс жүргізу шеңберінде соттарда, оның ішінде сотқа дейінгі кезеңде, айыптау мен қорғау арасында теңгерім қамтамасыз етілетін болуы тиіс; соттардың төрағалары басқа судьялар қабылдайтын шешімге ықпал ету мүмкіндігі мүлдем болмайды; мемлекеттік сот орындаушыларын кезең-кезеңімен қысқарту арқылы жеке сот орындаушыларының институты одан әрі дамытылады.

Бесіншіден, сот төрелігін барынша объективті атқаруға мүмкіндік беретін және құрметті зейнетке шыққан судьяларды зейнетақылық қамтамасыз ету бойынша барлық мәселелерін шешуді қарастыратын заң қабылданады.

Заңдылық пен құқықтық тәртіп сияқты құқықтық құбылыс тығыз байланысты. Құқықтық тәртіп дегеніміз қоғамдық өмірді белгілі бір жүйеге, ұйымдастырушылыққа, тәртібке келтіруді білдіреді. Мысалы, осыған байланысты мемлекет Басшысы бізге барлық құқық қорғау органдары және бәрінен бұрын полицияның адамдардың мүддесін қорғау үшін және қоғамдағы құқықтық тәртіпті нығайту бойынша қызмет етуі қажет

деп тұжырымдады. Ол үшін жергілікті билік органдары мен жергілікті қоғамдастықтарға есеп беретін жергілікті полиция қызметі құрылады. Олар қоғамдық тәртіп күзеті, тұрмыстық қылмысқа қарсы тұру, жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен ұсақ құқық бұзушылықтарға төзбеушілік көрсету мәселелерді жүзеге асырады.

Бұдан басқа, азаматтардың этикалық нормаларды бұзған полициялардың үстінен түсірген арыз-шағымдарын қарайтын қоғамдық кеңестер мен өзге де консультативтік-кеңестік органдар жүйесін құрылады; сонымен бірге, «Қылмыстық құқық бұзушылық картасы» интернет-порталы құрылатын болады. Ол бойынша осы веб-ресурсқа елдегі барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар жедел енгізіледі. Бұл жұртшылықтың құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін бақылауына мүмкіндік береді. Осымен бірге, бұған дейін заңнан аттап, сол үшін жазасын өтеген адамдарға әлеуметтік жағынан көмек көрсету мен ықпал ету қарастырылады.

Қорытындылай келе, біздің мемлекет Басшысы бұл проблемаларды бекер қозғап отқан жоқ деп айтқымыз келеді. Себебі, заңдылық пен құқықтық тәртібсіз қоғам алдында тұрған міндеттерді шешу, экономикалық реформаларды нәтижелі жүргізу, адам құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру, қылмыспен күресу, құқықтық мәдениет пен сана сезімді қалыптастыру мүмкін емес. Ойткені, елде жасалып жатқан өзгерістердің бәрі адамның өмірі мен тіршілігін жақсарту болып табылады.

Біздің елдің негізгі мақсаты — 30 өркениетті елдің қатарына ену болса, қоғамда құқықтық тәртіп пен заңдылықты сақтауға және нығайтуға шақырамыз.

Әдебиет:

1. 2016 жылы 6 қаңтарда басылымға шыққан ҚР Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Ұлт жоспары — қазақстандық арманға бастайтын жол».

ИСТОРИЯ

О необходимости совместных действий Запада и России в разрешении международных кризисов

Ибраев Галимбек Мадибекович, магистр педагогических наук, старший преподаватель
Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (г. Кызылорда, Казахстан)

Начать свою статью мне хотелось бы с новостей предвыборной гонки в США, с выступления неординарного кандидата в президенты Дональда Трампа, в ходе которого он изложил свои взгляды и видение решения глобальных проблем в международных отношениях, в том числе по вопросу взаимоотношений с Россией, которая в наше время становится одной из ведущих, я бы не побоялся сказать, равных США, держав современного мира. Еще до того, как Дональд Трамп одержал разгромную победу в Нью-Гемпшире, он шокировал мировую общественность, заявив, что даст русским «сделать грязную работу» и еще разрешит им «разбомбить к черту ИГИЛ». Этим Трамп не ограничился и заявил: «Я всегда чувствовал, что Россия и Соединенные Штаты должны иметь возможность хорошо работать друг с другом для борьбы с терроризмом и восстановления мира на планете, не говоря уже о торговле и всех других преимуществах, получаемых благодаря взаимному уважению». Путин в ответ сказал: «Он (Трамп) говорит о том, что хочет перейти к другому уровню отношений, более плотному, глубокому уровню отношений с Россией, разве мы можем это не приветствовать? Конечно, мы это приветствуем» [1].

Трампа за его высказывания сразу же осудили, но, конечно же, не все. Многие американцы начинают воспринимать Россию по-новому. До распада СССР XX век был ознаменован идеологической борьбой между американским капитализмом и советским коммунизмом. Но теперь, когда Россия отказалась от коммунизма, а США с радостью встречают идеи социализма (судя по победе Сандерса в праймериз в Нью-Гемпшире), сейчас сходство между этими двумя державами гораздо больше, чем когда-либо.

Но сегодня необходимо задуматься и о другой идеологической войне, а именно, о цивилизационной войне между христианско-светским Западом и исламским халифатом. Они враждебны друг другу, так как обе существующие системы по форме и целям своего развития в корне диаметрально противоположны. Северная Аме-

рика, Европа и Россия в этой борьбе — союзники по природе, поскольку являются разными дочерьми одной цивилизации.

В прошлом и Россия, и США поддерживали разные арабские государства или исламские организации — в том числе и радикальных исламистов. В конечном счете, эта враждебность между США и Россией должна была привести к дестабилизации Ближнего Востока и Европы и проникновению «пятой колонны» исламистов в Америку и Европу.. [2]

Сложившаяся ситуация на Ближнем Востоке и в странах Северной Африки объективно подводит нас к мысли о необходимости совместного противостояния — России, Европы и США с глобальным международным терроризмом и его организациями, такими как ИГИЛ, «Аль-Каида», «Джабхат ан-Нусра», салафиты, «Братья-мусульмане» и другие), что позволит стабилизировать Ближний Восток — колыбель исламского фанатизма — а также обеспечить стабильность в Европе [2].

Для России победа халифата в любой ее форме будут означать смертельную угрозу ее самым уязвимым регионам — Кавказу и Поволжью с его Татарстаном. Проникновение воинствующего ислама из Афганистана в Центральную Азию означает появление исламистов у протяженных и уязвимых юго-восточных границ России.

Ради объективности следует сказать, что в известной дестабилизации в странах Северной Африки и Ближнего Востока, вызвавшей массовую миграцию мусульман, в том числе исламистов, виноваты ведущие страны Запада, которые разрушили их государственность. Своим непродуманным вмешательством они впоследствии создали риск распада с тяжелыми последствиями для международной стабильности. А это, в свою очередь, чревато катастрофическими последствиями как для России, так и для Запада и его лидера США.

Запад, США, как и Россия, не в состоянии самостоятельно справиться с мировым джихадом — особенно когда они поддерживают разные стороны. У России мало

ресурсов для войны с радикальным исламом, вести которую стало еще труднее в связи с санкциями и давлением со стороны Запада. Западу же, несмотря на его материальную мощь, не хватает воли, необходимой для победы над таким свирепым и безжалостным врагом. Отсюда и следующий вывод о том, что крайне необходимо создать альянс. Это идея для Запада и его лидера США о совместном союзе с Россией при разрешении глобальных проблем в мире, к сожалению, еще не находит поддержки со стороны влиятельных политических кругов США и Запада. О необходимости совместного союза России и Запада говорят события на Ближнем Востоке, которые требуют совместного решения проблем. Об этом свидетельствуют и события на новом Ближнем Востоке, который находится в процессе своего во многом противоречивого становления. Россия уже оказывает дипломатическую поддержку партии сирийских курдов «Демократический союз» (PYD), действующей на севере Сирии (Кремль настаивает на участии PYD в переговорах о будущем Сирии), и помогает ей оружием. США также поддерживают курдов, но их сдерживает Турция, настойчиво заявляющая, что курдам нельзя предоставлять независимость. Если США создадут альянс с Россией, союз с Турцией им больше не понадобится [3].

То, что США оказывают поддержку «Братьям-мусульманам» и Турции, следует в этой ситуации считать серьезным заблуждением. Вместо того, чтобы содействовать исламизации Ближнего Востока и Северной Африки, Соединенным Штатам следует с ней бороться. Вместо того, чтобы с распростертыми объятиями принимать «Братев-мусульман» и других исламистов, США должны стать союзником России.

Следовательно, можно было бы оказать давление на Турцию с тем, чтобы та отказалась бы от своих исламистских убеждений и предоставила автономию своему 10-миллионному курдскому населению, которое в противном случае захочет присоединиться к вновь образованному Курдистану. США, уничтожив режимы Каддафи и Мубарака, в значительной степени дестабилизировали ситуацию в Северной Африке. Ведя войну против Асада, США дестабилизировали обстановку на Ближнем Востоке и в Европе. Сейчас нужно, чтобы США и Россия объединились и укрепили позиции президента Египта Ас-Сиси с тем, чтобы он смог разгромить ИГИЛ на Синайском полуострове и в Ливии. Я бы не побоялся высказать мысль о том, что России надо предложить, чтобы она вернулась в Ливию и помогла стабилизировать ситуацию в этой

стране. Такая стабилизация также будет выгодна Европе и Тунису, а также странам Африки, расположенным южнее.

Кроме того, Соединенным Штатам, Западу и России следует договориться о политическом решении сирийского кризиса, в результате которого в стране должна быть легитимная власть, поддерживаемая всеми политическими силами в стране и за ее пределами. Такое соглашение будет означать взаимодействие с одной стороны Россией, с другой — Западом США и Саудовской Аравией. ИГИЛ как террористическая организация должна быть однозначно уничтожена, а во главе государства должен быть избран лидер, пользующийся поддержкой всех слоев общества в Сирии, не должен быть исламистом радикальных взглядов.

Великобритания и США вторглись в Ливию для того, чтобы свергнуть режим Каддафи и вытеснить оттуда Россию. Точно так же они попытались свергнуть Асада, но на этот раз Россия, лишившаяся своего средиземноморского порта в Ливии, решила сохранить свой средиземноморский порт в Сирии. После многих лет, сопровождавшихся гибелью людей и разрухой в Сирии, из-за желания США и Саудовской Аравии свергнуть Асада, сирийский диктатор оказался на грани политического краха. Для того, чтобы его поддержать, Россия и Иран повысили ставки и активизировали свои действия. Россия направила туда свою авиацию и средства противовоздушной обороны, а Иран помог дополнительными вооруженными формированиями. В итоге Асад захватил значительные территории и теперь его переговорные позиции значительно сильнее.

Мне хотелось бы завершить статью словами патриарха американской внешней политики Генри Киссинджера, выступившего в Москве с речью, которую он начал следующими словами: *«Я выступаю за диалог, который со временем воедино наше будущее, а не будет углублять наши конфликты — и я считаю, что он возможен. Для этого необходимо взаимное уважение обеих сторон к жизненно важным ценностям и интересам друг друга...»*. В завершение он сказал: *«Эти задачи можно решить только в том случае, если Вашингтон и Москва, Белый дом и Кремль проявят готовность перешагнуть через свои обиды и недовольства, перестанут думать, что их обманывают и преследуют, и ответят на те масштабные вызовы, которые будут стоять перед нашим странам в предстоящие годы»* [2].

Литература:

1. Александр Майстровой (Alexander Maistrovoy), Тед Белман (Ted Belman) «Размышления об альянсе США и России в борьбе против исламистов» Газета «Известия» 15. 02 2016 г.
2. Киссинджер, Г. Дипломатия / Пер. с англ. — М., 1997. — с. 385.
3. Боффа Дж. История Советского Союза. — Т. 2. — с. 260.
4. Безыменский, Л.А., Фалин В.М. Кто развязал «холодную войну»...// Страницы истории советского общества. — с. 350.

М. Шоқай — тарихшы, публицист

Кыпшақбаев Қанат Зейноллаұлы, педагогика ғылымдарының магистры;

Серкебаев Дәурен Жұбайұлы, заң ғылымдарының магистрі

«Болашақ» университетінің колледжі (Қазақстан, Қызылорда қаласы)

Мұстафа Шоқай — Түркістан ұлттық қозғалысының мақсат-міндеттері және оған ниеттес күштерді анықтаумен бірге, тәуелсіздік үшін күресте қолайлы жағдайдың қалыптасуына, оған мемлекетаралық қатынастардың ықпал ететіндігіне үлкен мән береді. 1931 жылы 16 қазанда В.А. Добровскийге жолдаған хатында Мұстафа оған былайша түсінік береді: «Бізге қарсы жүз миллион орыс халқы тұр. Оның ұлттық үстемдігіне қарсы күресті біз барлық аймақтармен, кавказдықтар, украиндықтар және басқалармен тығыз байланыста жүргізуіміз керек. «Интернационалдандыру» тек осы мәнде ғана маңызды және сөзсіз қажет. Ол — орындалатын нәрсе және біз оны ұйымдық жағынан іске асырамыз». М. Шоқай бұл жерде Түркістан мәселесі — Ресейдің, не Кеңес одағының ішкі ісі емес, ұлттық езгінің қазақ, өзбек, грузин, әзірбайжан, т.б халықтарға тән екендігі арқылы оны халықаралық аренаға бірлесіп алып шығу жөнінде айтып отыр. Дегенмен ол Ұлыбритания, Франция, Германия, Америка Құрама Штаттары секілді ірі мемлекеттер тарапынан ұлттық қозғалысқа көрсетілер моральдық қолдаудың маңыздылығын жоққа шығармайды.

Ол «Яш Түркістанның» беттерінде жарық көрген «Алманиядағы қаржы дағдарысы», «Ағылшын дағдарысы», «Қытайда», «Маньчжурия мәселесі және дүниежүзі баспасөзі», «Қиыр Шығыста», «Америка мен Кеңес үкіметінің Жапонияға қарсы жоспары», «1936 жыл ішіндегі халықаралық жағдай», «Алмания, Италия және Жапонияның Кеңестерге қарсы бағытталған келісімі», «Австрия мәселесі», «Халықаралық өмірден Англия — Италия келісімі» және басқа да мақалаларында халықаралық өмірдің өзекті мәселелеріне талдау жасайды.

М. Шоқай шығармашылығының басты тақырыптарының бірі Кеңес Одағының Түркия және басқа мұсылман елдері жөнінде жүргізіп келген саясатының екіжүзділігін әлем халықтарына жария ету болып табылады. «Түркия — Кеңес достығы», «Большевиктерінің — түрік достығы», «Константинопаль және бұғаздар», «Персияда не болды?», «Большевиктер және Ауғаныстан», «Жаңа емес, ескі ұран» атты еңбектерінде Мұстафа Кеңес өкіметінің Шығыс халықтарына дос болып көрінуге тырысуы, ондай саясаттың түпкі мақсаты Түркияны әлжуаз мемлекетке айналдырып, Ауғаныстан мен Иранды өздеріне қарату екендігін жазады ол.

М. Шоқай әмбебап ғұлама ретінде өзбек, қазақ, қырғыз, түркімен, тәжік әдебиетіне көңіл бөліп, олардың рухани жетістіктерін қарастыруға ұмтылады. Түркістан тұрғындарының ауыз әдебиеті Мұстафа дүниетанымының бір бұлағы болғандығы, оның өзбек, қазақ, қырғыз халықтарының өнері мен мәдениеті мәселелері туралы зерт-

теулерді шет жерде жүргенде де назарынан тыс қалдырмағаны белгілі. Оның бір мысалы — М. Шоқайдың 1931 жылы «Остойропа» журналында жариялаған «Түркістан әдебиетіндегі өлеңдері» және «Муа» журналындағы «Түркістан әдебиетіндегі өлеңдер» атты мақалалар туралы пікірлері.

Мұстафа еңбектерінің пәрменділігі — саясат мүддесі үшін тарихты зерттеуде қылдай қиянатқа бармауында, логикалық ойлау қуаты мен деректік негіздерінің шынайылығында еді. Ол ақпарат көзі ретінде «Еңбекші қазақ», «Казакстанская правда», «Қазақ әдебиеті», «Ақ жол», «Қызыл Өзбекстан», «Жаңа Ферғана», «Азат Бұхара», «Шарк хақиқаты», «Шуралар Туркменстаны», «Туркменская искра», «Қызыл Юлдуз», «Авази Тәжик», «Рехбер-и-Дониш», «Куртулуш», «Правда Востока», «За партию», «Советская степь», «Правда», «Известия» секілді басылымдардағы ресми материалдарды пайдаланады.

Мұстафаның Кеңес одағының сыртқы саясаты, әсіресе неміс-кеңес қатынастары жөнінде жинастырған материалдары 200 беттен асады, олардың ішінде және шетел баспасөздерінен қиып алынған А. Канторовичтің, Н. Корнеевтің, Карл Радек, Д. Ихок, Иоганн Вальтер, С. Викторов, К. Гофман, Н. Аржанов, А. Трайнин, Б. Сергеев, т.б авторлардың мақалалары, ТАСС-тың мәлімдемелері бар.

Мұстафа бір халықты екінші халықтан астам көретін фашистік Германияның нәсілшілдік теориясына да, басқа халықтардың орыс ұлтына сіңісіп жоқ болып кетуін мақсат тұтатын Кеңес Одағының «интернационалистік идеологиясына» да бүкіл жан-тәнімен қарсы шығады. Ол бірде-бір халықты тегіне, нәсіліне қарап кемітіп көрген емес, санына, дініне, тіліне қарамастан барлық халықтарды тең құқылы есептейді. Өмір бойы езілген, зорлық-зомбылыққа ұшырағандардың жағында болады. II дүниежүзілік соғыс басталған кезде Мұстафа және оның жақын серіктері А. Оқтай мен Т. Шағатай немістер оккупациялаған халықтармен ынтымақтастықтарын білдіреді.

М. Шоқайдың саяси қызметінің де, халықаралық оқиғаларды зерделеуі мен ғылыми-публицистикалық ізденістерінің де негізін тарихилық принциптері құрайды.

М. Шоқайдың мәдениеттілігі, кісілік қасиеттері мен терең ойлылығы зиялы адамдарды өзіне тартып тұратын. Оның таныстары мен достарының қатары сиремейді, қайта уақыт өте келе көбейе түседі. 1940 жылы М. Шоқай шығыстанушы, орысша таза сөйлейтін неміс ғалымымен танысады. Осыдан кейін ол үйіне: «Онымен кездескеніме қуаныштымын. Ол егде тартқан, оның үйінде сирек кез-

десетін шығыс авторларының кітаптары бар. Бұхарада болған, Түркістанды жақсы біледі, өзбек тілінде меңгерген» деп, көтеріңкі көңіл-күйде оралады.

М. Шоқайдың зерттеушілік қызметі әлемнің көптеген елдерінде Кеңес өкіметінің ұлттық саясаты жөніндегі қоғамдық сананы қалыптастырады.

Тарихты ол саяси күрестің құралы ретінде ғана пайдаланған емес, оның қоғам дамуындағы рөлін аса жоғары

бағалап, «әрбір халық үшін өткені — моральдық күш алатын және басқа халықтар ортасында өз орнын анықтауға қажетті қайнаркөз болып табылады» деп атап көрсетті.

М. Шоқайдың пікірінше, тарих тағылымынан үйренбеу, оны жалған пайымдаулармен улау халықты теріс жолға салады, бұрынғы кезде орын алған кейбір қайғылы кезеңдердің қайта оралуына әкеледі.

Әдебиет:

1. Чокаев М. Большевики и восточный вопрос // Шефек. 1921. январь
2. Чокаев М. Нерешительность коммунистов (в восточно-турецкой политике) Там же. 1920. 18 октября.
3. Шоқай М. Таңдамалы. 1-том. 488-бет.
4. Шоқай М. Таңдамалы. 1-том. 225—226-бб.
5. Мұстафа Шоқай. Шығармаларының толық жинағы. 1-том. А, 2012

Сыр елінің демографиялық үрдісі

Оразбақов Айтжан, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент;

Джуманова Жанар Абдыжалеловна, магистрант

Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев: «Ұлттық қауіпсіздік басымдықтарының деңгейіне мықты демографиялық және көші-қон саясатын шығаруға тиіс. Егер біздің мемлекеттік органдарымыз бұған бұрынғысынша немқұрайлылықпен қарайтын болса, онда біз ХХІ ғасырдың қарсаңында Ресейдің артынан адам саны сыртқы көші-қон процестерінен ғана емес, табиғи жолмен кеми беретінін демографиялық «Крест—оппа» жағдайына тап боламыз. Бұл тенденцияны дереу тоқтатуға тиіс» — деген пікірі Елбасымыз жолдауында халық санын 25 миллионға жетерлік дені сау, тұрмысы ауқатты, әрі салауатты өмір салтын ұстанған, білімі терең, мамандығы ұшталған азаматтары мен тұрғындары болуы керек делінген [1].

Егеменді еліміз 1991 жылы тәуелсіздігін алғаннан кейін, көк байрағын желбіреткен күннен бастап республика тәуелсіз ел ретінде өзіндік саясат жүргізе бастады. Соның бірі — Қазақстан Республикасының көші-қон саясаты. Себебі көші-қон үрдістері елдегі мемлекеттік қауіпсіздікке, қоғамдық келісімге, экономикалық және демографиялық жағдайларға әсерін тигізеді. Ал қазіргі уақытта көші-қон үдерісінің негізі — кеңестік дәуірде қалыптасқан көші-қондық үдерістермен тығыз байланысты. Сондықтан кеңес кезеңіндегі көші-қон саясатының ерекшелігі мемлекеттік деңгейде жүргізілген [2] яғни КСРО уақытында қоныстанған өзге ұлт өкілдері өзінің тарихи отандарына көше бастады, ал шетелдердегі қандас бауырларымыз елге қарай көш басын бұрды. Ел басына қиындық туғанда тарыдай шашылған қазақтың басы бір Отанда — Қазақстанда тоғыса бастады.

Ел Президенті Н. Ә. Назарбаевтың өзі қолдау көрсеткен көші-қон саясаты іске асып, сол ағылған көш легі 2005 жылға дейін үзілген жоқ. Алайда 2005 жылдан кейін ғана шекарадан бері ағылған бауырластар арасынан ел мен жерге сіңісе алмай кері көшкендері де болды. Бірақ, бұл да отанына оралуды армандаушыларға кедергі бола алмады.

1991 жылдан 2016 жылғы 1 қаңтарға дейінгі кезеңде 261 мың 104 отбасы немесе 957 мың 772 этникалық қазақ тарихи Отанына қайта оралып, оралман мәртебесін алды. ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің баспасөз қызметінің мәліметтері бойынша бұл еліміздің тұрғындарының жалпы санының 5,5% құрайды.

Қазақстанға келген оралмандардың көпшілігі, яғни, 61,6% — Өзбекстаннан келген, сондай-ақ, 14,2% — Қытайдан, 9,2% — Моңғолиядан, 6,8% — Түрікменстаннан, 4,6% — Ресейден және 3,6% — өзге елдерден оралған қандастарымыз [3].

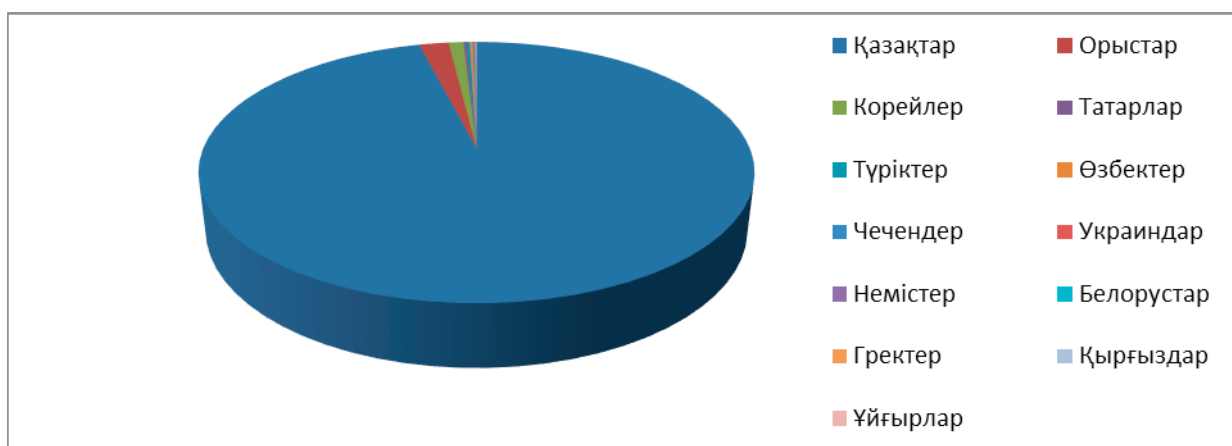
Елге оралған қандастарымыздың 55,6% — еңбекке қабілетті жаста болса, 18 жасқа дейінгілері — 39,9%, зейнеткерлер — 4,5% құрайды. Еңбекке жарамды оралмандардың 8,8%-ның жоғарғы білімі бар болса, 20,6%-ында орта арнаулы білім бар, 60,8% — жалпы орта білімі бар азаматтар, ал 9,8%-нің білімі жоқ. 24 қарашада Елбасы Ұлт жоспары — бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамның көші-қон мен халықты жұмыспен қамту салаларын әрі қарай жетілдіруді жүзеге асыруға бағытталған «Кейбір заңнамалық актілерге халықтың көші-қоны және жұмыспен қамтылуы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңына қол қойған болатын.

Республиканың басқа облыстарымен салыстырғанда, Сыр елінің ерекшелігі — халықтың басым көпшілігі өзге елдерден көрі, еліміздің басқа аймақтарына көшуінде. Қызылорда облысындағы қазақтар экологиялық, әлеуметтік-экономикалық жағдайын түзету үшін Қазақстанның басқа қалаларына көшу байқалды. Республикамыздың барлық өңірлерінде үйлер мен пәтерлердің қымбаттауы, көптеген облыстарда пәтерлердің бұрынғыдай кезекке тұрып тегін берілу жүйесінің тоқтатылып, ипотекалық жүйеге көшуі — Сыр өңірі халқының облыстан кетуін азайтты.

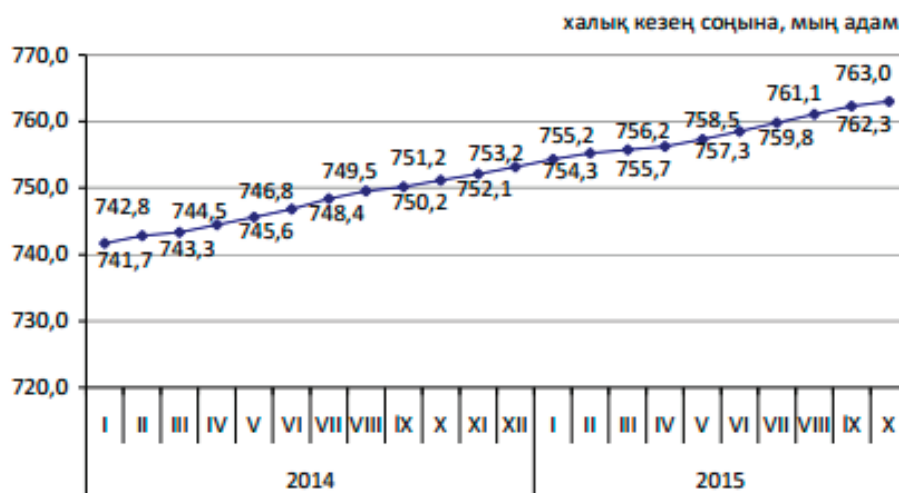
Қызылорда өңірінде урбандалу үрдісі жылдан-жылға дамып халық тұрғындар саны артып келеді. Оның себебі еліміздің экономикасы жақсарып, әлеуметтік қиындықтардың шешіле басталуы болып табылады. Жаңа

жұмыс орындары ашылып, еңбекақы өсіп, жаңа мектептер мен ауруханалар салынып, бала күтіміне бөлінетін қаржылардың өсімі еліміздің халқының санының артуына үлкен үлес қосуда. Осындай күрделі өзгерістерден кейін Сыр елінің халқының өсімі едәуір алға басты.

Еліміз көпұлтты мемлекет болғанымен, Қызылорда облысында қазақтар басым 95,88% құрайды. Бұл басқа облыстарға қарағанда ең жоғарғы көрсеткіш. Облысымыздағы өзге ұлт өкілдері 4,22% құрайды, оның ішінде орыстар-2,03%, кәрістер-1%, өзбектер-0,19%, татарлар-0,2% және 0,8% басқалары құрайды [4]. Сонымен қатар Сыр елінде түріктер, шешендер, украиндер, әзербайжандар, башқұрттар, немістер, белорустер, гректер, қырғыздар, ұйғырлар т.б. ұлт өкілдері мекен етеді.

Халық санының өзгеруі

Облыстағы халық саны 2015 жылдың 1 қарашасына ағымдағы деректер бойынша 763,0 мың адамды құрады, оның ішінде 39,5 мың адам Байқоңыр қаласындағы Қазақстан Республикасының азаматтарының үлес салмағында. 2014 жылғы осы кезеңімен салыстырғанда ол 11,7 мың адамға немесе 1,5%-ға артты. 2015 жылдың басымен салыстырғанда жылдың қантар-қазан айында халық саны 9,8 мың адамға өсті^[4].

Елбасшысы 1991 жылғы 31 желтоқсанда жариялаған «Атамекенге келемін деуші ағайындарға жол ашық» мақаласына (1992 жылдың 1 қаңтарында «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған) биыл 25 жыл толады. Ал осы заң жобасы Елбасының сол мақалада айтылған тапсырмаларды жүзеге асыруда шетелдердегі қандастарымыздың тарихи Отанына оралуын әрі қарай ынталандырады, сөйтіп, Қазақ көшін жандандырады деп сенеміз.

Әдебиет:

1. Тәтімов М., Әлиев Ж. Дербестігіміз — демографияда. — Алматы, Жеті жарғы, 1999.
2. Ерімбетова Қ. М. Қазақстандағы Кеңес мемлекетінің көші-қон саясаты (1960—1990). — Алматы, 2009.
3. Kuzylorda.stst.kz ҚР Ұлттық Экономикалық Министрлігі Статистикалық комитеті Қызылорда облысының статистикалық департаменті.
4. Ерімбетова Қ. М. Қазақстандағы көші-қон саясаты. — Алматы, 2009.

ПОЛИТОЛОГИЯ

Ұлт жоспары — қазақстандық арманға бастайтын Жаңғырту жобасы

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, доцент;
Паридинова Ботагоз Жаппаровна, философия магистрі, аға оқытушы
«Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Мемлекет басшысының «Ұлт жоспары — қазақстандық арманға бастайтын жол» мақаласы сараптамалық дәрежесі жоғары және жаһандық әлемдегі қиындықтарды жеңуге үлес қосатын еңбек деп түсінеміз. Еңбектің негізгі идеясы қазақстандық арманның басты мақсаты жүзеге асырылып жатқан 2050-Стратегиясының негізгі бағыттарын мол жетістіктермен жетуді көздеп отыр. Жаңа арманымыз Бес институттық реформаның негізгі жолдары саналатын 100 нақты қадам — Ұлт жоспарын жүзеге асырудың Жаңғырту жобасында жатыр.

Мақалада айтылған бес институттық реформаны жүзеге асыру жөніндегі мақсат-міндеттер Қазақстанның әлемдегі аса дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуына қол жеткізудің нақтылы түрде іске асырудың жоспары болып табылады. Өйткені бұл Жоспар қазақстандықтардың қажеттіліктері мен мүддесіне негізделген және құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның дамуына септігін тигізеді.

Жалпы «100 қадам» кешенді бағдарламасы еліміздің үйлесімді дамуы мен жаңғыруына мүмкіндік береді. Біздің мемлекеттілігіміз негізінде құрылған демократиялық қағидалар маңыздылығы дәлелденген тапсырмалар мемлекет дамуын жүзеге асырады.

Әлемдік қауымдастыққа мәлім, Ұлт көшбасшысының қазақстандық тәжірибеге сәтті енгізген демократиялық және нарықтық реформалары елімізді дамыта түсіп, қарқынды әлеуметтік-экономикалық даму, қоғамдық келісім мен тұрақтылықты қамтамасыз етті. Мұның барлығы әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарысы барысында сыннан өтіп, Қазақстанның берік те нық тұрақтылығын көрсетті. Сонымен бірге, 2007—2009 жылдардағы дағдарыс барысында еліміз жағымсыз факторлармен күрес сабақтарын игеруімен қатар, тұжырымдамалық дамудың жаңа мүмкіндіктерін игере алды.

Мемлекет басшысының тапсырмасымен әзірленген біртектілік пен біртұтастықты нығайту және дамыту, Қазақстан халқы Ассамблеясын 2025 жылға дейін дамыту және дене тәрбиесі мен спортты 2025 жылға дейін дамыту Тұжырымдамалары ел азаматтарының ұлтжандылығын

дамытуға әсер етуімен қатар, алдағы уақытта экономикалық көрсеткіштерге зор ықпал жасайтындығына сенімдіміз.

Көптеген сарапшылар бағдарламалық мақаланы еліміздің экономикасы, мемлекет пен қоғамды өзгертуге қажетті мақсат пен міндеттерді нақты айқындап берді деп есептейді. Әсіресе, қазақстандық бірегейлік пен бірлікті нығайту және дамыту бағытын көздеген мына сөздері: «Біз, қазіргі қазақстандықтар үшін Тәуелсіздік көпэтносты қоғамымыздың нақты жоғары өмірлік құндылығына айналды» нақты тарихи шындық болып табылады.

Тәуелсіздік жылдарында отандастарымыз ата-бабаларымыздың қиындықтарды жеңу және отансүйгіштік сезімі тәжірибесі негіздерін бойына жинады. Әлемдік қаржы дағдарысына қарамастан, Ұлт көшбасшысы белгілеп берген дамудың жаңа бағыттары еліміздің әрі қарай өркендеуіне жол ашады. Өйткені, қазіргі қазақстандық қоғам мүшелерінің тәжірибесі жетілген әрі сауатты және Мемлекет Басшысының бастамаларын қолдайды.

Мақалада Елбасы реформалар табысы ұлт бірлігіне бастайтын жол екендігін айтады. Қазақстандық этностардың Біртұтас Ұлтымызға тамаша артықшылықтар беретіндігін айта келе, көпэтностық еліміздің ортақ ұлы қазынасы екендігіне баса назар аударады. Ал өз кезегінде, Қазақстан халқы Ассамблеясы — қазақстандық біртектіліктің негізі.

Ағымдағы жылы Отандастарымыз Елбасы ұсынған Ұлт жоспарын орындауға көшті. Бағдарламалық құжат ұлттық құндылықтарымызға негізделгендіктен және баршамызға түсінікті болғандықтан біздің қоғам институттық реформаларды жүзеге асыруға дайын. Халқымыз Жаңғырту жобасынан мемлекеттілігіміз беки түсетініне, еліміздегі жаңғыру үдерісі тұрғындардың өмір сапасының жоғарылап, әл-ауқатын өсіретіндігіне сенеді.

Отандастарымыз қазіргі кезеңдегі ауыртпалықтарға қарамастан, Ел Президенті қойған міндеттерді орындай алатынына сенеміз. Нәтижесінде өркендеген, гүлденген, дамыған және қауіпсіз елімізді келер ұрпаққа қалдырамыз.

ПСИХОЛОГИЯ

Ұлттық қауіпсіздік архетиптері және ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың психоаналитикалық жолы

Қалдыбай Қайнар Қалдыбайұлы, PhD доктор, аға оқытушы;
Байкенже Нұргүл Қаржаубайқызы, магистр, аға оқытушы;
Пазылова Қаламқас Асетуллаевна, магистр, аға оқытушы
Қ. А. Ясауи атындағы ХҚТУ (Түркістан қаласы, Қазақстан)

Архетиптер күнделікті қоғамдық өмірде, саясатта, өнер мен әдебиетте жиі көрініс тауып отыратын құбылыс. Осы орайда, архетиптер мен біз қарастырып отырған ұлттық қауіпсіздіктің нақты арабайланысын ашып көрсету қажеттігі туындайды. Келесі кезекте К.Г. Юнгтың архетип түсінігін негізге ала отырып, ұлттық қауіпсіздік мәселелерін талқылаймыз.

Біріншіден, Архетиптер бұрынғы ата-бабамыздың саналы танымы мен руханиятының бүгінгі бейсанадағы көріністері болғандықтан, олар ұлттық рухты ояту мен ұлттың өзін-өзі сақтау тетігінің, сөйтіп сыртқы қатерлерден қорғануының өздігінше бір психотехникалық көріністері болып табылады.

Екіншіден, Этноархетип бейсаналы болғандықтан, онда ұлттық белгілер мен ұлттық болмыстың, әсіресе ұлттық сананың көріністері айқын болғандықтан, ол өзінің қуаты жағынан сезімдік-сенімдік мазмұнда болып келеді де, көне жаугершілік замандағы қауіптен сақтанудың негізгі тетіктерін қайталап отырады, ол бүгінгі ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың руханияттық көзі болып табылады.

Үшіншіден, олай болса, архетиптерді ояту мен оны өркендете түсу, ұлттық қауіпсіздіктің тарихи тамырларын бізге бейсаналы түрде болса да ашып береді. Екінші бір қырынан, ұлттық қауіпсіздік өздігінен психологиялық тетіктерді құрастырады.

Төртіншіден, жалпы адамзаттық архетиптер тым көне заманда болғандықтан, онда үрей мен қорқыныш, сақтану мен рухтанудың негізгі белгілері жатыр, ал ұлттық қауіпсіздіктің өзі алдымен сақтанудан тұрады.

Мәселе нақтырақ болу үшін біз бүгінгі таңдағы архетиптердің тікелей ұлттық қауіпсіздікке байланысты жақтарын, оның еліміздегі, ұлтымыздағы нақты көріністерін таразылап өтуіміз керек. Жалпы этноархетиптер жөнінде отандық ғалымдарымыз да еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін өз зерттеулерін ұсынып келеді, ал ендеше, біз оның ұлттық қауіпсіздікті қалыптастыруға, оны

сақтауға, қатерлерді сезінуге қатысты жақтарынна тоқталатын боламыз.

Бейнелеу өнеріндегі архетиптерді зерттеуші Қ. Оразқұлова оның бүгінгі таңдағы бейсаналы-саналы көріністерін ұлттық архетиптер бойынша зерделеген болатын. Ол көне діни сенімдердерге талдаулар жасай келе, көне тотемдік, шамандық, тәңіршілдік нанымдарындағы көріністердің бүгінгі таңдағы архетиптік бейнелерін саралап береді.

Мысалы, тәңіршілдік архетипін зерделеген Қ. Оразқұлова бүгінгі таңдағы Көк түсті құрмет түту, қыран құстардың әлі де қастерленуі сияқты белгілерге тоқтала келе, Туымыздың да аспан түстес Көк екендігін, ол Көк Тәңірінің архетиптік нышаны болып табылатындығын атап көрсетеді. Демек, Тудың көк түсті болуы тек қана ашық аспан мен кеңдіктен туындамайды, нақ осы Көк Тәңірінің рәмізі болып шығады, бірақ ол бейсаналы болғандықтан, көпшілікке олай болып көрінбеуі де ықтимал, дегенмен, қазақ халқына жағымды әсер қалдыратын түс және туымыздың көк түсі де осыған орай, тек жағымды ғана емес, белгілі бір деңгейде тарихи тұрғыдан ішкі рух күшін оятып тұрғандай болады.

Ту қандай-да болмасын, жаугершілік заманда мазмұны мен мәні жағынан соғыста және бейбітшілікте қолданылатын құрметті рәміз болып есептелген. Сондықтан, да тудың өзі тарихи тұрғыдан алғанда, жалпыадамзаттық руханиятта осы қауіпсіздікке байланысты, қатерлердің алдын алу үшін рух беруші болып саналған. «Туы жығылды» деген мағына да ел мен халықтың рухы жығылды, ол «өзге» алдында бас иіді деген әскери қауіпсіздіктің рәміздік көрінісін береді.

Сонымен қатар ол қастерді фетиштік сипатты да білдірген, қазір де солай. Осыған байланысты біздің елімізде де мемлекеттік рәміздерді аяққа таптағандығы үшін, оны төмендеткендігі және сыйламағандығы үшін жауапқа тарту туралы құқықтық нормативтер бар. Мысалы, парламент отырысында туымыздың ашық-шашық киім-

дерде орын алуы, оның шет ел музыкасын орындау сәтінде сондай деңгейде қолданылғандығы, әбден тозығы жеткен тудың қолданыста жүргендігі сияқты мәселелер қозғалып отырылады. Бұл да туды қастерлеу архетипінің көрініс болып есептеледі.

Демек, біздің туымыздағы Көк түс, үш жақты психоаналитикалық, әскери және бейбітшілік қауіпсіздіктерімен келіп тоғысады: тудың тарихи тұрғыдан әскери қауіпсіздіктің нышаны болуы, екіншіден, сол тудың көне тәңіршілдік рухын қайталап тұруы, үшіншіден тудың қастерлі болуы. Осы үшеуі қосыла келе, санаға ықпал өрісін күшейтеді, ол әрине, ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың терең қатпарлы психотехникалық ұстанымдарын құрай алады, бүгінгі сыртқы саясаттағы әскери қауіпсіздікке тікелей байланысты болғандықтан, оның идеялық-руханияттық жақтарымен келіп тоғысады деп айта аламыз. Демек, ол жай ғана архетип емес, «ұлттық қауіпсіздік архетипі» бола отырып, «ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың психоаналитикалық жолы» екендігін баса айтқымыз келеді [1].

Сондай-ақ ұлттық дүниетанымды зерттеуші Саркулова өнердегі бөрі архетипіне тоқталып, оның қазіргі заманғы бейнелеу ерекшеліктерін атап көрсетсе, кейбір отандық зерттеушілер Бөрі тотемінің жауынгерлік рух үшін аса қажетті атрибут болғандығын, оның табиғаттағы өміршеңдігін, қайсарлығын, өжеттігін, төзімділігін т.б. қасиеттерін түркі халқы өздерінің мінез-бейнелеріне көшіріп алып, содан жаугершіл, өршіл халық болып қалыптасқандығын айта келе, Кеңес дәуірі тұсындағы «Қап, бәлем, қоян» мультфильмі қазақтардың осы бөрілік рухты жасыту үшін қолданған психотехникалық өзіндік бір құралы екендігін баса айтады [2].

Демек, бөрі архетипі қазірдің өзінде де бейнелеу өнерінде, музыкада, әдебиетте т.б. рухани өмір салаларында көрініс тауып келеді. Демек, бөрі көне дәуірлерде қатерлердің алдын алуды, жауынгерлік рухты берген болса, бүгінгі күнгі бөріге деген бейсаналы құмарлық көріністер де осы көне рухты сақтап қалуға, оны қайта оятуға деген ұмтылыс және ол да көне замандардағы ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың бүгінгі күнгі нышандарының елесін береді. Бұл да психоаналитикалық тәсіл.

Сондай-ақ, бүгінгі таңдағы «Тау архетипі» Қ. Оразқұлова атап көрсеткендей, ол өзінің ауқымын тұтас руханият пен дүниетаным аясына паш етіп келеді [3]. Бұл тек қазақтарға ғана емес, жалпы адамзатқа тән архетиптердің бірі. Себебі, Тау қашанда, әсіресе, алғашқы қауымдық құрылыс кезінде, адамдар таудағы үңгірлерді мекен еткен болса, ол қауіпсіздіктің басты шарты, адамдарды әр түрлі табиғи және өзге қауымдастық тарапынан болатын қатерлерден сақтап отырған.

Үңгір кейіннен де, тауға барып паналайтын қорғаныш орындары болған. Сондықтан бүгінгі күнгі тау архетипінің басты нышаны осы қауіпсіздік сезімдерден тамыр тартады. Демек, Тау тек қана эстетикалық құбылыс емес, алдымен, түптөркіні қауіпсіздікті қамтамасыз ететін объект болып табылады. Тау архетипі мен тауға жасырыну, оған бекініп

жату соғыс жағдайларында бүгінгі күні де кездесіп отыратын құбылыс болып табылады. Сонымен қатар тау белгілі бір деңгейде шекараны қамтамасыз етудің және бекітудің де өзіндік бір үлгісі болған, ол таулы жерлерде өмір сүрген халықтарда анық байқалады. Мысалы, бүгінгі қазақ-қытай шекарасының таумен бөлінуін атап өтуге болады.

Демек, бүгінгі таңда да Тау архетипін жандандыру, белгілі бір деңгейде адамға ішкі сенімділік сезімін орнықтыруға жәрдемдесетін, қауіпсіз көңіл-күй орнатуға ықпал ететін өзіндік бір құрылым болып табылады. Яғни, ішкі психологиялық тұрақтылық пен қорғанышты сезіну де, түптеп келгенде, бұқаралық сипат алатын жағымды таза бейсаналы құбылыс деп айта аламыз.

Осыған байланысты біз, этноархетиптердің ұлттық қауіпсіздікті сақтаудағы бейсаналы психоаналитикалық тетік екендігі туралы тұжырым жасаймыз. Нақтырақ айтқанда, архетиптердің оянуы, бейсаналы болғанмен, табиғи қажеттілік қана емес, ұлттың бар болуының, өміршеңдігінің өзіндік бір маңызды тетігіне айналған, сондықтан да, архетиптер қашанда ұлттық қауіпсіздіктің алдын алудың болмай қоймайтын тетігі болып шығады.

Қорыта келе, қауіпсіздікті сақтау, әсіресе, сыртқы саясат пен ішкі саясаттағы «Елдік ұраны» психологиялық-психоаналитикалық тетіктер арқылы да реттелетін жүйе екендігі баса айтуымызға болады. Социологиядағы психологиялық мектеп өкілдері де қоғамдық құбылыстардың барлығы психикаға байланысты екендігін баса айтады. Әрине, біз бұл тұста, қауіпсіздіктің барлығы тұтасынан психологиялық тетіктер арқылы реттелуі тиіс деп кесіп айта алмаймыз, дегенмен, ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың осындай терең психоаналитикалық және жай ғана психологиялық тетіктері бар екендігін ұсына отыра, болашақта оны жандандыратын арнайы әлеуметтік құрылымдар болуы тиіс. Сондықтан, олардың қызметтері туралы мынадай нақты ұсыныстар береміз:

1. Саясаттанушы-психолог мамандар даярлануы тиіс немесе саясаттанушылар психологияны өте жетік меңгерген болуы қажет. Тым болмаса, психолог мамандар мен саясаттанушылардың бірлескен ғылыми бағдарламасы, ғылыми қауымдастықтары т.б. қалыптасса игі болар еді. Әрине, маман дипломаттар елімізде жоқ емес, бірақ олардың таза тәжірибелік екендігін есепке алсақ, теоретик мамандар да қажет, сондықтан, мысалы, «халықаралық қатынастар» мамандығы сияқты оларды да оқу орындарында даярласа игі іс болар еді.

2. Қоғамдық психологияны тиянақты зерттеп отыру да маңызды істердің бірі. Әрине, әлеуметтанушылардың сұрау салуы, ҰҚК-нің сарапшылары сияқты әлеуметтік зерттеу құрылымдары бар. Бірақ, оларға жетіспейтіні, шынайы ақиқатты аша алмау, сұрау салушылардың тым аз болуы, күштеуге көп жүгіну т.б. Қоғамдық психология ауытқып отырады, ал оның динамикасы толық зерттелмей келеді. Мысалы, биылғы, 2016 жылғы теңгенің девальвациясы тұсында да әлеуметтік оптимизм сәл бәсеңдеді. Егер ол ұлғайып кетіп, халықтың ашу-ызасын туғызатын болса, ішкі тұрақсыздық пайда болады.

3. Қоғамдық тәртіпті реттейтін арнайы психоаналитик мамандары бар әлеуметтік институттар құрылуы тиіс. Мысалы, біздің еліміздегі өткізіліп жатқан, жақын және алыс шет елдерден келетін психологиялық тренингтер, жағымсыз музыка түрлері т.б. сараптайтын және оның алдын-алудың жолдарын жасайтын, арнайы ғылыми тұжырымдамалар құратын мамандыр қажет. Бүгінгі таңдағы өткізіліп жатқан, желілік бизнес, «адамды бақытқа жеткіземін» деген сарындарда жүргізілетін психологиялық тренингтер, жасырын сеантологиялық курстар т.б. адам психикасына әсерін анықтайтын арнайы құрылымдар қалыптаспаған. Шындығында, олардың кейбірінің психикалық ауытқуға жетелейтіндігі ақиқат.

4. Тек психологтар ғана емес, Ұлттық идеяның жүзеге асыру жолдарын ұсынатын философ-психологтар, социолог-психологтар да қажет. Мысалы, сырттан келетін әртүрлі жағымсыз идеологиялардың ықпалы мен ұлттық идеямыздың оған қарсы тұратан тетіктерін де жасақтау қажет.

Қорыта айтқанда, ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың психологиялық тетіктері маңызды мемлекеттік деңгейдегі және әлемдік саяси сахнадағы іргелі мәселе екендігін ұсынамыз. Сондықтан да бұл мәселені арнайы мамандар арқылы болашақта әрі қарай жетілдіре түсу қажеттігін баса айтқымыз келеді. Аталған жағдаят өз кезегінде, біз келесі бөлімде қарастыратын қауіп-қатерлерді болжамдаумен байланысты болып келеді.

Әдебиет:

1. Аташ Б. М. Діни экстремизм мен терроризмнің алдын-алу шаралары: теориядан практикаға бетбұрыс: әдістемелік нұсқау. — Алматы, 2013. — 88 б.
2. Аташ Б. М. Бөрі рухының айбары // Атырау университетінің хабаршысы. — 2010. — № 2. — Б. 44–49.
3. Оразқұлова Қ. Қазақстан суретшілеріндегі архетиптер және ұжымдық бейсаналылық философиясы: филос. ғыл. кан. ... дисс. — Алматы, 2010. — 144 б.

ПЕДАГОГИКА

Қазіргі білім берудегі инновациялық технологиялардың рөлі

Абдраманова Гульмира Бостановна, биология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;
Ажмолдаева Клара Байжигитовна, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай білім мен тәрбие беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі — маңызды мәселелердің бірі.

Болашақта өркениеті дамыған елдер қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанда дамыған бәсекеге қабілетті елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін ол — білім. Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Инновациялық технологияларды меңгеруде мұғалімнің жан-жақты білімі қажет. Қазіргі мектеп мұғалімі: жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын, оқушымен тез тіл табыса алатын, білімді, шебер, іскер болуы тиіс.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі — оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда мектеп мұғалімдері инновациялық және интерактивтік әдістерін сабақ барысында пайдалана отырып, сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Білім беруде оқушы өзі ізденіп, тақырыпты оқып, түсініп, тақырып аясын кеңейтсе, жолдастарымен ой бөлігіне өз білгенін көпшілікке жеткізе алса, онда ұстаз еңбегінің нәтижесі болғаны, бұрынғы әдепке айналған оқу үрдісінде — оқушы белсенділік көрсетуге тиіс.

Бүгінгі нарық заманында «Өмір бойы білім алу» әрбір Қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс», — деп Елбасы жолдауында көрсеткендей, отандық білім беру жүйесінің дүниежүзі білім кеңістігіне енуі білім саласына үлкен өзгеріс, жаңа леп әкелді.

Енді «инновация» ұғымына тоқталатын болсақ, ғалымдардың көпшілігі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мәселен, Э. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді:

«Инновация — нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Майлс: «Инновация — арнайы жаңа өзгеріс, Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз» — дейді.

«Инновация» сөзі — латынның «novis» жаңалық және «in» енгізу деген сөзінен шыққан, ал оның аудармасы «жаңару, жаңалық, өзгеру» деген мағынаны білдіреді.

Инновация термині қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр. «Инновация» ұғымы ең бірінші XIX ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеуінен пайда болды. Инновация ұғымын әр елде әртүрлі түсінген. Кейбір мемлекеттерде (АҚШ, Нидерланды) бұл термин кең тараған.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үдеріс деп отырғанымыз — білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деген анықтаманы ұсынған. «Инновация» сөзі қазіргі уақытта барлық білім, өндіріс, медицина, техника салаларында өте жиі қолданылып келеді. Инновациялар қоғамның пайда болу кезеңінен бері жүзеге асырылып келе жатса да, педагогикалық категория ретінде XX ғасырдың 70–80 жылдарында ғана қолданысқа енгізілді.

Қазіргі инновациялық технологиялар педагогика ғылымы мен практикасының жетістіктерін, дәстүрлі тәжірибедегі құнды дүниені, әлеуметтік прогрестің жетістіктерін, қоғамдағы гуманизация мен демократия жемісін жинақтаушы қызметін атқарады.

Инновациялық білім берудің мазмұнын жетілдіру, оны инновациялау мәселелерін Ю.К. Бабанский, В.С. Библер, Ю.С. Гершунский, В.П. Кваша, В.С. Лазарев, В.Я. Ляудис, А.В. Лоренсов, В.М. Полонский, С.Д. Поляков, М.М. Поташник, А.И. Пригожин және т.б. қарастырған.

Қазақстанда білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін Ш.Т. Таубаева, Н.Н. Нұрахметов, С.Н. Лактионова, Е.З. Батталханов, Қ.Қ. Қадашева, Т.О. Балық-

баев, Ж.А. Караев, Г.К. Нұрғалиева, К. Бұзаубақова, С.Д. Мұқанова, Н.И. Хван, Л.Е. Румянцева, З.У. Имжарова, М.М. Мұқаметқалиқызы және т.б. педагог-ғалымдар зерттеген.

Қазіргі уақытқа дейін ғылыми әдебиеттерде инновациялық үдерісті мынадай кезеңдерге бөледі. Идеяның немесе инновация тұжырымдамасының пайда болу кезеңі, мұны шартты түрде, іргелі де қолданбалы ғылыми зерттеулердің нәтижесі болып табылатын жаңалықтың ашылу кезеңі деп те атайды. Ойлап табу кезеңі, яғни қандай да бір нысанға, материалдық немесе рухани өнім-үлгіге айналған жаңалықты құру немесе ашу кезеңі. Жаңалықты енгізу кезеңі, мұнда ойлап табылған жаңалық іс-жүзінде қолданысқа еніп, қайта өңделеді және жаңалықтан тұрақты нәтиже алынады. Бұдан кейін жаңалық өз бетінше өмір сүре бастайды да, инновациялық үдеріс жаңалыққа деген алғырлық қалыптасқан жағдайда келесі кезеңге аяқ басады. Жаңалықты пайдалану кезінде мынадай кезеңдер орын алады: Жаңалықты тарату кезеңі, мұнда жаңалық кеңінен қолданысқа енгізіліп, жаңа салаларға кіреді. Нақты бір салада жаңалықтың үстемдік ету кезеңі, мұнда жаңалық бұрынғы жаңашылдық қасиеттерін жоғалта бастайды да оны едәуір тиімді жаңалықпен ұтымды алмастыру үдерісі қарастырылады. Жаңалықтың қолданылу аясын қысқарту кезеңі, мұнда жаңалық жаңа өніммен алмастырылады.

«Технология» термині алғаш рет 1904—50 жылдары шет елдерде пайда болды және ол педагогикалық процесте технологиялық құралдар мен оқыту бағдарламаларын пайдалануға байланысты болды. Технология — өнім алу барысында шикізаттың, материалдың немесе жартылай шикі заттың қалыбын, қасиетін, формасын өңдеу, әзірлеу не өзгерту әдістерінің жиынтығы.

Қазіргі кезеңде педагогика ғылымының бір ерекшелігі — баланың тұлғалық дамуына бағытталған оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Ал бұның өзі ұстаздар қауымына зор жауапкершілік, үлкен міндет жүктейді.

Оқыту технологиясы оқыту мазмұнын жүзеге асыру жолындағы алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін қамтамасыз ететін оқытудың әдіс, құрал және түрлерінің жүйесі болып табылады. Қажетті мазмұнды, тиімді әдістер мен құралдарды бағдарлама мен қойылған педагогикалық міндетке сәйкес іріктей білу мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты.

Осыған байланысты, әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Себебі, мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру инновациялық технологияны ендіруді міндеттейді.

Білім беруді реформалауды жүзеге асырудың маңызды бір сипаты қазіргі уақыттағы оқыту үрдісін технологияландырудың қажеттілігінен туып отыр. Осыған орай, соңғы кезде оқытудың әр түрлі инновациялық технологиялары жасалып, енгізіліп жатыр.

Инновациялық технологиялар түрлеріне жатады: ынтымақтық педагогикасы; білім беруді ізгілендіру технологиясы; проблемалы оқыту технологиясы; тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы; түсіндіру басқарып оза оқыту технологиясы; деңгейлік саралап оқыту технологиясы; міндетті нәтижеге негізделген деңгейлеп саралап оқыту технологиясы; модульдік оқыту технологиясы; жобалап оқыту технологиясы; дамыта оқыту технологиясы, компьютерлік технология, ойын технологиясы және т.б. көптеген технологиялар.

Ал соңғы жылдары оқытудың М. Жанпейісованың модульдік технологиясы мен В.М. Монаховтың оқытудың ұжымдық тәсілі, сондай-ақ профессор Ж. Қараевтың оқытуды дербестендіру мен ізгілендіру ұстанымдарына негізделген инновациялық компьютерлік технологиясын еліміздің көптеген мемлекеттерінде қолданып жүр.

Әрбір инновациялық технология жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыруға, қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға және өзін-өзі дамытуда қолайлы жағдай жасауға қажетті объективті әдістемелік мүмкіндіктерін қамтиды. Енді осы инновациялық технологиялардың кейбіреулерінің ерекшеліктеріне тоқталсақ, мәселен, ойын элементтерін қолдана отырып мұғалім оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын, зейінін арттыру мақсатында; проблемалы тапсырмалар сабақтағы қорытындылардың қандай және қалай пайда болғандығын дәлелдейді және логикалық ойлауға ғылыми іздену жолына бағыттау; Шаталовтың әдістемесі жаңа материал мазмұнын түрлендірсе, қайталау жолымен есте сақтауды қамтамасыз ету; деңгейлеп саралап оқыту технологиясының принциптері — оқытуды ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында; дифференциялап оқыту — әр оқушының қабілетін, бейімділігін, қызығушылығын ескере отырып, жеке жасын дамыту қамтамасыз ететін білім беру болып табылады.

Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялармен жұмыс істеу үшін төмендегідей алғышарттар қажет:

— оқу үдерісін интенсификациялаушы жаппай қолға алу;

— оқушылардың сабақтастығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру.

Оқытудың инновациялық технология бойынша әдістемелік жүйесі сапалы нәтижеге жеткізуге мүмкіндік беретін танымдық іс-әрекеттер түрлерінің мазмұнымен тікелей байланысты. Сондықтан инновациялық әдіс-тәсілдерді оқыту үдерісіне енгізу барысында танымдық іс-әрекеттер түрлерінің мазмұнын, белгілі деңгейде белсенділігін көздейді.

Инновациялық үдерістің негізі — жаңалықтарды қалыптастырып жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады.

Жаңа технологияның принциптері — оқытуды ізгілендіру, өздігінен дамытын, дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп тәрбиелеуші тұлға қалыптастыру болып табылады.

Мұғалімдердің оқыту технологияларын меңгеруде педагогикалық кеңестер, әдістемелік бірлестіктер, олардың зерттеушілік жұмыстары, шығармашылық іс-әрекеттері пайдаланылады. Барлық жаңа технологияның алдымен қоятын мақсаты — оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше іздеуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру.

Әдебиет:

1. Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Алматы: 2014. — 360 б.
2. Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. Педагогика. Астана: Фолиант, 2012. — 656 б.
3. Тұрғынбаева Б. А. Дамыта оқыту технологиялары. — Алматы, 2000.
4. Модернизациялық жетілдіру: дүниежүзілік тәжірибе және қазіргі Қазақстан // Республикалық ғылыми-практикалық конференция: баяндамалар және баяндамалардың тезистері-Алматы, 1995. — 171 б.

Жоғары сынып оқушыларына «Организмдердің көбеюі мен жеке даму» тарауын оқытуда педагогикалық технологияларды пайдаланудың тиімділігі

Абдраманова Гульмира Бостановна, биология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;
Ажмолдаева Клара Байжигитовна, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы өзгерістер білім беру саласына жаңаша қарауда: мұғалімнің оқу — тәрбие үрдісін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды, оқушылардан танымдық, шығармашылық потенциалдық дамытуды талап етеді. Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігі білім беру жүйесін, білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды, іскерлікке қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке — ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам қарқынмен өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер — бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндеттер ауыр» деген болатын. Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи танымдық, педагогикалық — психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Бұл заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқытудың озық технологиялары мен инновациялық әдістерді сабақ үрдісінде тиімді пайдалана алатын білігі мен білімі жоғары ұлағатты ұстаз болу керек деген сөз.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8 — бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеті — оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге

Қазіргі білім беру саласындағы инновациялық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір тұлға болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі.

шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» — деп атап көрсеткендей, қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі — оқытудың әдіс — тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияны меңгеру. Ал білім беру жүйесінің алдындағы жаңа міндеттердің бірі инновациялық педагогикалық оқыту технологияларын пайдаланып білім сапасын арттыру.

Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Сондықтан, қай елдің болмасын өсіп өркендеуіне, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамыту бағытына байланысты. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігі қашанда алға қоятынымыз анық. Мектеп оқушыларына қазіргі заман талабына сай озық технологияларды пайдалану арқылы білім беру оңтайлы тәсіл. Нәтижесінде оқушылардың бойында инновацияларды жүзеге асыруға қажетті білім мен қабілет қалыптасты, инновациялық іс-әрекетке қатысып, жаңалық жасауға және өзгерістер енгізуге деген ынтасы артқаны байқалады. Мәселен, «Онтогенез — организмдердің жеке дамуы» тақырыбындағы сабақ қарыстыруды ұйғардық.

Мақсаты: Білімділік: Организмнің жеке дамуы туралы және әр кезеңдері туралы түсінік бере отырып, оқушыларды өз беттерімен тақырыптағы негізгіні ажырата білуге, білім мен дағдыны жаңа байланысқа кіргізе

отырып тереңдету. Білім көздерінің ақпаратты — коммуникативтік технологиямен ұштастыра отырып оқушыларды шығармашылық жұмысқа жетелеу;

Дамытушылық: Ақыл — ой әрекетінің дамуына оқушыларды пәнге қызықтыра отырып, қазіргі заманауи мәселені көтеріп қана қоймай, шығармашылық қабілеттіліктерін және ғылыми — тәжірибелік, зерттеушілік қабілеттерін арттыруға мүмкіндік ашу; қазіргі таңда етек алып отырған әлеуметтік проблемаларды қозғау, әрі Адамдағы постэмбриондық кезеңді ән арқылы ұғындырып, балалық шақ, жастық және қартаю кезіндегі дамудың маңызын ашу;

Тәрбиелік: Көрсетілген сюжеттер арқылы оқушылардың болашақтағы іс — әрекеттеріне жауапкершілікпен қарауға, адамгершілік, саяси тұлға болып қалыптасуына, белсенділік, орындаушылық, өз — өзіне баға беруге қабілетті, ынталы, шешім қабылдағыштық пен қатар адамға қатысты сезімталдық мінездерінің қалыптасуына тәрбиелеу.

Сабақтың типі: Аралас сабақ

Сабақтың түрі: Кіріктірілген сабақ

Сабақтың әдісі: Топтау, ой шақыру, еркін микрофон, слайд

Пәнаралық байланыс: Биология, әдебиет, ән

Сабақтың көрнекілігі: Интербелсенді тақта

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі

II. Оқушыларды топтарға бөлу, суреттер арқылы (бір-жасушалы ағзалар: амеба, жасыл эвглена, кірпікшелі кебісше, хламидоманада;

Ұлпалар: эпителий, бұлшықет, жүйке жасушасы — нейронның; жыныс жасушалары: аталық және аналық жасушаларының суреттері беріледі). Оқушылар осы суреттерге қарап, жасушалардың бөліну түрлеріне қарай топтарды таңдайды.

I топ «Амитоз»

II топ «Митоз»

III топ «Мейоз»

Топ басшылар сайлау және топ атауын қорғау

III. Ұй тапсырмасын сұрау

«Тез, шапшаң» Ой шақыру

1. Аталық пен аналық жыныс жасушасының қосылуы.

2. Қосарланған ұрықтануды ашқан ғалымдар.

3. Ұрықтану дегеніміз не?

4. Аналық жыныс жасушаларының даму атауы.

5. Қосарланып ұрықтану дегеніміз не?

6. Жыныс жасушаларында және ұрықтанған жұмыртқа жасушасында хромосома жиынтығы қандай болады?

7. Аталық гаметалардың дамуы.

8. Эндоспермнің дамуы қалай барады?

9. Эндоспермнің триплоидтің табиғатын қай ғалым ашты?

10. Сперматогенез және овогенез сызбасын тақтағы сыз.

III. Жаңа сабақ:

Сперматозоид пен овоцит жасушаларының қосылуынан ЗИГОТА пайда болады. Ұрықтың әрі қарай дамуы ОНТОГЕНЕЗ деп аталады. тура даму

Онтогенез 1. Эмбриондық 2. Постэмбриондық түрленіп даму

IV. Мәтінмен жұмыс, мәтінді оқу. «Экипаж» ойыны арқылы мәтінді талдау.

Оқушылар карточка таңдап алады (сайлау, делегат, барлығы, сенім):

1 — Сайлау карточкасын алған топтан мұғалім бір оқушыны сайлайды.

2 — Делегат карточкасын алған топтан оқушылар өз ішінен бір-екі оқушыны дайындап, делегат ретінде сабақ айтуға жібереді.

3 — Барлығы карточкасын алған топтың барлығы сөйлейді.

4 — Сенім карточкасын алған топтан топ жетекшісі оқушылардан сұрайды, бағалайды, мұғалім сенеді. Топ мүшелері сөйлеп болған соң, бағалары бағалау парағында ұпай арқылы қойылады.

V. Қорытынды жасалғаннан соң оқушылар тақтаға шығып, топ мүшелеріне басқа топтар дайындаған қарама — қарсы сұрақтар қойылады.

1 — топқа сұрақтар.

1. Зигота дегеніміз не?

2. Бөлшектену кезеңінің қандай ерекшелігі бар?

3. Бөлшектенудің ересек жануарлардың жасушаларының митоздық бөлінуінен айырмашылығы қандай?

2 — топқа сұрақтар.

1. Ұрық жапырақшалары дегеніміз не?

2. Эмбрионды даму кезіндегі жасушалардың жіктелуі деген не?

3 — сұрақтар.

1. Онтогенетика нені зерттейді?

2. Мезодерма қабатында қандай мүшелер түзіледі?

Қарама — қарсы сұрақтан соң оқушылар бағалау парағын толтырады, қорытындыланады.

VI. Келесі кезең эссе жазбас бұрын оқушыларға «Туылмаған сәбидің күнделігінен» атты видео сюжет көрсетіледі. Содан кейін эссе жазуға уақыт беріледі.

VII. «Постэмбриондық даму» мәтінмен танысу, тірек суреттермен жұмыс (слайд арқылы дамудың 3 жолы көрсетіледі: тура даму, шала түрленіп даму және толық түрленіп даму).

VIII. Соңғы «Қарт сөзі» атты МузАРТ тобының әні тыңдалады. Оқушылар түйінді сөздерін жеткізеді (балалық, жастық, қарттық шақ — постэмбриондық даму туралы).

IX. Оқушылар білімін және сабақтағы белсенділігін бағалау парақшасы арқылы бағалау.

X. Үйге тапсырма беру: § 35—36. Онтогенез — организмдердің жеке дамуы. Адам ұрығының дамуына зиянды әдеттердің әсері.

Адам тұлғасының қалыптасуына кері әсерін тигізетін жат қылықтар (жұптық жоба)

XI. Сабақ соңындағы кері байланысты «Тазалық» ойыны түрінде өткізу. Оқушыларға бір парақтан беріледі, онда мына суреттер бар: чемодан, қоқыс жәшігі, ет-тартқыш. Оқушылар бүгінгі тақырып бойынша алған керекті ақпараттарды чемоданға сақтайды, ал аса қажет болмаған, артық дүние болса қоқыс жәшігіне салады, бүгінгі

тақырыптан әлі оқуым керек, толықтыруым керек десе, еттартқышқа салады, яғни жазады (осылайша оқушылардың бүгінгі сабақтан не білім алғандары бағаланады).

«Тазалық» ойыны:

Егер де уақыт қалса, Ой түйін.

- Мен кімін? (тіршілік иесі, адам, перзент, маман, өз отанын сүйетін патриот)

- Бұл өмірде менің орным қандай?

Әдебиет:

1. Бөрібекова Ф. б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі педагогикалық технологиялар. Алматы, 2014. — 360 б.
2. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. Алматы, 2007. — 144 б.
3. Таубаева Ш. Т., Лактмонова С. Н., Педагогическая инновация как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развитие. /Книга 1/ — Алматы: Научно-издательский центр «Ғылым» 2001.

- Өз орнымды адаспай табу үшін не істеуім қажет?

Топпен жұмыс барысында бірін-бірі тыңдай білуге, құрмет көрсетуге үйренеді. Сабақта қолданылатын стратегиялар көмегімен жеке тұлға ретінде жан-жақты дамыған, шығармашылық ойлау қабілеті жоғары білімді жеке тұлға қалыптастыру. Жаңашыл ұстаз болу үшін жаңа әдіс-тәсілдерді меңгерген білімді де тапқыр болу керек.

Үздіксіз білім беру жүйесінде ересектерді оқыту ерекшеліктері

Абдраманова Гульмира Бостановна, биология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы;

Оспанова Гульжазира Қарсақбаевна, биология магистрі, оқытушы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

ҚР «Білім туралы» Заңының 24 бабында ересектерге білім беру қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге сәйкес білімдер мен дағдылардың қосымша көлеміне алуға, ересек адамдардың өмір бойы білім аду қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталғандығы атап көрсетіледі. Ересектердің білім алу үрдісі тұлға дамуының басты тұжырымдамасы болып табылатын үздіксіз білім беру идеясынан туындайды. Ал үздіксіз білім — бұл мемлекеттің стратегиялық идеясы.

Ересектерге білім алу үрдісі — жалпы білім жүйесінің бөлінбейтін, маңызды, өзіндік ерекшелігі бар бір бөлігі. Ересектердің білімінің басты міндеті — қазіргідей динамикалық жылдам өзгеретін қоғамда еркін еңбек ете алу, толыққанды өмір сүре алу үшін адамдарды білім, білік, дағдымен қамтамасыз етіп, алған білімді өз мәселесін шешуде тиімді пайдалана алудың жолдарын меңгерту. Сонымен қатар ересектердің білімі — әр адамға қоғамның өзгерістеріне қарай бейімделе алуға, өзінің өмірлік, рухани күштерін өзгерте, сақтай, үстемелеп қоса алуға, өз шығармашылық әлеуетін өзінің дамытуына көмектесу.

Ересек адамның өз білім, білік, дағдыларын әрдайым жаңартып отыруына, қосымша білім алуына мына төмендегі жағдайлар себеп болады:

- ересек адамның өмірінде ұдайы түйткілді мәселелер туындап отыратындықтан, оларды шешу үшін оларға қосымша білім, білік, дағдыларға, іс-әрекет тәжірибесіне ие болып, өмір сүру ережелерін ауыстыруға тура келеді, олар объективті түрде оқу мотивіне айналады;

- кез келген жастағы адамның ақпаратқа деген тұрақты сұраныстарының болуы;

- жастың ұлғаюына қарай адамның ағзасындағы ақпаратты жаңарту үрдісіне жауап беретін танымдық қызметтің әлсізденуі мен нашарлауының салдарын орнын толтыратын құрылымдардың табиғи динамикасына қарай жасына қарамастан оқуға деген қабілетінің болуы;

- тіршілік әрекеті барысында басқалар үшін де, өзіміз үшін де білім алудың мазмұндық негізі бола алатын тәжірибе жинастыруға деген қажеттілік.

Ересектерді оқыту мәселесі үздіксіз білім тұжырымдамасынан туындайды. Үздіксіз білім — толассыз, тоқтаусыз білім. Белгілі ғалым Г. П. Зинченконың мақұлдауы бойынша «үздіксіз білім» термині ең алғаш рет 1968 жылы білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Біріккен Ұлттар ұйымының (ЮНЕСКО) Бас конференциясының материалдарында қолданылды. Ал, 1972 жылы дүниежүзінің барлық елдерінде болашақта болатын жаңалықтарға арналған «үздіксіз білім» деп аталатын тұжырымдаманы «жетекші бағыт беретін концепция» ретінде қабылдау туралы ұсыныс «Фор баяндамасында» жарияланды. Бұл ұсыныс осы жылы Токио қаласында білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Біріккен Ұлттар ұйымы басшылығының ұйымдастыруымен шақырылған III Халықаралық конференцияның Қорытынды баяндамасында қолдауға ие болды. Қазақстанда білімнің үздіксіздігі мәселесі С. Мусин, Б. Әлмұхамбетов және т.б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Бүгінде әлеуметтік өмірде білім берудің мәртебесі өзгерді. Соңғы уақыттарда білім беру «білімдік қызмет көрсету» аймағына айналғандықтан оған сұраныс пен ұсыныс заңдары, бәсекелестік, маркетинг сияқты нарықтық қатынастарға тән белгілер де тарай бастады.

Білімдік қызмет аймағын дәстүрлі білім жүйесінен төмендегідей айырмашылықтар өзгешелейді. 1) Оқытудың мазмұнының, түрлерінің, әдістерінің әртүрлілігі. 2) Білім алушыларға білімнің деңгейін, уақытын, ақысын, мазмұны мен әдістерін, түрлерін таңдауға мейлінше еркіндіктердің берілуі. 3) Білімдік қызметті тұтынушылардың қажеттіліктеріне бағыттау. 4) Көрсетілетін білімдік қызметке кепілдіктің берілмеуі. 5) Әртүрлі білімдік қызметтер арасындағы бәсекелестік. 6) Білімдік қызметтің ақылы болуы.

Ересек адамдарды оқытуды ұйымдастырғанда қазіргі білім беру жағдайында олардың тап болатын әдеттегі сыртқы және ішкі қиыншылықтарды ескерілуі тиіс.

Психологизациялық қиыншылық. Кейбір ересек адамдарда өзінің оқуға деген қабілетінің төмендеуіне қатысты ішкі кедергілер туындайды. Бұған оқу ақпаратын қабылдау, есте сақтау, қайталау қабілетінің нашарлауы жатады. Алайда ғалымдар адамдарға кез келген жаста оқуға болатынын дәлелдеуде. Олардың пайымдауларына адам өмірінің әртүрлі кезеңінде есте сақтаудың әртүрлі қызметі, назардың басқа түрлері алдыңғы қатарға шығып, ішкі түрткісі өзгереді. Ересек адам ақпаратпен тиімді жұмыс істеудің сәйкес жеке дара тәсілдерін қолдануға қабілетті болады. Бұл оқу субъектісі ретінде өзінің ерекшеліктері туралы білімі, оқуға деген қалыптасқан тұрақты мотиві болғанда ғана мүмкін болады.

Әлеуметтік-психологиялық қиыншылық. Кейбір ересек адамдар өзін оқушының орнында жайсыз, тіпті қорқынышты сезінеді. Бұл әсіресе әкімшілік орындарды қызмет атқаратын адамдарға қатысты. Психологиялық тұрғыдан алғанда олар өз еркімен педагогикалық ықпалдың «объектісіне» айналуға дайын емес болады.

Әлеуметтік қиыншылық. Қоғам білімнің жаңа деңгейінің талап етпесе немесе кәсіби мәртебе үшін алған білімі жеткілікті болғанда ересек адам үшін білімін жалғастырудың мәні болмайды.

Психологиялық-педагогикалық қиыншылық. Бұл осы заманғы адам үшін өмірлік білім алу қажеттілігі мақсатының қалыптаспағандығы. Үздіксіз білім алуға саналы адам ретінде өзі туралы, өз қабілеті, оқу материалын қабылдау ерекшелігі мен меңгеруі, ақпараттық қажеттілігі туралы тиісті білімдердің болмауы кедергі келтіреді.

Білім алу үрдісіне ене отырып, ересек адам онда белсенділік танытуға тырысады. Бір жағынан ол оқудың ұсынылған мазмұнын іштей қабылдайды. Кейде ол оны теріс қабылдап, тіпті ұсынылған ақпараттан бас тартуы да мүмкін. Екінші жағынан, білім беру қызметінің тұтынушысы ретінде ересек адам оқытушы мен білім беру мекемесінің еңбегін алатын «сатып алып қана қоймай», «өнімнің» сапалы болуын талап етеді.

Кез келген жастағы ересек адамның оқуда нашар болу сияқты қорқыныш сезімі жас баладан да қатты болады. Сондықтан білім беру үрдісін жетістікке жету бағыттылығы бойынша жасаған жөн. Ересектерді оқыту жүйесіндегі білім беру мазмұны ашық сипатқа ие. Ересек адамның оқу ақпаратының көздерімен байланысы ерекше болады. Осыған орай әдебиет пен бағдарламалық өнімдердің кең ауқымын

ұсынып, заманауи дерек көздерін пайдалану арқылы оны өз бетінше ақпараттық ізденіске бағыттау керек. Бұл ретте білім берудегі аутенттілік (түпнұсқалық) ұстанымы өте маңызды, өйткені ересек адам алғашқы дерек көздерін өз бетінше талдауға қабілетті. Осындай талдау білім алудың нәтижелі жолы болып табылады. Ересек адамды оқыту, әдетте, жеке уақыт тапшылығы жағдайында жүзеге асатынын ұмытпаған жөн, сондықтан мұндайда жеке дара ұсыныстар мен мүмкіндіктерді ескере отырып, уақытты нақты белгілеу аса маңызды.

Ересектерге білім беру мәдени, әлеуметтік құбылыс және білім берудің метажүйесі ретінде мемлекеттік-қоғамдық құндылыққа ие, адамның, қоғамның, елдің пайдасы үшін білім беру саясатының басты ұстанымдарын анықтайды. Ол елдің тұтас мәдени кеңістігін, ересек адамдардың барлық категориясын қамтиды. Ересектерге білім беру жүйесі қазіргі қоғамның прогрессивтік-қарқынды, эволюциялық дамуын тұрақтандыратын тетік қызметін атқарады.

Ересектерге білім беру үрдісінің үлгісінде андрогогикалық және контекстік жағынан келу зерттеп қарастырылады. Бірінші ұстаным өкілдері білім беру барысында басқару іс-әрекетінің төрт негізгі түрін қалыптастыру керек дейді, олар: ойлау, шығармашылық, қарым-қатынас, рефлексия. Екінші бағыттың өкілдері әлеуметтік, мәндік контексте көңіл бөліп, шынайы мәселелерді шешудің тәжірибесін пайдалану, оқыту мәдениеті мен кәсіби іс-әрекет арасындағы шектің ашық және анық екенін ескеру қажет дегенді айтады.

Андрогогикалық амалды қарастыра отырып, негізгі іс-әрекетке мыналарды жатқызамыз: академиялық түрдегі оқыту іс-әрекеті, кәсіби іс-әрекет, оқыту-кәсіби іс-әрекет, жалпы мәдени іс-әрекет. Бұл топтардың бірігуі ересек адамдарды терең білімдерді игеруге бағыттайды, оларға сүйене отырып ересек адам кезе келген тақырыптағы кәсіби іс-әрекеттің негізгі және қосымша жақтарын дамыта алады.

Осылайша, ересектерге жалпы білім берудің мәдениетін қалыптастыру олардың түпкілікті білім инвариантын игеруімен айқындалады, бұл қажетті ақпаратты қолдана отырып қандайда бір тұжырымдамалар, теориялар мен ойларды тани алып, өзінше жасай алуы дегенді білдіреді. Бұған қоса, білімді ересек адам игерген білімі мен мәдениетін әдеттегі, қалыптан тыс шешімдермен қатар, жаңа шығармашылық мәселелерді шешуде өзектендіріп, дұрыс қолдана алады.

Осылайша, жаңа әдіснамалық нысандарды іздеу ересектерге білім берудің мәдени ерекшелік, әлеуметтік құбылыс және білім беру метажүйесі ретінде өзара шарттастығын ұғынумен байланысты. Ересектерге білім беру жүйесінің философиялық-әдіснамалық негізі ересектерге заманауи білім беруді ересек адамның өмір ағымымен толыққанды мәні аясындағы адами және әлеуметтік-мәдени болмыс ретінде қабылдау болу керек.

Ересектерге білім беру саласындағы адам жайлы философиялық антропология ойларын түсіндіру оның бейнесінің біртұтастығын қалпына келтіру қажетті туралы,

ересек адам дамуының тетіктері туралы білімдер мен рәсімдердің бірігуі туралы айтады. Ересектерге білім берудің философиялық-педагогикалық жағы мынадай негізгі ойларға сүйенеді: адамға қатысы жоқ болмыстың түбегейлі көпөлшемділігін және көпдеңгейлігін, ал субъект ретінде ересек адам болмысының даралығын, әмбебаптығын ескеру қажет; әлемнің көпдеңгейлі мен ересек адамның субъекті болмысының көпөлшемділігі арасында өзара байланыс бар; ересек адамның жоғары талпынысын, өзі үшін сыртқы ықпалдарды анықтап, оларды қабылдау немесе қабылдамау құқығын қорғау қажет; ересек адамның субъекті болмысының виртуальды тереңдігі дегеніміз қазіргі және келешек дамуы ғана емес, кез келген адамның бойынша жасырын виртуальды мүмкіндіктердің түпсіз ішкі дүниенісінің бар екенін мойындау; ересек адамның субъекті әлемін оның әлеуметтік рөлдерін орындаумен теңестіруге болмайды, оған өзі қарым-қатынас жасауға мәжбүр қоғамның өкілі, агенті деп қарауға болмайды; ересек адамның білімін субъектілер арасындағы және диалогтік қатынас аясында ашу басқалармен терең, ашық немес жасырын, ортақтастығын көрсетеді; ересек адамның тіршілік әрекеті аясында үдемелі қозғалысының үздіксіздігі білім берудің әмбебаптық, эвристикалық қозғалмалы, көп қызметтік және жағдайларға байланысты сипатын арттырады.

Бұл ойлардың өзара шарттастығы ересектерге білім беру жүйесінің негізгі ережелерін қалыптастыруға көмектеседі. Олар:

— ересектерге білім беру жүйесінде қабылданған мемлекеттік шешімдердің тарихи уақыт жағынан жалпылама және жергілікті болуы;

Әдебиет:

1. Тұрғынбаева Б. А. Андрагогика. Алматы «Алатау» баспасы, 2011. — 180 б.
2. Змеев С. И. Основы андрагогики. — М.: Флинта. Наука, 1999. — 245 с.
3. Громкова М. Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых. ЮНИТИ-М.: — 2005. — 310 с.

— білім беру үлгілерінің қызмет етуінің жобалы және шынайы болуы;

— білім беру жүйесінің контекстік мазмұнының, эволюциялық кең жайылуының логикасының болуы;

— білім беру іс-әрекетінің басқарушылық үлгісінің, гуманитарлы-онтологиялық іскерліктің болуы;

— нәтижелерге жетудің қайшылықсыз тұжырымды, мәдени технологиялық болуы;

— жаңа мақсатқа болжам арқылы ілгерілеу, анықтау және қабылдау;

— әрбір адамның рухани субъектілігін мойындау, топтардың, елдердің, құрлықтардың әлеуметтік әріптестігі мен мәдени қарым-қатынасын нығайту;

Ересек адамының, маманның кәсіби құзіреттілігін жетілдіру, жеке тұлғаны дамыту сонымен қатар әдіснаманың мына төмендегі ұстанымдарын басшылыққа алғанда нәтижелі болады: дербестік пен субъектілік, рефлексивтілік және оқыту нәтижелерін өзектілендіру.

Сонымен, философиялық-білім беру, психологиялық-андрагогикалық және мәдени-технологиялық бағыттардың әдіснамалық бірігуі ересектерге білім берудің басты өлшемдерін анықтайды, ойлардың мазмұндық негізін құрайды. Бұл ересектерге білім беру саласында психологиялық-педагогикалық зерттеулердің жаңа әдістерін жасап, анықтауды талап етеді. Бұл талаптардың жиынтығы ересектерге білім берудің идеологиясы мен технологиясында жаңа ғылыми бағыттың — ересектерге білім беру менеджменті негізінің іргетасын қалайды, ол ол өз кезегінде ересектерге үздіксіз білім беру аясында қоғамды басқарудың озық — тиянақты, тұрақты-эволюциялық сапалы тәсілдерін жасау үшін қажет.

Интерактивтік технология әдісі

Жансугирова Гульжан Орынбасаровна, техника ғылымдарының магистрі;

Жансугирова Айжан Орынбасаровна, оқытушы

Абылай хан атындағы колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын толық меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру оқытушының интеллектуалдық, кәсіптік адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбеттің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үдерісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Бұл технологияның өзін оқытушы

түрліше (орташа дәрежеде, ұқыпты, дәл нұсқау бойынша немесе шығармашылықпен) іске асыруы мүмкін. Бұл жерде технологияны жүзеге асырушының тұлғалық компоненті, белгілі бір ерекшеліктері елеулі түрде әсер етеді, сонымен бірге студенттің әрекеті — оның қабылдауы, ынтасы, күштарлығы негізгі рөл атқарады. Бүгінгі оқыту жүйесінде әртүрлі жаңа технологиялар пайдалану тәжірибелеріне еніп, нәтижелер беруде. Әсіресе,

технологиялық бірліктердің арнайы жүйесі, олар педагогикалық нәтижеге бағытталған және оқытудың жаңа технологияларын мемлекеттік стандартқа және білімдік өзгерістерге қарай топтастыруға болады. Педагогикалық технология негізінде оқу циклін қайта жаңарту идеясы алынған [3]. Оның мазмұнына: 1) оқытудың жалпы мақсатын қою; 2) жалпы құрылған мақсатты нақтыландыруға көшу; 3) студенттердің білім деңгейін алдын ала (диагностикалық) бағалау; 4) оқу әрекеттерінің жиынтығы (бұл кезде жедел кері байланыс негізінде түзету жүргізілуі тиіс); 5) нәтижені бағалау енеді. Жаңа оқыту технологиясы, тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық үрдістерді: яғни, жадының (ес) алуан түрлерін — есту, көру, қимыл және т.б. ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі өзектілендіру, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, белсенді сөздік қорын (ауызша және жазбаша тілінде) дамытуға бағытталуы. Интерактивті оқытудың басты мақсаты — білім алушыларды өз бетінше ой қорытып, жауап таба білуге үйрету. Еліміз дамудың демократикалық жолын таңдап алған қазіргі заманда жастарды өз бетінше шешім таба білуге үйрету заңды құбылыс. Бұл күнделікті аудиториядағы жұмыстарға да қатысты: студент сабақ кезінде мейлінше белсенділік танытуы тиіс. Осындай, білім алушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік жасайтын әдістемелік амалдың бірі интерактивті әдіс болып табылады [2]. Интерактивті әдіс кезінде: — сабақ үстінде білім алушылар мен оқытушылар арасында тығыз қарым-қатынас орнайды. Ондай қарым-қатынас білім алушылар әлдебір мәселені талқылап, соның шешімін табуға тырысқан кезде қалыптасады; Онда білім алушылардың жауабынан гөрі мәселенің шешімін табуға талпынғаны маңызды болады. Себебі интерактивті оқытудың басты мақсатының өзі сол — білім алушыларды өз бетінше ой қорытып, жауап табуға үйрету. Интерактивті әдістеме өзара қарым-қатынастың мол ауқымын қамтиды. Мұнда студенттердің бұған дейін алған өмірлік тәжірибелері білім берудің негізгі көзі болып табылады. Бұл әдісте білім алушы мыналармен қарым-қатынасқа түседі [4]: 1) оқытушымен (сұраққа жауап берген кезде); 2) өзге балалармен (қосақталып жұмыс жасаған кезде); 3) шағын топтармен (топпен жұмыс жасаған кезде); 4) белгілі бір топпен, аудиториямен (сауалнама алғанда) 5) кейбір техника түрлерімен (компьютермен интернетке шыққанда т.б.). Интерактивті әдістің ерекшелігі — студент өзгелермен араласу барысында ашыла түседі, көбірек оқып, тәжірибе жинай білуі керек. Тәжірибе интеллектуалдық тәуелсіздіктің негізі болып табылады және барлық өркениетті азаматтың қажетті құралы десек те болады. Интерактивті әдістеме білім алушылардың мынадай мақсаттарына жетуге мүмкіндік береді: 1) олар мол мағлұмат алып, өздері айтқан пікірге логикалық түсініктеме беруге жол ашады; 2) өз пікірлерін

терең ойланып айта алатын болады; 3) мәселені талқылаған кезде бұған дейін алған, тәжірибеде жинақтаған білім қорын пайдалана алады; 4) бір-бірінен жаңа мағлұматтар ала отырып, білімін толықтыра алады; 5) шындыққа көз жетуі үшін дәлел іздеп, ойын анықтап көрсете алады; Интерактивті әдісте таным қабілеттерінің мынадай түрлері қолданылады: 1) фактілерді еске алу; 2) ойлану; 3) алған білімін жаңа жағдайға пайдалану; 4) талдап, синтездеп үйрену (бір ортақ шешімге жету үшін, барлық идеяларды біріктіру); 5) баға беру (сапасын анықтау). Бұл әдіс осылай жастарды жеке тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына жол ашады. Бұл ретте ең алдымен оқытудың формалары мен түрлерін, әдістерін түрлендіріп, жаңартып отыру, білім беру ісін технологияландыру (озық техникаларды мысалы: ғаламторды, интерактивті тақтаны, электронды оқулықтарды т.б. пайдалану) керек [1]. Ең бастысы білім алушыларды оқу әрекетінің субъектісі ретінде дамуын қамтамасыз ету керек. Олардың оқу әрекеттерін ынталандыруда барлығының көзқарастарына көңіл бөлу керек, пікірлеріне шынайы қызығушылық танытып, келісуі оларды белгілі бір шешім қабылдауға мәжбүрлемеу, пікірлерін сынауға, жоққа шығаруға, кемсітуге жол бермеу керек. Интерактивті әдіс кезінде мыналар ескерілуі керек: — тұлғаның еркіндігі мен құқықтары сақталуы керек; — тұлғаның өзін көрсете алуына жағдай жасау керек; — оған өзіндік даралығын көрсетуге мүмкіндік жасау керек; — педагогикалық қолдау көрсету. Сонымен, интерактивті оқыту технологиясы — бұл коллективтік, өзін-өзі толықтыратын, барлық қатысушылардың өзара әрекетіне негізделген процесс. Интерактивтік оқыту технологиясы: 1.жұптасып жұмыс істеу; 2.ротациялық (ауыспалы) үштік; 3.карусель; 4.шағын топтармен жұмыс; 5.рөлдік (іскерлік) ойын; 6.дискуссия; 7.дебат т.б. Интерактивтік оқыту — бұл ең алдымен студент пен оқытушының қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұқбаттасып оқыту болып табылады. Интерактивтік оқыту — бұл танымдық әрекеттің арнайы ұйымдастыру формасы. Ол толық айқындалған және мақсатын алдын ала болжауға болатын оқыту түрі. Сабақтағы интерактивтік әрекет өзара түсіністікке, өзара әрекетке, қатысушылардың әрқайсысына қажет міндетті бірлесіп шешуге алып келетін — ұйымдастыру және қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады. Интерактивтік оқыту нәтижесінде оқу әрекеті барысында олардың өзара мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалдық және басқа да жақтарынан жетістіктерге жетуді сезіну ситуациясын тудыра алатын, студентке педагогикалық әсерлі танымдық қарым-қатынас құруға кепілдік беретін, оқытушы мен студенттің іс-әрекетін оқу ойындары түрінде ұйымдастыруға болатынын айтқым келеді. Оқытудың интерактивті әдістерінің артықшылығы *тұлғаның қызығушылығын туғызады; *әрқайсысының оқу процесіне қатысу белсенділігін кеңейтеді; *әрбір тұлғаның сезіміне назар аударады; *оқу материалдарын тиімді меңгеруге бейімдейді; *тұлғаға көпжоспарлы әрекет етуге әсер етеді;

*тұлғаның пікірлері мен қарым-қатынастарын қалыптастырады; *мінез-құлықтың өзгеруіне көмектеседі.

Интерактивті әдіс әр адамды білім алудың барлық кезеңдерінде белсенді жағдайға қояды, білім алу үрдісін мәнді етеді.

Әдебиет:

1. Садуова Ж. Н. Жаңа педагогикалық технологиялар арқылы болашақ мұғалімдердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыру.
2. // Қазақ тілі мен әдебиеті. — 2012.
3. Бұзаубақова К. Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. — Тараз, 2003.
4. Орта білім берудің мазмұны: Дәстүрлер мен өзгерістері халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция мақалаларының жинағы. — Астана, 2012.

Қорыта айтқанда, әр технологияны қолдану арқылы белгілі бір жетістіктерге жете аламыз. Болашақ ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында білім беру жүйесін ізгілендіру, инновациялық үрдісте тиімді қолдану қазіргі заман талабы.

Оқыту әдістерін жетілдіру және оқытушының өз тәжірибесінде оларды таңдай білуі

Жансугирова Айжан Орынбасаровна, оқытушы
Абылай хан атындағы колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

«Білім — гауһар, бағасы жоқ, надандық — кемел, дауасы жоқ» дегендей бүгінгі таңда басты мәселе болып отырған — жас ұрпақтың сапалы білім алуы. Біздің басты мақсатымыз — білім саласының дамуынан қалып қоймай, алға қарай ілгерілеу болып табылады. Сол көшке ілесе алмасақ — бізге сын болмай ма?! Еліміздің ертеңі — жас ұрпақтың қолында.

Заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын мемлекетіміз де, біздің оқу орнымыз да басты орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын мазмұнды жұмыс ұстаз еншісінде екені айтпаса да белгілі. Осы орайда ұлы педагог К. Д. Ушинскийдің «Бала — балқытылған алтын» деген қанатты сөз бірден ойға түседі. Балаға қалай бағыт берсең, ол солай өседі. Сондықтан баланың бойында жақсы қасиеттерді қалыптастырып және олардың жан — жақты дамытып рухани бай тұлға қалыптастыра білуіміз керек. Біздің мақсатымыз оқытудағы жаңа тәсілдерді пайдалана отырып, оқушы бойында өзіне деген сенімділік пен жауапкершіліктерді дамыту болып табылады. Оқу үрдісінде білім берудің көздеріне қарай қолданылып жүрген әдістерге қысқаша сипаттама беріп көрейік. Сөздік әдістер: түсіндіру, әңгіме, әңгімелесу, лекция, кітаппен жұмыс.

Көрнекі әдістер: иллюстрация және демонстрация. Тәжірибелік әдістер: лабораториялық, практикалық, графикалық, әр түрлі жаттығу жұмыстары. Оқыту үрдісінде ең көп тараған дәстүрлі әдіс — сөздік немесе мұғалімнің ауызша баяндау әдісі. Бұл әдіс оқыту процесінде басқа әдістерге қарағанда жетекші роль атқарады.

В. А. Сухомлинский: «Сөз — ең маңызды педагогикалық құрал, оны еш нәрсемен ауыстыра алмайсың»... — деп оның маңызына ерекше назар аударады. Мұғалімнің сөзі әсерлі,

тартымды, сенімді, сондай-ақ дауыс ырғағы мен мимикасы мәнерлі және сөздік қоры да білімі де бай болғаны қажет. Бұл ойымыз дәлелді болу үшін Ы. Алтынсариннің пікірін келтірейік: «мұғалім балалармен істес болады: егер олар бір нәрсені түсінбесе, онда мұғалім шәкірттерді кінәламай, оларға дұрыс түсіндіре алмағаны үшін өзін-өзі кінәлауы керек. Мұғалім балалармен сөйлескенде ашуланбай, күйгелектенбей, сабырлылықпен сөйлеп, шұбалаңқы сөздер мен керексіз терминдерді қолданбастан әрбір затты ықпаласпен, қарапайым тілмен түсіндіру керек». Бұл әдісті қолданғанда мұғалім оқушыларға білім берумен қатар олардың таным белсенділігін арттыруға (зейін, қабылдау, ойлау т. б. үрдістерін) байланысты да әрекет жасайды. Көрнекілік әдістер оқу материалын оқушылардың көзімен көріп, нақтылы түсінулеріне мүмкіндік береді. Бұған демонстрация, иллюстрация және бақылау тәсілдерін қолдануға болады. Демонстрация (көрсету) оқушыларды құбылыстар, процестер және заттардың нысанасымен табиғи жағдайда таныстыру барысында қолданылады. Әдістің бұл түрі оқылып отырған құбылыстың қозғалысын анықтау, заттың ішкі құрылысы және сыртқы көрінісімен немесе бірыңғай заттардың орналасу жағдайымен таныстыруды көздейді. Табиғи нысананы көрсету негізінен сыртқы көрінісінен басталады (көлемі, түсі, формасы, өзара байланысы т. б.). Келесі кезекте оның ішкі құрылысы немесе жекелеген құрамы бөлініп көрсетіледі. Заттың үлгісі және көркем туындылар оқушылар тарапынан біртұтастық жағдайында қабылданады. Демонстрациялау көбінесе оқушылардың практикалық оқу әрекетімен ұштаса жүргізіледі. Приборлар мен нысандарды демонстрациялау нәтижесінің табысты болуы бірнеше жағдайға байланысты болады: — көрсетіліп отырған ны-

сана барлық оқушыларға жақсы көрінуі тиіс; — оқу материалын түсіндіру кезінде көрсету жұмыстары жүргізіліп, соңынан нысана алынып тасталуы керек. Оны оқушыларға алдын ала көрсетуге болмайды; — көрнекі құралдарды бақылау барысында әрбір оқушы мұғалімнің нұсқауы бойынша жұмыс істеуі тиіс; — көрсету кезінде мұғалімнің ауызша баяндауы оқушылардың бақылауын дамытуға және көркем сөйлеуін орнықтыруға ықпал етуі тиіс;

— оқушыларды бақылау жұмыстары нәтижесіне қорытынды жасай білуге дағдыландыру.

Оқытуды бұлай ұйымдастыру оқушылардың оқу материалын жеңіл әрі терең ұғынуына мүмкіндік туғызады, олардың ойлау әрекетін жандандырып, қосымша ақпараттар береді. Оқушылардың құбылыстарды, процестерді және нысандарды өздері белсенділік танытып оқып үйренсе, шын мәнісінде бұл әдіс нәтижелі болмақ. Олар тарапынан мұндай қарым-қатынас оқытуда проблемалық және ізденушілік жағдайға итермелейді. Сабақ барысында оқытудың демонстрациялау әдістерінен қолдануда оқу киносы, диапозитив, диафильм, магнитофон, радио, ұнтаспа, киноскоп, эпидиоскоп, теледидар, видеофильм секілді техника құралдары көптеп пайданылады. Заттар мен құбылыстарды, кейбір жағдайда қажеттігіне сай табиғи ортада көрсетуге болады (табиғат, оның құбылыстары, жан-жануарлар, өсімдіктер, ауылшаруашылығы техникалары, өндіріс құралдары т.б.). Иллюстрация — демонстрация әдісімен тығыз байланыста болады. Бұл әдісті иллюстративті құралдарды (плакаттар, картиналар, суреттер, чертеждер, портреттер, картограммалар, модельдер) көрсетуде қолданады.

Иллюстрация әдісінің нәтижелі болуы, негізінен оның қолдану тәсілдерін мұғалімнің қаншалықты меңгергеніне байланысты болып келеді. Соның негізінде оқушылар мен оқытушыға оқу материалын табысты меңгеруге айтарлықтай көмек бере отыра, ғылыми ұғымдарды жеңіл меңгеруге септігін тигізеді. Тәжірибе көрсеткендей сабақта иллюстрациялы материалдарын көптеп қолдану, оқушылардың назарын нақтылы оқу материалынан ауытқуына әкеп соғады. Сондықтан, көрнекі құралдарды пайдаланудың дидактикалық қолданысын және таным процесінде олардың рөлін алдын-ала жақсылап ойластырып алу қажет. Бұған қосымша оқытушылар көрнекі құралдардың тиімді көлемін де анықтауы қажет. Бұл әдістердің ішінде ең басты рөл атқаратыны — бақылау әдісі. Ол барлық оқу пәндерін оқытуда кеңінен қолданылады. Бақылау әдісі сабақта нақты заттар мен көрнекі және техника құралдарын көрсету кезінде, экскурсияда, лабораториялық жұмыстарда, еңбек операцияларын орындау барысында ерекше орын алады. Бақылау мұғалімнің басшылығымен сабақ үстінде және сабақтан тыс уақытта мұғалімнің тапсырмасына байланысты немесе оқушылардың өздерінің қалауы бойынша кеңінен іске асырылады. Дұрыс қолданған бақылау әдісі оқушылардың байқағыштық, логикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Бақылау әдістерін қолданудың тиімділігі мынандай тәсілдерді қолдана білуге байланысты: — байқаудың мақсатын анықтау; — қабылдайтын нәрселердің мөлшерін белгілеу, салыстыру арқылы олардың кептеген белгілерінің ішінен ең

негізгі, бастыларын ажырату; — оларды топтастырып, қорытындылар мен тұжырымдар жасау; Байқайтын нәрселердің, бейнелердің ерекшеліктеріне байланысты бақылау әдісінің негізгі түрлері: — демонстрациялық бақылау; — экскурсиялық бақылау; — лабораториялық бақылау; — техникалық бақылау; — оқушылардың өздігінен дербес бақылауы.

Оқушылардың ойлау қабілетін дамытудың күшті құралы — бақылау.

К.Д. Ушинский: «бақылау — логикалық ойлаудың негізі», — деп жай айтпаған. Ұлы педагог логикалық ойлауға үйрену үшін, ең алдымен, балаларды жан-жақты бақылауға үйрету керектігін де ескертеді. Бақылау өткізудің негізгі әдістемелік талаптары [2]:

1. Оқытушы оқушыларды белгілі нәрсені жан-жақты бақылауға, оның неғұрлым көп және әртүрлі қасиеттерін, ерекшеліктерін, мүмкіндігінше, көру, есту, дәм, иіс т.б. сезім мүшелерін қатыстыру арқылы зерттеуге бағыт беруінің маңызы зор. Бақылау тек көру т.б. сезім мүшелерінің жұмысымен ғана емес, ол адамның ойлау әрекетімен тығыз байланысты болуы керек. 2. Мұғалім бақылауда оқушыға анализ бен синтез арқылы заттардың негізгі қасиеттерін ажырату, топтастыру, қорытындылау сияқты ойлау процестерін қолдануға басшылық етуі қажет. 3. Мұғалім оқушылардың бақылауын ұйымдастыру үшін, ең алдымен, бақылаудың мақсатын, байқайтын нәрселердің мөлшерін немесе көлемін анықтап, жоспарын жасап беруі керек. Тәжірибелік әдістер. Оқушылардың сабақта алған теориялық білімдерін, біліктілік пен дағдыларын тереңдету және жетілдіре түсу мақсатында олардың практикалық жұмыстарының маңызы ерекше. Оқытудың негізгі дәстүрлі әдістерімен қатар мұғалім оқушылармен бірігіп сабақта, оқу-тәжірибе участігінде оқу приборлары және техника құралдары көмегіне сүйеніп оқу тәжірибелерін жүргізеді. Оқытудың зертханалық тәсілі негізінен биология, химия, физика пәндерінде жиі қолданылады. Аталған пәндердің мазмұны зертханалық жұмыстарды қажет етеді. Зертханалық жұмыстар жаппай түрде немесе оқушының жеке орындауы арқылы жүреді. Жаппай түрде жүргізгенде сыныптағы оқушылардың бәрі бірыңғай тәжірибе жасайды, ал жеке оқушылар орындағанда әрқайсысының жасайтын тәжірибесі әр түрлі болады да, кейін ол жинақталады.

Оқушылардың зертханалық жұмыстары мектеп жанындағы оқу-тәжірибе учаскесінде жүргізілетін тәжірибелермен де тығыз байланысты. Олар дайындау, өткізу, қорыту кезеңі болып бөлінеді. Дайындау кезеңінде оның мақсаты белгіленеді, жоспары жасалады және оқушыларды қажетті аспаптармен, реактивтермен, басқа да оқу құралдарымен, жұмыс істеу принциптерімен таныстырады. Өткізу барысында мұғалім әр оқушының қойған тәжірибесін мұқият бақылайды және қажет болған жағдайда оларға көмектеседі.

Қорыту кезеңін бірнеше тәсілмен өткізуге болады. Біріншіден, әр оқушы өзінің орындаған жұмысын хабарлайды, екіншіден, ұжымдық түрде орындалған жұмыстың нәтижесі туралы әңгіме өткізіледі, үшіншіден, зертханалық жұмыстардың нақтылы қорытындыларын мұғалімнің өзі

жинақтап, оқушылар орындаған жұмыстардың нәтижесін қорытып баяндайды. Графикалық жұмыстар барлық пәннен орындалады. Бұған кестелер жасау, диаграммалар құру, сызбалар сызу секілді оқушылар әрекеттері жатады. Графикалық жұмыстар география мен тарих, сурет сабақтарында кеңінен пайдаланылады.

Тәжірибелік әдістердің ішінде ең көп қолданылатыны — жаттығу әдісі [1]. Бұл әдіс оқушыларда біліктер мен дарындыларды қалыптастырады. Оқу барысында теориялық ережелер мен қағидаларды қайта пысықтап, тиянақты меңгеру жаттығу арқылы орындалады. Соңдықтан, бұл әдіс барлық пәндерді оқытуда кеңінен қолданылады. Жаттығу жұмыстары негізінен тіл мен математика, сонымен бірге, шет тілдерін оқу пәндерінде көбірек жүргізіледі. Оқушылар осы пәндердің мазмұнына қатысты теориялық білімдерін пысықтау барысында практикалық жұмыстарын атқарады. Мысалы, есеп сабақтарында жазбаша есеп шығару, тіл сабақтарында диктант жазу, грамматика және фонетика жұмыстарын орындау. Жаттығу оқушылардың оқу жұмысын өздігінен орындау белсенділігін арттырады. Өзіндік жұмыстарына оқушылардың шығармашылықпен атқаратын реферат, шығарма жұмыстары да жатады. Оқушылардың осындай жұмыстары жазбаша жаттығу деп аталады. Ауызша жаттығу оқушының оқу материалын ауызекі баяндауға дағдылану мақсатын көздейді. Бұны негізінен үш түрге болуге болады [4]. Біріншісі — ғылыми пәндердің ережелері мен қағидаларын жатқа айта білу. Екіншісі — оқу материалының мазмұнын ауызекі баяндау. Үшіншісі — көркем әдебиеттерден жатқа үзінділер оқу, баяндамалар жасау немесе өздерінің жазған шығармаларын ауызша айтып беру. Оқыту әдістері — оқыту процесінің барлық кезеңдерінде оқытудың түрлі мақсат-міндеттерін орындау барысында оқушылардың таным әрекетін арттыруға бағытталуы тиіс. Сондықтан, оқыту процесінде оқушылардың

таным әрекетінің белсенділігін арттыруға септігін тигізетін әдістерге айрықша назар аудару қажет. Оқыту әдістерін жетілдіру және мұғалімнің сабақтар жүйесінде оларды таңдай білуі бүгінгі күннің басты мәселесі болып отыр. Оқыту әдістерінің тиімділігін арттырып, оқытудың жана формалары мен тәсілдерін меңгеру қажеттігіне педагогикалық зерттеулерде айрықша маңыз беріледі. Алайда, оқыту әдісін қайта құру — күрделі процестің бірі. Кейбір әдістерді қолдануда біржақты асыра сілтеушілікке жол бермеу керек. Тіпті әр тақырыптың өзі де оқытудың ерекше тәсілдері мен жолдарын талап етеді. Сондықтан, оқытуда әртүрлі әдістерді қолдану қажет. Сабақтың тақырыбы мен мақсатына, оқу материалының мазмұны мен көлеміне, оқушылардың дайындық дәрежесіне сәйкес, сабақтың құрылысы мен оқу әдісін ұдайы толықтырып отыруды мұғалім өзі белгілеп, өзі таңдап алады.

Олай болса, оқыту әдісін мұғалімнің таңдап алуы белгілі шарттарға байланысты болып келеді [3].

1. Оқыту әдістерін оның мақсат-міндеттеріне, оқушылардың жас және таным әрекетінің ерекшеліктеріне сай қолдану.

2. Қолда бар нақтылы көрнекі және техника құралдарын, кабинет жабдықтарын ескеру.

3. Білім беру ұйымының географиялық орналасуын ескеру. Мысалы, оқытуды оқушылардың өндіріс орындарына экскурсия жасау жағдайымен байланыстыру.

4. Оқытушының іс-тәжірибесінің шығармашылық сипатына, оның шеберлігіне тікелей байланысты шараларды іске асыру.

Оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда әр түрлі әдістер қолданылады. Оқу әдістерін таңдауда және қолдануда әдістердің мақсаты мен оқытудың міндеттеріне және әрбір нақты пәнге сәйкес, оқу материалының мазмұнына, оқытушының мүмкіншіліктеріне және оқу барысында кездесетін жағдайларға тәуелді.

Әдебиет:

1. Білім беру қызметкерлерінің Бірінші Республикалық Педагогикалық оқулары «Педагогтің кәсіби өсуі — білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етудің шарты» баяндамалар жинағы. — Алматы, 2013. — I бөлім. — 482 б.
2. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі // Білім әлемі. — 2004. — № 6.
3. Жартынова Ж. А. Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару. — Алматы, 2014.
4. Құдайбергенова Қ. С. Мектептегі іс-әрекетті зерттеу. — Алматы, 2013.

New ways of correcting spoken errors

¹Ибрагимова Ғалия Ермағанбетқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, мұғалім;

²Қадырова Гүлнұр Мақсатханқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

¹№ 9 мектеп-лицей (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

²Болашақ университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

A lot of time and effort is spent on training courses and beyond in encouraging teachers to consider whether immediate

or later correction of student errors during oral work is appropriate. There are a variety of good methods and tech-

niques suggested for correcting students' errors on the spot. Mistakes are part of our life; we all make mistakes now and then. There is nothing wrong with making mistakes as long as we learn from them and avoid repeating them over and over.

To correct students' errors has always been, and will always be the concern of most teachers. Some teachers are in favor of immediate correction, while others are in favor of delayed correction. Some would even go further to consider the whole process as time-consuming. In this article, I would like to dwell, based on my practical experience, upon this controversial issue to offer some suggestions for both immediate and delayed correction.

When students are corrected in front of their classmates, they feel offended and get discouraged. They expect teachers to continually correct them during classes. Failure to do so is likely to create confusion and suspicion on the part of the students. As such, teachers are expected to strive to find most creative ways to deal with this problem that most typically arises. They need to encourage and stimulate their students to participate in class without any fear of making mistakes [1].

Most students refuse to answer to the teacher in the classroom on the ground that they are most likely to be the laughingstock of their class fellows. Consequently, they get discouraged and feel humiliated. They refrain from responding to the teacher's questions which may deprive them of a valuable learning opportunity.

Generally speaking, there are three types of oral mistakes that need to be corrected during class-discussion. These are: grammatical, vocabulary, and pronunciation mistakes. This leads us to a very important question: should we interrupt our students during discussion or avoid interrupting them as much as we can? To answer this question we need to ask ourselves whether the focus is on accuracy or fluency. In fact, to save our students the embarrassment and in order not to distract them, we can employ less provocative approaches. One way is to make notes of the most common mistakes made by a student to be discussed later. Write them on the board without revealing the name of the student in order not to embarrass him/her. Ask the rest of the class to identify these mistakes and correct them. Another way is to raise an eyebrow, or say, "Excuse me?" Or the teacher can ask for repetition without indicating the mistake.

Also we can employ another approach called, 'selective correction'. In this case, the teacher decides to correct only certain errors. These errors can be decided by the objectives of the lesson, or the exercise that is being done. In other words, if students are focusing on past simple tense, then only errors related to this grammatical area need to be corrected. Other mistakes are ignored.

In conclusion, the teacher can decide which is the most beneficial and effective approach to error correction based on the situation itself. It will help students overcome their shyness and play an active role in class discussions without being afraid of making mistakes. In this case, they would acknowledge and accept their mistakes as part of the learning

process instead of being offended when they are corrected by their teacher [2].

There are some ways of correcting spoken errors are presented:

1. Facial expression. For example, raise an eyebrow, tilt your head to one side or give a slight frown. Most people will do this naturally, but there is a slight chance a teacher's expression will be too critical or too subtle for your students to pick up on, and you can (amusingly) practice facial expressions in a teaching workshop by participants communicating certain typical classroom messages ("move over there to work with this person", "work in pairs" etc.) using just their heads and faces, including feedback on spoken errors in that list.

2. Body language. The problems with using body language to show errors could also be that it is taken as very serious criticism or that it is too vague. Possibilities include using your hands (rolling a hand from side to side to mean "so-so attempt"; making a circle by moving your index finger to mean "one more time"; or a cross with fingers, open palms or even forearms to show a very clear "no" or "wrong" — probably only suitable for a team game etc where the responsibility is shared), head (tilted to one side to mean "I'm not sure that sounds correct"), or shoulders (hunched to reinforce "I don't understand what you are saying"). Again, practicing this in a teaching workshop can be useful, as can eliciting other body language teachers could have used after an observation.

3. Point at the correct language. If you have something on the correct form easily accessible on the whiteboard, in the textbook or on a poster, just pointing at it can be a subtle but clear way of prompting students to use the correct language. What you point at could be the name of the tense or word form they are supposed to be using, a verb forms table or the actual correct verb form, a grammatical explanation, or another grammatical hint such as "future", "prediction" or "polite".

4. Repeat what they said. This can mean repeating the whole sentence, one section of it including the wrong part, the sentence up to the wrong part, the sentence with the wrong part missed out (with maybe a humming noise to show the gap that should be filled) or just the wrong part. You can illustrate that you are showing them an error and give some hint as to which bit is wrong by using a questioning tone (for everything you say or just for the wrong part). This method is overused by some teachers and can sound patronizing if used too often or with the wrong tone of voice, so try to mix up the different versions of it described here and to alternate with methods described in the other tips.

5. Just say the right version. The students can then repeat the correct version or tell you what the difference between the two sentences was and why their version was wrong. Because the students don't do much of the work in this way of being corrected, it might not be as good a way of remembering the correction as methods where you give more subtle clues. Its advantages are that it is quick and suits cultures, classes and students that think of elicitation as shirking by

the teacher. It can also be more face-saving than asking them for self-correction, as trying to correct themselves risks making even more mistakes. The “right version” could mean the whole sentence or just the correction of the part that was wrong. In the latter case, you can then ask them to put it into the sentence in the right place and repeat the whole thing.

6. Tell them how many mistakes. This method is only really suitable for controlled speaking practice, but can be a very simple way of giving feedback in that situation. Examples include “Most of the comparatives were right, but you made two mistakes” and “Three words are in the wrong position in the sentence/ are mixed up”. Make sure you only use this method when students can remember what you are referring to without too much prompting.

7. Use grammatical terminology to identify the mistake. For example, “(You used) the wrong tense”, “Not the Present Perfect”, “You need an adverb, not an adjective” or “Can change that into the passive/ indirect speech?” This method is perhaps overused, and you need to be sure that the grammatical terminology isn’t just going to confuse them more.

8. Give the rule. For example, “‘Since’ usually takes the Present Perfect” or “One syllable adjectives make the comparative with –er, not more + adjective” This works best if they already know the rule, and you at least need to make sure that they will quickly understand what you are saying, for example by only using grammatical terminology you have used with them several times before.

9. Just tell them they are wrong (but nicely). Positive ways of being negative include “nearly there”, “getting closer”, “just one mistake”, “much better”, “good idea, but...”, “I understand what you mean but...”, “you have made a mis-

take that almost everyone does/ that’s a very common mistake”, “we haven’t studied this yet, but...” and “much better pronunciation, but...” With lower level and new classes, you might have to balance the need to be nice with the need to be clear and not confuse them with feedback language that they don’t understand, perhaps by sticking to one or two phrases to give feedback for the first couple of months. It can also be useful to give them translations of this and other classroom language you will use, for example on a worksheet or a poster.

10. Ask partners to spot errors. This is a fairly well-known way of giving feedback in speaking tasks, but it can be a minefield if the person giving feedback has no confidence in their ability to do so or in how well the feedback (i.e. criticism) will be taken, and even more so if the person receiving the feedback will in fact react badly. This method is easier to do and easier to take when they have been told specifically which language to use while speaking and so to look out for when listening, usually meaning controlled speaking practice tasks. The feedback can be made even simpler to give and collect and more neutral with some careful planning, e.g. asking them count how many times their partner uses the target form as well as or instead of looking for when it used incorrectly [3].

The danger of over-correcting is that students will lose motivation and you may even destroy the flow of the class or the activity by butting in and correcting every single mistake. The other extreme is to let the conversation flow and not to correct any mistakes. There are times when this is appropriate but most students do want to have some of their mistakes corrected as it gives them a basis for improvement.

Literature:

1. Corder S. P. Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition. London: Longman, 1974.
2. Edje J. Mistakes and Correction. London: Longman, 1989.
3. Alex Case Fifteen ways of spoken errors, Cambridge 2008.

Интернет-ориентированные педагогические технологии

¹Калдыбаев Салидин Кадыркулович, доктор педагогических наук, профессор;

²Бакалбаева Гулшат Аккуловна, магистр естественных наук, соискатель

¹Международный университет Ататюрк-Алатоо (Бишкек, Кыргызстан)

²Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева (Бишкек, Кыргызстан)

Дистанционное обучение возникло относительно недавно и именно благодаря этой новизне оно ориентируется на лучший методический опыт, накопленный различными образовательными учреждениями по всему миру — на использование современных и высокоэффективных педагогических технологий, отвечающих потребностям современного образования и общества в целом. Благодаря большей «методической» свободе и незави-

симости дистанционные курсы в сравнении с традиционным, сложившимся десятилетиями, университетским или школьным образованием строятся на инновационных подходах к обучению. Но в этом таится и сложность — дистанционные курсы, в основе которых лежат новые технологии обучения «не вписываются» в структуру и программы традиционного обучения. При сочетании подобных традиционных и инновационных курсов

их разработчикам приходится изменять действующие программы, проводить дополнительное обучение преподавателей и т.д. [1].

Индивидуальное обучение. Менторство (индивидуальное наставничество).

Сетевой **ментор** — профессионал в конкретной предметной области, который помогает учащемуся самостоятельно освоить тот или иной вопрос как в рамках учебной программы, так и вне ее (особенно, если речь идет об индивидуальной работе с талантливыми детьми). Эта форма работы с учащимися идеально подходит для Интернета, поскольку при общении по электронной почте или в чатах учащиеся чувствуют себя более раскрепощенно чем при личном очном общении со взрослым ментором. Отсроченная коммуникация позволяет более четко формулировать вопросы и ответы на них. Менторство заканчивается тогда, когда учащийся справляется с заданием или разбирается с темой.

Парное обучение. Репетиция. Два участника группы совместно готовятся к итоговой презентации (представлению проекта, выступлению с докладом на конференции и т.п.). Каждый из них подготовил свою собственную презентацию. Однако, перед ними ставится новая задача — «проиграть» друг перед другом эти презентации, а затем обсудить их качество, задать друг другу как можно большее количество вопросов, пытаться предугадать, какие ситуации могут возникнуть во время будущей официально запланированной презентации перед всей группой. После предварительного просмотра и обсуждения учащиеся корректируют свои материалы, помогают друг другу в их доработке (переработке). При подобной форме работы учащиеся глубже вникают в суть изучаемого вопроса, заранее «проговаривают» весь материал презентации, что позволяет решить следующие задачи: снимается страх публичного выступления; повышается уверенность в собственных силах; лучше запоминается материал; заранее корректируются все неточности (что позволяет представить в дальнейшем выверенный вариант презентации, не содержащий ошибок); учащиеся лишней раз тренируются в использовании сетевых ресурсов и технологий (например, при участии в видео конференции или чате).

Друзья по переписке. Ставшая уже «классической» форма общения учащихся по Интернету. Переписка по электронной почте, общение в чатах очень эффективны при изучении иностранных языков, для тренировки языковых умений и навыков и общением с носителями языка. Однако, многолетний опыт преподавателей, работающих с учащимися в Интернет показал, что просто переписка — без определенной темы и не контролируемая преподавателем не будет эффективной и, едва начавшись, может тут же прерваться. «Друзьям по переписке» должны быть поставлены конкретные задачи, их деятельность должна вписываться в определенный учебный курс и осуществляться по плану. Эта формы работы очень часто используется при обучении учащихся по проектной методике, в проектах по гуманитарным дисциплинам.

Совместная творческая работа. Этот прием также хорошо известен всем тем, кто работал с учащимися в рамках телекоммуникационных проектов. Учащиеся получают одно творческое задание на двоих и начинают работу над ним в качестве соавторов. При этом возможны различные схемы совместной деятельности, которые учащиеся могут выбрать сами или им это может подсказать преподаватель.

Рецензирование. Данная форма совместной работы учащихся предусматривает обмен рецензиями на работы друг друга. Преподаватель ставит перед двумя учащимися задачу: написать в качестве зачетной работы реферат, а затем, обменяться этими рефератами и написать на них рецензию. Когда работа будет выполнена, учащиеся пересылают по электронной почте свои работы и рецензии на них преподавателю, тот проверяет их и дает свои комментарии.

Коллективное обучение. Диспут. Диспут — это публичный спор, одна из активных форм работы с учащимися. Обычно посвящается обсуждению злободневных проблем. Диспуты могут проводиться и с помощью асинхронной коммуникации (с помощью списков рассылки, форумов), так и в виде телеконференций в режиме реального времени.

Проведение диспута должно тщательно планироваться, а участники диспута еще до его проведения должны познакомиться с темой, изучить достаточное количество первоисточников, чтобы аргументировано отстаивать свою точку зрения.

Далее диспут проводится либо в форме видеоконференции, что очень близко по способу организации к традиционному диспуту, либо в форме асинхронной конференции. В этом случае кто-либо из участников или преподаватель пишет вступление. Диспут можно объединить с ролевыми играми, индивидуальными или командными.

Доклад (презентация). Публичное сообщение, представляющее собой развернутое изложение определенной темы, вопроса программы. Доклад может быть представлен различными участниками процесса обучения: преподавателем (лектором, координатором и т.д.); приглашенным экспертом; учащимся; группой учащихся.

При этом, если при очном обучении докладчик и учебная группа находятся в одном месте, при дистанционном обучении все присутствующие находятся друг от друга на расстоянии, а сам доклад проводится в виде телеконференции в режиме реального времени.

Проблемная лекция. Лекции в Интернет очень популярны (многие учреждения дистанционного обучения строят весь учебный процесс именно в форме лекций и семинаров). Как правило, при этом речь идет о таких перспективных технологиях, как стримминг-видео.

В условиях активного внедрения новых педагогических технологий в учебный процесс лекции постепенно видоизменяются. Одной из интересных форм лекции является проблемная лекция.

Проблемная лекция нацелена на представление учащимся какой-либо одной проблемы (наиболее важной

в рамках учебного курса, концептуально значимой, актуальной и т.д.). Подобная лекция строится по определенным правилам: весь материал должен быть разделен на части, каждая из которых включает проблемную ситуацию. Далее разрешение проблемных ситуаций идет по алгоритму [2]:

- формулируется проблема, проводится анализ, обозначаются рамки исследования,
- проблема актуализируется до уровня значимости для каждого учащегося, готовятся основания (опорные знания) для решения проблемы,
- сопоставляются результаты анализа ситуации с нормой (концепцией, теорией, критериями т.д.),
- разрабатываются механизмы достижения нормы в исследуемой проблеме,
- сопоставляются результаты с целью (несоответствие рассматривается как новая проблема),
- В ходе проблемной лекции можно слушать, сравнивать, выделять главное, обобщать, делать выводы и, кроме того:
 - критически относиться к полученной информации (строить собственную гипотезу),
 - доказывать (подбирать, выстраивать аргументы),
 - творчески мыслить (получать новые смыслы, использовать их).

Встречи с экспертами. В рамках дистанционного курса при использовании проблемного метода обучения, метода

проектов и кооперативного обучения координаторы часто приглашают на встречу с учащимися профессионалов, которые играют роль экспертов в данной предметной области, отвечая на вопросы учащихся, проводя «открытые уроки мастерства» или оценивая творческие проекты учащихся. Это может быть сделано как в форме мультимедийной конференции, так и в условиях сетевого форума или просто по электронной почте.

Среди педагогических технологий наибольший интерес для дистанционного обучения представляют те технологии, которые ориентированы на групповую работу учащихся, обучение в сотрудничестве, активный познавательный процесс, работу с различными источниками информации. Именно эти технологии предусматривают широкое использование исследовательских, проблемных методов, применение полученных знаний в совместной или индивидуальной деятельности, развитие не только самостоятельного критического мышления, но и культуры общения, умения выполнять различные социальные роли в совместной деятельности. Также эти технологии наиболее эффективно решают проблемы личностно-ориентированного обучения. Студенты получают реальную возможность в соответствии с индивидуальными задатками, способностями достигать определенных результатов в различных областях знаний, осмысливать получаемые знания, в результате чего им удается формировать собственную аргументированную точку зрения на многие проблемы бытия.

Литература:

1. Тихомиров, В. П. Дистанционное обучение: история, экономика и тенденции // Дистанционное образование, 1997.
2. Андреев, А. А. Введение в дистанционное обучение. Учебно-методическое пособие. — М.: ВУ, 1997.

Информатика пәнін жаңа тұрғыда оқытуда оқушылардың қызығушылығын арттыру жолдары

Мырзалиева Гүлназ Әмірбекқызы, информатика пәнінің мұғалімі
№ 264 мектеп-гимназия (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазақстандық білім беру реформасының басты мақсаттарының бірі — инновациялық технологияларға сүйене отырып, оқушының бойында шығармашылық ойлауды, бастамашылдықты дамытуға мүмкіндік жасау, тұлғаның үйлесімді дамуына қолайлы жағдай туғызу нәтижесінде оның өзіндік мүмкіндіктерін жоспарлы пайдалана білуіне қол жеткізу арқылы тұлға біліктілігін қалыптастыру.

Білім жүйесі ел өміріндегі стратегиялық маңызды сала болып табылатындығы белгілі. Ал, оқу үдерісіндегі дәстүрлі әдістердің озық заман талабына жауап бере алмайтындығы өзінен-өзі түсінікті. Бүгінгі уақыт талабына

сай білім беруді одан әрі жетілдіру оқу-тәрбие үдерісіне озық тәжірибені, ғылыми жетістіктерді енгізуді талап етеді.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Н. Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз — білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деген анықтаманы ұсынады. Сонымен қатар оқытудың инновациялық технологиялары негізінде білім беруді жүзеге асыру арқылы оқушының қабілетін, өзіндік дамуын, біліктілігін қалыптастыру мәселесіне ғалым-педагогтар

М. Құдайқұлов, Б. Тұрғынбаева, М. Жанпейісова, Н. Сарсенова да назар аударған [1]. Белгілі ғалым М. По-ташник «Инновация — оқу бағдарламасын меңгеруде мұғалімнің оқытудың жаңа әдістемелері мен технологияларын тиімді игеруі» деген анықтама берсе, Н. Талызина «Инновациялық технологияларды қолданудағы негізгі міндет: сабақ үрдісінде белгіленген мақсатқа жетуде ең тиімді әдістерді таңдай білу» деп анықтайды, Э. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация — нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Майлс «Инновация — арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз», — дейді [2].

Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін — өзі дамытып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Инновациялық технологияларды қолдана отырып оқыту — бұл таным әрекетін ұйымдастырудың арнаулы формасы.

Сабақтың қызықты да түсінікті болуы мұғалімнің шеберлігі мен ізденімпаздығына тікелей байланысты. Оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыру үшін сабақты түрлендіріп өту керек. Осындай жұмыс барысында жаңашыл мұғалімдердің тәжірибесіне сүйене отырып, сабақты түрлі іскерлік ойындар, жарыстар түрінде, пәнаралық байланыс түрінде, көрнекіліктермен, дидактикалық материалдар пайдалана отырып, өтсе балалар қызығатын сияқты. Ол үшін оқытудың жаңа технологияларын, қашықтықтан оқыту, ақпараттық — коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану секілді ауқымды мәселелердің өзектілігі артады.

Информатика мұғалімдерінің педагогикалық жұмысына қойылатын талаптарының басқа пәндер мұғалімінің жұмысына қойылатын талаптардан гөрі елеулі ерекшеліктері, айырмашылықтары бар. Сол талаптарды іске асыру — мұғалімнің жұмыстарының мақсаттылығын күшейтіп, сабақтан тыс уақытында нәтижелі әрі құнды материалдарды ұйымдастыруына мүмкіндіктер туғызады. Дидактикалық материалдар информатика оқулығының негізінде алынған өзіндік, бақылау және тестік тапсырмалардың, пысықтау сабақтарының, қызықты есептердің жиынтығы болып табылады.

Дидактикалық материалдарға енетін өзіндік жеке жұмыстар тек оқыту сипатына, жаңа өтілген материалдарды пысықтауға және бекітуге арналып беріледі. Ол тапсырмалар оқушылардың біліктіліктерін, дағдыларын қалыптастыруға көмектесуге және олардың білімдерін тексеруге бағытталған. Бақылау және тестік жұмыстарды жүргізуде өзіндік жұмысқа қарағанда уақыт көлемі қатаң ескеріледі. Дидактикалық материалда ұсынылатын тест тапсырмаларының сұрақтары өте анық, түсінікті, ой тұжырымын жасауға өте ыңғайлы болуы тиіс.

Тест тапсырмаларды пайдаланып, нәтижесіне талдау жасай келе, мынадай қорытынды жасауға болады. Тест тапсырмалары оқушылардың қандай материалды игеріп,

қай материалды қандай тәсілмен түсіндіру қажет екенін анықтауға да мүмкіндік береді.

Дидактикалық ойындар — сыныпта жүргізілетін жұмыстардың ең қызықтысы. Ойынның қай түрі болса да, оқушыларды өзіне тартып әкететіні белгілі. Оқушылардың пәнге қызығуын шығармашылықпен ойлауын және білім сапасын арттыруда сабақта қолданылатын ойые элементтерінің рөлі зор. Ойын элементтерін пайдаланудың оқушылар білімін тиянақты етудегі зор мүмкіндігін ескере отырып, мен өз іс тәжірибемде бірнеше ойын түрлерін қолданамын. Сабақта ойын элементтерін қолдану оқушылардың жоғары көңіл күйін туғызады. Ал мұның өзі оқушының белсенділігін, дербес ойлануын, қызығуын арттырып, сабақты қабылдауға, барынша қолайлы ықпалын тигізеді. Ойынның қандай түрі болса да жалқау, енжар балалардың ынтасын арттырып, білімге қызықтырады.

«Информатика» пәнінен 6-сыныпта «Ақпаратты қорғау. Вирусқа қарсы програм-малар» тақырыбында өткен сабақта оқушылар компьютерлік вирустардың түрлерін анықтап, вирустарды жою түрлерін меңгеріп, және ақпаратты вирустан сақтау жолдарымен өз бетінше жұмыс жасауға дағдыланды. Менің бұл сабағым бұрын өтіп жүрген сабағымнан әлде қайда өзгеше болды. Бұл сабақтағы мен оқыту мақсатына — оқушылардың сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытып, тақырып мәнін өз бетімен оқып түсінуін, топпен жұмыс жасауын, өзгелердің пікірін тыңдай алып, ол пікірді бағалауын және өзін — өзі бағалауға, топпен бағалауға, жұппен бағалау дағдыларын қалыптастыруды алдым. Оқушылар терең білім алып, болашақта пайдалана алатындай және тиісінше сол білімдердің ұзақ уақытқа есте сақталуына жағдай жасайтын тәсілдерді оңтайлы таңдау болды. Осы мақсатты жүзеге асыруда «Ойлан, жұптас, бөліс», тұжырымдамалақ карта, «Сәйкесін тап», «Кеңейтілген тапсырма», компьютермен жұмыс, әдістерін таңдап алдым.

Ұй тапсырмасын пысықтау мақсатында «Крестиктер мен нолдіктер» ойынын қолдандым. Бұл тапсырмада интерактивті тактадан суреті мен сұрақтар көрсетіледі, осы сұрақтардың дұрыс жауабын «Х» — деп, дұрыс емес жауабын «О» — деп белгілеп шығуы керек. Нәтижесінде, дұрыс жауап берген оқушыларда үш «Х», үш «О» шығады. Сұрақтар күрделірек болғандықтан жетінші, сегізінші, тоғызыншы сұрақтарға жауап берген оқушылар саны көп болмады, бұл тапсырманы сыныптағы барлық оқушылардың бірдей деңгейде орындамағанын анықтадым. Осы тапсырма арқылы дарынды және талатты балаларды, жас ерекшеліктеріне сай оқытуда ізденісті дамыта түсуім керектігіне көз жеткіздім.

Жаңа сабаққа ену мақсатында мен сыни тұрғысынан ойлау қабілетін дамыту аясында «Педагогикалық жағдаят» арқылы мынандай ситуациялық сұрақтар қойдым: Балалар барлықтарыңда үйде компьютер бар ма? Ол компьютермен қандай жұмыс жасай аласыңдар? Қаншалықты көп жұмыс жасайсыңдар? Компьютерлерің жақсы жұмыс жасай ма? Неге кейде әр түрлі жа-

зулар шығып кетеді деп ойлайсындар? Оқушылар бұрын-соңды компьютермен, телефон түрлерімен жұмыс жасап жүргеннен кейін бұл сұрақтар аса қиындық туғызбай, «вирус» — деген жауапты тез алдым.

Жаңа сабақты пысықтау мақсатында «Сәйкес мәтінді тап» атты жұптық жұмыс жүргіздім. Мақсатым: жаңа сабақты меңгеру барысындағы оқушылардың алған білімдерін пысықтау болды. Кестеде орны алмастырылған 2 сұрақ берілді. Жұпта орындалған тапсырманы бір — біріне тексерту арқылы оқушылар бірін — бірі критерий арқылы бағалады.

Сабақ үстінде кроссворд шешуге арналған қысқаша бақылау жұмыстарының да орындауға болады. Кроссворд жасау — үй жұмысы. Балалар әдебиетпен танысып, терминдерді қайталайды, жаңа ұғымдарды біледі. Мұғалім олардың тереңдігін, жаңа сөздер санын кроссвордтың құрылу күрделілігін, қателерді тексереді. Кроссвордтармен жұмыс істеу балаларға ұнайды, сабақты қызықты етіп өткізуге көмектеседі. Олар оқушылардың шығармашылық жұмыспен айналасуына түрткі болады, олардың тек компьютерге жұмыс істеуге ғана қызығушылығын емес, пәннің теориялық негіздерін білуге ынталандырады.

Анаграммалар, ребустар және кроссвордтардан да басқа ойын технологияларын пайдалануға болады. Мысалы, «Литерлік шамаларды өңдеу операциялары» тақырыбын өткенде, қиып алып желімдеу операцияларын да

қарастыруға болады, олардың жаңа сөздер табуға көмектесетінін де айтып кеткен жөн.

Информатика пәні — басқа пәндерден алған білімдерді пайдаланушы және оны дамытушы пән. Демек, оқушылардың ғылыми дүние танымының, көзқарастарының негізі олардың басқа пәндерден алған білімдерін жинақтау нәтижесінде қалыптасуы керек. Бұл пәнаралық байланыс арқылы жүзеге асады. Пәнаралық байланыс — күрделі педагогикалық проблемалардың бірі. Информатика сабағына интерактивтік әдісті қолданудан оқушылардың білімі тиянақталады, білімі тереңдейді, өздігінен кітап оқуға дағдыланады, өмірмен байланылыстығын, информатика пәнінің түрлі пәндермен байланысты екендігіне көздері жетеді. Компьютерді экологияны, табиғатты қорғауға, экономиканы жобалауға, мәдениетті дамытуға, информатиканы география, физика, химия, еңбек, құқық, математика пәндерімен, медицина ғылымдарымен байланыстыруға болады. Міне осындай тәсілдермен өзгермелі ортада тиімді шешімді жылдам қабылдай алатын, өзіндік ойлау қабілеті бар, өзін өзі жетілдіре алатын, жаңа типтегі адамды қалыптастыруға, тәрбиелеп шығаруға болады. Осындай қасиеттері бар адам әлеуметтік жағынан да өзін өзі жақсы қорғай алады. Ендеше қоғам талабына сай білім беру үшін жаңа педагогикалық технологияларды әр түрлі оқыту әдістерімен сабақтастыра жүйелеп, заманауи тиімді білім беру жүйесін жасақтай білуіміз керек.

Әдебиет:

1. Тәжібаева С. Г. Педагогика. — А., 2007.
2. Бұзаубақова К. Жаңа педагогикалық технологиялар // Қазақстан мектебі. — 2012. — № 5.
3. Чернилевский Д. В. Креативная педагогика и психология. — М., Академический проект, 2004. — 560 с.
4. Жұмабаев М.. Педагогика. — Алматы, Ана тілі, 1992. — 160 б.

Халық педагогикасының озық үлгілері арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің жолдары

Пазылова Қаламқас Асетуллаевна, магистр, аға оқытушы
Қ. А. Ясауи атындағы ХҚТУ (Түркістан қаласы, Қазақстан)

Оқушыларды Отанды, туған жерді, өзінің халқын сүйуге тәрбиелеу ұстаздың аса маңызды, аса жауапты парызы — деген сөзіне үңілсек, онда

Қазақстан мемлекетінің егемен ел болып қалыптасып, дербес мемлекет болуы және өркендеп гүлденуі ұлттық біртектілікті сақтаудан басталады.

Оның басты құндылықтары — ана тілі, ұлттық рух, діни наным сенімдермен тығыз байланысты. Қазақ халқы — рухани зор байлықтың мұрагері.

Президенттің Жолдауында ең мықты алдыңғы қатарлы елдердің қатарына кіру туралы керемет ой айтылды. Бұл — ұлттың ортақ ұраны.

Қазақстанды Отаным деп таныған әр азаматтың осыған барынша үлес қосуы бұның басты шарттарының бірі. Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңында “Білім беру жүйесінің міндеттері: ... азаматтық пен елжандылыққа, өз Отаны — Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу” десе, ал орта білімді дамыту тұжырымдамасында “... тәрбиелік жұмыстарды Қазақстандық патриотизм, азаматтық, ізгілік негізінде құру” — керек екендігі көрсетілген.

Қазақстан Республикасы Білім министрлігі ұсынған “Тәлім-тәрбие тұжырымдамасында” қазақ халқының жа-

уынгерлік және ерлік тарихын ұрпаққа еріктің өшпес үлгісін қалдырған хас батырлардың өмір-өнегесімен таныстыру; өз жерін, елін қорғай алатын ұлтжанды, ұлттық намысы мол, жігерлі азаматтар тәрбиелеу, — деп ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық ерекшеліктер, салт-дәстүрлерді бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне пайдалануға аса мән береді.

Қазақтың ұлан-байтақ даласын біздің ата-бабаларымыз сан ғасыр “Найзаның ұшымен, білектің күшімен”, “Қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқтырмай” аман сақтап келді. Олардың құрып кету қаупі төніп тұрған кезде бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып жауға қарсы тұруы нағыз шынайы Отансүйгіштік қасиеті болып табылады.

Өз ұлтына деген патриоттық сезімді қазақ ағартушылары Ш. Уалиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Алаш Орда қайраткерлері М. Дулатов, М. Жұмабаев, А. Байтұрсынов және т.б. нақтылы іс-әрекеттері мен шығармаларынан да байқауға болады.

Елжандылық сезімінің объектісі мен қайнар көзі — Отан десек, оның мазмұны: туған жер, табиғат, оның байлықтары, тіл, дәстүр, тарихи ескерткіштер, туған өлкедегі тамаша киелі орындар. Олардың адам көкірегіне жылылық, жақындық, туысқандық сезімдерді ұялатып, ізгі де ерлік істердің қайнар көзіне айналуы елжандылыққа тәрбиелеудің арқауы.

Педагогика мен тәрбиенің, халықтың ұстанымын ғылыми тұжырымдаған орыс педагогі К.Д. Ушинский: “Өмірінде де, ғалымда да барлық халықтарға бірдей тура келетін тәрбие жүйесі жоқ. Әр халықтың ұлттық тәрбие жүйесі де әртүрлі. Өз еліне басқа елдің тәрбие жүйесін енгізу мүмкін емес, себебі халықтардың өмір сүру моделі де, тәлім-тәрбие моделі де басқа”, — деп жазғаны белгілі. Ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан және өркендей беретін халық педагогикасының қасиетін қадірлеп, ұлттық тәрбиеге жан-жақты жағдай жасап, көңіл бөле бастағанымыз — болашақтың сәулетіне нұрын шашқан күн шуағы іспетті. Адамды адам еткен тәрбие болса, сол еңбекті ұрпағына үйретіп, адалдыққа баулыған халқымыздың танымдық, тәрбиелік дәстүрлері, салт-санасы, әдептік хадистері мен тұжырымдары — мәңгі нәр алатын рухани асыл қазынамыз.

Әр халықтың тәлім-тәрбиелік мұрасы — бұл ұлттық мәдениеттің бір бөлігі.

Ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан халқымыздың озық тәрбиелік мәні зор әдет-ғұрып, салт-дәстүрі, ауыз әдебиеті, өнері жас ұрпақтың ұлттық сана сезімін оятып қалыптастырады.

Халқымыздың өзінің бүгінгі биік, озық мәдениетіне оңайлықпен жетпеген. Бұл жолда ол талай заманғы шым-шытырман оқиғалардың сәулесін бойына сіңіріп, небір асу-қия, бел-белестерді басып өткен. Ата-бабамыздың шетсіз де, шексіз далада ертелі-кеш жер кезіп, бостан-босқа жүре бермей, олар ежелгі заманнан ер жүрек, еңбексүйгіш, талапты да талантты, өзіндік мәдениеті бар еңселі ел болған.

Халықтың бай мұрасын, соның ішінде қазақ фольклорын оқушыларды ерлікке және елжандылыққа тәр-

биелеуде пайдалану. Ерлік адамның ерік-жігер қасиеттерінің ішіндегі шоқтығы биік сапасы.

Ал ерлікке тәрбиелеу — жас ұрпақтың, қоғам мүшелерінің Отанға, халқына, жерге деген сүйіспеншілігін арттыру, мұны олардың бойына сіңіру және қалыптастыру. Халқымыздың батыры Б. Момышұлының «Бұрындары жасаған ерліктерді сыйламай, қадірлемей тұрып, жаңа ерлікке шақыру бекершілік» дегеніндей, жас ұрпақты ата-баба дәстүрі бойынша ерлікке тәрбиелеп, олардың намыс, парыз, ұлттық рух, жауапкершілік сезімін дамыту қажет.

Адамзат баласының ежелден келе жатқан ортақ мүддесінің бірі — ерлік тәрбиесі. Осы мақсатта әрбір халықтың сан-алуан ой-пікірлері мен тәжірибелері ғасырлар бойы жинақталып отырған. Адамзат баласына ортақ рухани қазынасының құрамдас бөлігі болып саналатын бұл жетістіктерді халықтың тәлімгерлік тәжірибесі дейміз.

Қазақ халқының да сан ғасырлық тарихи мәдени жетістіктерінің жемісін, рухани байлығын, жанына біткен еңбексүйгіштік, елжандылық, ерлік, имандылық, бауырмалдық т.б. қасиеттерін танытатын тәлімгерлік тәжірибесі бар. Онда кешегі өткен данагөй қариялар, ғұлама ойшылдар, би-шешендер және ақын жыраулардың даналық болжамдардың психологиялық пайымдауларымен педагогикалық тұжырымдамаларының өшпес ізі жатыр.

Халық педагогикасының озық үлгілері бала бітімін жетілдіру, ана тіліміздің өрісін кеңейту, білім беру сапасын арттыру, ұлттық дүниетанымдық көзқарасымызды нығайту құралының бірі болып табылады.

Қорыта айтқанда, патриоттық тәрбиені ойға алғанда бірінші санаға Отан түсінігі келеді. Отанға құрмет көрсету тұрғысындағы патриоттық сезім жалпы адам баласына тән туған түйсік-қасиет, оның еліне, туған жеріне, өз тілі мен мәдениетіне, ұлттық құндылықтарына жеке қатынасын, өзіндік бағасын, қуаттап-қолдауын пайымдайтын сезім көрсеткіші болып табылады. Патриоттық сезімнің нысаны мен қайнар көзіне Отан, туған жер, табиғат, оның байлықтары, тіл, дәстүр, тарихи ескерткіштер, туған өлкедегі ұлттық құндылықтар жатады. Отансүйгіштік қасиетті қалыптастыруға әсер ететін факторлар — ұлттық сезім, ұлттық мақтаныш, ұлттық сана, ұлттық игі дәстүрлер, ұлттық парыз, бірлік және міндеттері болып табылады.

Ұлттық сезім — өзінің ұлттық өкілділігін мойындай отырып ұлтына деген сүйіспеншілік, жанашырлық, халық мұраларын бағалай білу. Әрбір адам өз Отанына деген мақтаныш сезімі, өз ұлтын терең сүйю арқылы басқа ұлттарды танып, құрметтеуге тиіс.

Ұлттық мақтаныш — ұлттық материалдың, әлеуметтік көптеген мәдени жетістіктерінің негізінде қалыптасатын әрі алдыңғы қатардағы ұлттық идеялар, ой-пікірлерімен байып отырады.

Ұлттық парыз — Отанға деген сүйіспеншілік, сыртқы жаулардан елін, жерін аман сақтап, ата-баба дәстүріне өте сезімталдықпен қарау болып табылады. Ұлттық сана-сезім — адамның рухани өмірінің басты белгілерінің бірі.

Ана тілін білмейтін адам өзінің де, ел-жұртының да қадір-қасиетін жетік біліп, бағалай алмайды.

Ұлттық рух пен ұлттық патриотизм — бұл ұлттың ішіндегі жеке адамның асыл белгісі мен қасиеті, өз халқына деген шексіз сүйіспеншілігі, адам өз халқымен қан жағынан да және шыққан тегі, аумағы, тілі, тұрмыс-тіршілігі, мінез-құлқы, психологиялық және этностық ерекшеліктері, қалыптасқан тарихи дәстүрлері жағынан да, әбден айқын әрі дербес басқа қасиеттері көптеген ерекшеліктерімен де байланысты. Ел болу үшін ұлттық рух, ұлттық қасиет және ұлтқа деген сенім болуы керек. Жалпы, патриоттық сезімнің қалыптасуы отбасынан бастау алады.

Патриоттық тәрбие, ұлттық намыс, ұлттық сана-сезім рухани байлықтан көрініс табады. Олай болса, рухани байлыққа, ең алдымен, тілімізді, дінімізді, салт-дәстүрімізді

жатқызсақ, тіл — қазақ болуымыз үшін, дін — адам болуымыз үшін, салт-дәстүр — ұлт болуымыз үшін қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың 2014 жылдың қараша айында жарияланған Біз Жалпыұлттық идеямыз — Мәңгілік елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы жолға айналдырдық. Қажырлы еңбекті қажет ететін, келешегі кемел Нұрлы жолда бірлігімізді бекемдеп, аянбай тер төгуіміз керек. Мәңгілік ел — елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жаңа қазақстандық патриотизм дегеніміздің өзі-Мәңгілік ел! Ол-барша Қазақстан қоғамының осындай ұлы құндылығы — деп айтылған.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жыл, 15 қараша.
2. // Мектеп. — 2014.
3. // Бастауыш мектеп. — 2007. — № 12.
4. // Бастауыш мектеп. — 2007. — № 10, № 11.
5. Жас ғалым. — Тараз, 2009.

Бастауыш мектепте зерттеушілік іс-әрекеттің жүргізілуі

Сартаева Назгуль Ташкенбаевна, PhD докторант
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы қаласы, Қазақстан)

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекеті қазіргі мектеп бағдарламаларында маңызды рөлге ие. Мұның себебі зерттеушілік іс-әрекетті бала қабілетін ашу, үйлесімді тұлға етіп тәрбиелеу мен дамытудың мықты құралы деп тануда деп білеміз.

Зерттеушілік іс-әрекет — алдын-ала шешімі белгісіз және ғылым саласындағы зерттеулерге тән мәселені қою, тақырыпты теориялық зерттеу, зерттеу әдістерін таңдау, практикада жүзеге асыру, өз бетінше ақпарат жинау, оны талдау және қорытынды шығару сияқты негізгі кезеңдерден тұруды болжайтын оқушылардың шығармашылық, зерттеушілік міндетті шешумен байланысты іс-әрекеті [1, 9].

Бастауыш мектептегі зерттеушілік іс-әрекетінің мақсаты: бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік әрекетін жүзеге асыру және зерттеушілік қабілеттерін дамыту арқылы интеллектуалдық-шығармашылық әлеуетін дамыту.

Міндеттері:

- балалардың шығармашылық зерттеушілік белсенділігінің дамуына ықпал ету;
- оқушыларда зерттеушілік әрекет оқу әрекетінің жетекші тәсілі мен өмір сүру стилі ретіндегі түсінікті қалыптастыру;

- оқушылардың іргелі және қолданбалы ғылымға деген қызығушылығын тудыру;

- баланың қоршаған ортаны өз бетінше тану ұмтылысын қолдау;

- танымдық қабілеттері мен шығармашылық қиялын дамыту;

- ұйымдастырушылық-коммуникациялық дағдыларын дамыту [2].

Зерттеушілік іс-әрекетінің басты идеясы: оқушыларға білім алудың, ойлауын дамытудың, білім беру үдерісінде субъективті жаңа білім алу негізінде тұлғалық тұғырын белсендірудің әмбебап тәсілі ретінде зерттеушілік дағдыларын меңгеру мүмкіндігін беру.

Зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыруға қажет біліктіліктер:

1. Өз жұмысын ұйымдастыра алу біліктілігі (жұмыс орнын дайындау, жұмысты жоспарлау);

2. Зерттеушілік сипаттағы біліктілік пен білім (зерттеу тақырыбын таңдау, зерттеу құрылымын, зерттеу әдістерін, ақпарат іздеу және т.б. құру);

3. Ақпаратпен жұмыс жасау біліктілігі (ақпарат түрлері, ақпарат көздері, ғылыми мәтін, термин, түсінік,

мағыналық бөлім, ең басты нәрсені анықтау, қысқаша мазмұндау, сілтеме, жоспар, анықтама, қорытынды, конспект, шартты белгілер, дәлелдер: аргументтер, фактілер);

4. Өз жұмысының нәтижесін көрсету біліктілігі (нәтижені ұсыну формалары, ғылыми жиын, баяндамаға қойылатын талаптар, баяндама мәтіні) [3]. Біздің ойымызша, оқушыларда аталған біліктіліктерді қалыптастыру үшін ақпараттық-коммуникациялық, денсаулық сақтаушы технология, тұлғаға бағдарланған оқыту технологияларын қолдану қажет.

Зерттеушілік біліктілікті дамыту:

- зерттеу әдістерін меңгеру және оларды кез келген оқу пәні материалдарын зерттеуде қолдана алу мүмкіндігін;
- алған білімі мен білігін оқушылардың әрі қарайғы өзін-өзі анықтауына ықпал ететін өз қызығушылығын жүзеге асыру мүмкіндігін;
- түрлі ғылым, мектеп оқу пәндері, тұтастай таным үдерістеріне қызығушылығын дамыту мүмкіндіктерін береді.

Зерттеушілік іс-әрекеті біліктіліктерін дамыту үшін қойылған мақсатқа қол жеткізерліктей жағдай табу және орнату керек. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік біліктіліктерін қалыптастыру шарттары:

1. Мотивациялау. Оқушыларға өз шығармашылық зерттеушілік іс-әрекетінің маңызын түсінуге, оны жүзеге асырудағы өз таланты мен мүмкіндіктерін, өзін-өзі жүзеге асыру жолдарын көре алуға көмектесу керек.

2. Мақсат көздеу және жүйелілік. Зерттеушілік біліктілікті дамыту мақсатындағы жұмыстар сабақтық және сабақтан тыс іс-әрекет түрінде өтуі тиіс. Мұғалім әдебиеттік оқу, қазақ тілі, математика, дүниетану пәндерінің материалдарын қолдануы қажет.

3. Шығармашылық орта. Мұғалім шығармашылық орта жасап, зерттеушілік іс-әрекетке қызығушылығын тудырып отыруы тиіс.

4. Психологиялық жайлылық. Мұғалім міндеттерінің бірі — оқушылардың шығармашылық ұшқындарын көріп, шығармашылық ізденіске ұмтылысын бағалап отыруы тиіс. Олар қателік жіберуден қорықпауы маңызды. Әрбір оқушыға өз күшін байқап, өзіне сенуге мүмкіндік беру керек.

5. Мұғалім тұлғасы. Зерттеушілік іс-әрекетті дамыту үшін шығармашылықпен жұмыс жасайтын, шығармашылық орта құруға ұмтылатын, зерттеушілік іс-әрекетті жүргізу үшін белгілі бір білім мен дайындығы бар мұғалім қажет.

6. Жас ерекшелікті ескеру. Зерттеушілік іс-әрекет баланың қабылдауына, жасына сай, қызықты және пайдалы болуы керек [4]. Аталған шарттар орын алған жағдайда ғана зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру үдерісін табысты жүзеге асыруға болады деп білеміз.

Бастауыш мектепте зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру қалай жүретініне талдау жасар болсақ, 1-сыныпта сабақ тақырыбына кіріспе ретінде проблема қойылып, жаттығуды бірлесе не өз бетінше орындау жоспарланады. 2-сыныпта балалар шағын топта бақылау жүргі-

зеді. 3—4 сыныптарда зерттеу жұмысын жеке орындайды. Бастауыш мектепте зерттеушілік іс-әрекетті ұйымдастыруда бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктерін ескеру керек. Атап айтқанда: балалар жұмысының тақырыптары оқу пәндерінің мазмұнынан не соған жақын мағынада алынуы тиіс. Баланы қызықтырған жоба не зерттеу жұмысының проблемасы оның танымдық қызығушылығы аясында және жақын даму аймағында болуы тиіс. Жоба не бақылау-зерттеуді орындау уақытын мақсатты түрде сабақтық және сабақтан тыс жұмыс түрінде 2—3 аптамен шектеу керек. Әрбір зерттеу қажетті құралдармен: материалдық-техникалық және оқу-әдістемелік, ақпараттық және ақпараттық-технологиялық ресурстармен қамтылуы тиіс. Тақырыппен жұмыс барысында топсаяхат, серуен-бақылау, әлеуметтік акциялар, түрлі мәтіндік және электрондық ақпарат көздерімен жұмыс, практикалық маңызды өнім мен кең қоғамдық презентация дайындауды (ересектер, ата-аналарды, мұғалімдерді шақырып) да қосуға болады. Зерттеушілік іс-әрекетте мұғалім бағыттаушы, көмекші, кеңесші, бақылаушы рөлін атқарады. Оқушының рөлі жұмыс кезеңдеріне қарай өзгереді. Бірақ барлық кезеңде де ол танымдық әрекет субъектісі болып табылады; таңдайды (шешім қабылдайды), өз таңдауына жауапты болады; қоғаммен өзара әрекет жүйесін құрады; зерттеудегі маңыздылығы, туындаған идея, фактілер, өз әрекетінің өнімі тұрғысынан ақпаратты және осы іс-әрекеттегі өз деңге йін бағалайды.

Оқу зерттеушілік іс-әрекеті оқушы үшін — өз шығармашылық әлеуетін барынша көрсету мүмкіндігі. Оқу зерттеушілік іс-әрекеті, мұғалім көзқарасы бойынша, бұл оқушылардың арнайы жобалау және зерттеу біліктіліктерін мен дағдыларын дамытатын интеллектуалдық даму, оқыту мен тәрбиелеу құралы. Нақты айтқанда: мәселені анықтау мен қалыптастыруға, мақсат қоюға, зерттеу міндеттерін белгілеуге, әрекет алгоритмін құруға, қажетті ақпаратты өз бетінше іздеу мен өңдеуге, алынған білімді практикада қолдануға, зерттеу жүргізуге (талдау, жинақтау, жалпылау), жұмыс барысы мен өз іс-әрекетінің нәтижесін арнайы дайындалған слайд және т.б. арқылы көрсетуге, жүргізілген зерттеу сәттілігіне өзі баға беруге мүмкіндік береді.

Қорытындыны ұсыну жолдары презентация, ауызша баяндама, мақала түрінде болуы мүмкін. Оқушыны бағалауда ол үшін жоғары баға қоғамның (сынып, зерттеу тобы мүшелері, ата-ана және т.б. болуы мүмкін) мойындауы, ал жақсы баға кез келген қол жеткен нәтижеге лайық екендігін ескеру керек.

Мұғалім төмендегілерді бағалайды: жобаны орындаудың түрлі кезеңінде өз бетінше әреке ету деңгейін; топтық жұмысқа қосқан жеке үлесі мен жүктелген жұмысты орындаудағы жауапкершілік деңгейін; пәндік және жалпы оқу білім, білік, дағдыларын практикада қолдануын; жобаны орындауда қолданылған жаңа ақпараттар саны мен сапасын; қолданылған ақпаратты түсіну деңгейін; қолданылған әдістеменің күрделілік деңгейі мен меңгеру дәрежесін; мәселені шешудегі идея, тәсілдердің

ерекшелілігін; жоба мәселесін түсінуі мен жоба не зерттеу мақсатын құру; презентацияны ұйымдастыру мен өткізу деңгейін; өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі талдау дағдыларын игеруін; презентацияны дайындауға шығармашылық қатынасты; алынған нәтиженің қоғамдық және қолданбалы маңызын [3]. Яғни зерттеушілік іс-әрекетін жүргізу кезеңдеріндегі баланың әрбір іс-әрекеті мұғалім назарынан тыс қалмауы тиіс.

Қорыта келер болсақ, балаларды зерттеушілік іс-әрекетке тарту олардың шығармашылық қабілеттерін, танымдық үдерістің барлық кезеңдеріндегі: зерттеу мақсаты мен міндеттерін белгілеуден бастап білімін практикада қолдануға дейінгі өзбетінділігін дамытуға ықпал етеді. Ал зерттеушілік іс-әрекет барысында бақылауға, ақпарат іздеуге қызығушылық білдірген балалар орта буын оқуына тез бейімделеді.

Әдебиет:

1. Леонтович А. В. Учебно-исследовательская деятельность школьника как модель педагогической технологии // Народное образование. — 1999. — № 10.
2. Карпов, Е. М. Учебно-исследовательская деятельность в школе // Лучшие страницы педагогической прессы. — 2001. — № 6. — с. 54–63.
3. Румянцева Н. Ю. Организация учебно-исследовательской деятельности младших школьников. — М.: Просвещение, 2001. — с. 34.
4. Савенков А. И. Содержание и организация исследовательского обучения школьников. — М.: Сентябрь, 2003. — с. 204

ФИЛОЛОГИЯ

Лексикалық тұлғалар жасалуындағы көнеленген жатыс септік жалғауының орны

Байдаулетова Аякөз Өтеуқызы, филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы
Болашақ университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Септік парадигмасындағы жатыс септігінің шығу тарихы көне жазбалар тіліне қатысты сөз болып, өзінің бастауын әріректен алады. Бұл септіктің ұзақ тарихи даму жолы бар дегенімізбен дыбыстық, құрамы жағынан алғашқы қалпын сақтаған бірден-бір септік болып табылады. Алайда тілдің тарихи даму барысында грамматикалық қызметтердің жіктелуі, қолданылуы, семантикалық дамуы жағынан жатыс септігінің өзгеріп отырғандығы көрінеді. Олай деп отырған себебіміз, жатыс септік көп функциялы болып келген. Жатыс септік тұлғасы шығыс септігінің де, барыс септігінің де қызметін атқарған. Тіпті шығыс септік қызметін атқарғандығын қазіргі тілдік тұрғыдан сирек болса да кездестіреміз. Мысалы: қалада кездестірдім, қаладан кездестірдім; көшеде көрдім, көшеден көрдім т.б. Қазіргі қазақ тілінің тұрғысынан жатыс септігі мен шығыс септігінің мұндай қолданыстары әдеби норма болып есептелінеді. Себебі бұл септік жалғауларының қолданылуында айтарлықтай семантикалық айырмашылық байқалмайды. Сондықтан да мұндай қолданыс шығыс, көмектес септіктерінің тұлғалық жағынан әлі қалыптаспаған немесе енді ғана қалыптаса бастаған дәуірлерінен қалған іздер болуы мүмкін. Бұл жалғаудың беретін негізгі мағынасы қазіргі дәуірге дейін өзгеріссіз жетсе, қызметі мен етістіктерге қатысы жөнінен кейбір ерекшеліктердің болғандығы анық.

Зерттеуге арқау болып отырған көнеленген септік жалғаулары ішінде жатыс септігі арқылы жасалған туынды сөздер тілімізде көптеп кездеседі. Бұл басқа септік жалғауларына қарағанда жатыс септік жалғауының қолданылу өрісінің кең екендігін көрсетеді және бұл ерекшелігі туынды сөз жасауда да сақталып қалған.

Ғалым С. Исаев: «жатыс септігінің басты мағынасы — істің, қимылдың болу орнын, мекенін, мезгілін, көлемін, тұрағын білдіру. Жатыс септігінің мағынасы мезгіл, мекенге байланысты болғандықтан да, соған қатысты жатыс септік жалғаудың үстіне кейде функциялық сипаттағы -ғы, — гі қосымшасы да үстеліп қолданыла береді: ауыл-да-ғы үй, кісиде-гі дүние, базар-да-ғы мал, кісиде-гі-нің кілті аспанда. Жатыс септігінде қолданылған сөз әдетте мезгіл, мекен пысықтауыш және жанама толықтауыш қызметін атқарады» дей келе, «жатыс септікті сөздердің ішінде де адвербиалданып, үстеуге айналып кеткендері аз емес: кейде, жазда,

іңірде, осында, ақыр аяғында, андаусызда, атам заманда, оқта-текте, лезде, қапыда, іңірде», — деп [1], жатыс септік жалғауы арқылы қалыптасқан үстеу сөз табын мысалға келтірген.

Ғалым А. Ысқақов, М. Томановтар да өз еңбектерінде жатыс септік жалғауы көрсеткіштерінің көнерген сипатта кездесетінін айтып өткен. Бұл мәселе кейінгі грамматикалық еңбектерде жалғасын табуда.

Жатыс септік жалғауларының көрсеткіштері түбірге кірігу, көнеру әрекетіне қарай екіге бөлінеді: 1) түбірге дара күйінде кіріккен жатыс септік жалғауы; 2) тәуелденген түбірге кіріккен жатыс септік жалғауы.

Түбірге дара күйінде кіріккен жатыс септік жалғауы. Мысалы, Әуелде Роза «баяғы бір өкпелегені әлі тарқамай жүрген болар» деп жорып еді (Н. Ғабдуллин). Оларды әудемде толқын ығыстырып, жиекке көз ілеспей лақтырып тастайды (Р. Әутәліпов). Аузынан шыққан сөзге әдепкіде бойы мұздап, шошып қалса да, өңі қобалжыған жоқ (Ә. Нұрпейісов). Жақында алған кең бөлме, пәтері жаңа әдемі-ақ. Дүние деген әйдемде екен ғой өзі жиналмақ (Ғ. Қайырбеков).

Нұржан: демеймін бұл сөзіңді бос болады,

Жұмбақты шешсем көңілім қош болады.

Жұмбаққа әйнегі жоқ, әлі есігі,

Әуелі жансыз, ақырда құс болады (Айтыс).

Зәуеде жаза қалсаң, өзінді де ұмытпа құда бала (Қ. Мұхамеджанов). Істеп алып әменде соңынан бармағыңды тістейсің (Б. Соқпақбаев). Тек бір рет байқаусызда әйелінің Жұмашқа айтқан сөзін естігенде селт етті (Т. Ахтанов). Жанар бүгінде өз билігі өзіндегі адам (Т. Ахтанов). Бұндайда бетке сермеген, шошайған қолдың өзі де кісінің пысына жақсы болмайды (М. Әуезов). Бәйге ат біздің теңіміз емес деп баяғыда-ақ қақсамап па едім, Ақбозды қайыр, қалғанын тағы да көреміз (Т. Әлімқұлов). Бұл жердің ой қыры жоқ, теп-тегіс қой. Қар жауған бойда жел айдап кетеді (Ә. Сәрсенбаев). Бірде жақын ағайынның Қалекең үйі мен Қожатай мағзұм үйлерінің аттарын мініп, Әзімхан деген ағайын жігіт екеуіміз қашып кетіп едік (С. Сейфуллин). Беріректе нарт қызыл гүлдер шашырап сирек біткенмен, сонау қыратқа таман қоюланып, шымқай қызыл боп кетеді (Т. Ахтанов). Осы сөйлемдердегі зәуе-де, әмен-де, байқаусыз-да, бүгін-де, бұндай-да, баяғы-да, бой-да, бір-де, берірек-те сияқты үстеу сөздердің

барлығы түбір мен негізге жатыс септік тұлғаларының жалғануы арқылы жасалған.

Тәуелденген түбірге кіріккен жатыс септік жалғауы.

Естіп ем ел аузынан бір аңызды,

Сол аңыз жүрегімнен жыр ағызды.

Сырламай сол қалпында ұсынайын,

Кешір, дос, олақ айтсақ мына бізді (М. Әлімбаев).

Ол (Құрмаш) басында күмілжіп ештеңе айта қоймап еді. Ақыры шынына көшті (Қ. Жұмаділов). Дүйсеннің өмір барысында хат тануының өзі жылдан-жылға дамып, ұлғая түсті (Н. Оразалин). Енді бір үш-төрт сағаттан кейін басы-қасында болып, өзі шығарған газеті оқушы қауымның қолында болады (С. Мәуленов). Ертеңінде ол жұмысқа шыққан жоқ (Қазақстан мұғалімдері). Затында бұл қорқақ емес, қорғаншақ, сақтық ойлағыш (М. Әуезов). Бұл жолмен кезінде кім жүрмеді дейсің (Т. Дәуренбеков). Бұл жаққа хат-хабар, газет-журнал айында, жылында бір-ақ келеді десті (Б. Тоғысбаев). Қашанда біреуді күтсең, заматында келе қоймайтыны бар ғой (С. Сарғасқаев). Бұл айдалып кеткенде Құрмаш нағашы апайының қолында қалыпты (С. Сарғасқаев). Берілген сөйлемдердегі қалпында, басында, барысында, басы-қасында, ертеңінде, затында, кезінде, жылында, заматында, қолында үстеу сөздері жатыс септігін тікелей қабылдамастан алдына тәуелдік жалғауының III жағын қабылдап барып (қал (ы) п+ы+нда, бас+ы+нда, барыс+ы+нда, басы-қас+ы+нда, ертең+і+нде, зат+ы+нда, кез+і+нде, жыл+ы+нда, замат+ы+нда, қол+ы+нда) қалыптасқан.

Жатыс септігінің көнеленіп, түбірмен кірігуі негізінде тек үстеу сөз таптары жасалады деген бір жақты пікір қалыптасқан (А.М. Щербак, А. Ысқақов, С. Исаев т.б.). Алайда мысалдарды жинақтап, сұрыптау барысында, септік жалғаулары арқылы шылау сөздер мен қыстырма ретінде жұмсалатын сөздердің жасалатыны анықталды.

Қазақ тіліндегі шылау сөздер зерттелуінің ғасырға жуық тарихы бар. Осы уақыт арасында шылаулар сипаттамалық тұрғыдан да, тарихи сипатта да қарастырылып, іргелі еңбектер жазылуда. Алғаш қазақ тіліндегі шылау сөздерді таптастыру А. Байтұрсынұлының еңбегінен басталады. Автордың «Тіл — құрал» еңбегінде «шылау сөз» жеке өз алдына қарастырылмай, үстеу, одағай сияқты сөз таптарымен қатар алынған. Ғалым пікірі кейінгі жылдары Қ. Жұбанов, Ғ. Бегалиев, Н. Сауранбаев, С. Аманжолов сияқты ғалымдар еңбектерінде шылаулардың морфологиялық сипаты мен түрлеріне қатысты мәселеде жалғасын тапқан. Профессор Р. Әмір жалғаулық шылауларды зерттеудің жеке нысаны ретінде алып, даму, қалыптасу ерек-

шеліктеріне тоқталған [2]. Автор жалғаулық шылаулардың ерекшелігін ғана сөз етеді. Қазақ тілінің тарихи синтаксисін зерттеген ғалымдар Т. Қордабаев пен Е. Ағманов шылау сөздердің тарихи сипатына тоқталып өтеді. А. Ысқақов морфология еңбегінде шылау сөздердің белгілеріне тоқталып, мағыналық топтарын жіктеп берді. Синтаксис мамандары М. Балақаев пен Т. Сайрамбаев шылау сөздердің синтаксистік ерекшеліктеріне назар аударды. Ғалымдар пікірлерін шәкірттері ары қарай дамытып, жалғастырып келеді. Қ. Қадашева көмекші сөздердің қатарында шылаулардың да сөйлем мүшелерін ұйымдастырудағы ерекшелігіне тоқталса [3], Ғ. Иманалиева шылау сөздердің сөз тіркесі синтаксисі мен сөйлем синтаксисіндегі қызметтерін зерттеген [4]. Қ. Молгаждаров шылау сөздердің тарихи қалпын түркі тілдерімен салыстыру негізінде диссертация қорғады [5]. Бұл еңбектерде септік жалғаулары арқылы қалыптасқан шылау сөздердің тілде тұрақталуы назардан тыс қалған. Мысалы, Екі-үш ай шамасында ол орысша еркін сөйлейтін болды (Б. Соқпақбаев). Әкесі қасым төре, ағалары Есенкелді, Саржанның бұл жөнінде ұстаған жолы оған жұмбақ (І. Есенберлин) деген сөйлемдердегі шамасында, жөнінде көмекші сөздері тек осы септік тұлғасында ғана жұмсалып, шылау қызметін атқарады.

Қыстырма ретінде жұмсалатын сөздердің де септік тұлғаларында қалыптасатыны арнайы еңбектерде ғана айтылды. Шынында, Жамбыл өзінің ақындық дәметкен бала-сына аталық аса қатал сын көзімен қараған (С. Бегалин).

Негізінде, *Сәкен шығармаларындағы кемшіліктер, жазушының өсу жолындағы қиыншылықтарына берген бағамыз әлі де дұрыс* (Ғ. Мүсірепов).

Асылында, *бұл бөлме осы үйдің бұйым сақтайтын музейі секілді* (Б. Соқпақбаев).

Тегінде, *әлі күнге шейін Балзиядан үмітін үзбесе керек, үсті-үстіне хат жазып тұрады* (С. Омаров). Бұл мысалдардағы шынында, негізінде, асылында, тегінде сөздері сөйлем ішінде өзге сөйлем мүшелерімен синтаксистік қатынасқа түспей, оқшау орналасқан қыстырма ретінде жұмсалатын сөздер. Жатыс септік тұлғасында қалыптасып, сөйлемге тек айтушының түрлі көзқарасын білдіріп тұр. Сонымен, сөздердің көнеленген септік жалғаулары негізінде өзге сөздерге ауысуына түбір қалпындағы сипатын сақтап, ешбір сөз түрлендіру жүйесіне енбестен, синтаксистік ықпалмен өзге сөз табы қатарына өтуі және есім сөздер белгілі септік жалғауларында тұрып, түрленуші қасиеттен алшақтап, сөйлем ішіндегі қызметіне байланысты формалары көнеленіп, өзге синтаксистік қызмет атқаруы ықпал еткен.

Әдебиет:

1. Исаев С. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. — Алматы: Өнер, 2007. — 340 б.
2. Әмір Р., Әмірова Ж. Жай сөйлем синтаксисі. — Алматы: Қазақ университеті, 2003. — 198 б.
3. Қадашева Қ. Көмекші сөзді сөйлем мүшелері: филол. ғыл. канд. ... дис. — Алматы: ҚазМУУ, 1993. — 129 б.
4. Иманалиева Ғ. Қазақ тіліндегі шылаулар синтаксисі: филол. ғыл. канд. ... дис. — Алматы: ҚазМУУ, 1994. — 150 б.
5. Молгаждаров Қ.К. Көне түркі тіліндегі шылау сөздердің лексика-грамматикалық сипаты: филол. ғыл. канд. ... автореф. — Алматы, 2000—28 б.

ФИЛОСОФИЯ

Жаһандану жағдайындағы ең маңызды мәселе — рухани қауіпсіздік

Қалдыбай Қайнар Қалдыбайұлы, PhD доктор, аға оқытушы;
Көлеген Гүлбазар Батырханқызы, магистр, аға оқытушы;
Ниязов Нұрдаулет Абилдаевич, магистр, оқытушы
Қ. А. Ясауи атындағы ХҚТУ (Түркістан қаласы, Қазақстан)

Тәуелсіз Қазақстан Кеңестер Одағындағы қайта құрулар нәтижелері мен ыдырауынан кейінгі орын алған саяси және әлеуметтік-экономикалық дағдарыстардан сәтті шыға білгені әлемдік қауымдастыққа аян. Әлемнің алпауыт елдеріне ұлттық мүдделеріміздің бәсеке-лестікке қабілеттілігін мойындатқан еліміздің 25 жыл тарихи дамуымыз осы сөзіміздің дәлелі.

Әлемдік тарихи тәжірибе көрсеткендей, ұлттық қауіпсіздікке ерекше ықпал жасайтын факторлар ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі мазмұнына әсер ететін әдістемелік аспектілердің болуымен өлшенеді. Мұндай үрдістегі жоғары сапалық көрсеткішке жетуге негізгі әлеуметтік топтар мен саяси күштердің түрлі базалық құндылықтарының болуы кері әсерін береді.

Жаһандану жағдайындағы ең маңызды мәселе — рухани қауіпсіздік болып отыр. Рухани қауіпсіздік мәселесі ХХІ ғасырдың соңында көкейтесті мәселеге айналады. Бұл мәселе әлі терең зерттелмеген, жүзеге аспаған қоғамдық қажеттілік болып отыр.

«Қоғамдық қауіпсіздікті сақтаудың бірден-бір шарты — рухани қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Руханилық — Қазақстанның ұлттық мүддесінің бір бөлігі. Оларды қорғау үшін елді әскери, ақпараттық, әлеуметтік, экономикалық қауіпсіздікпен қатар жүретін, солардың ұйытқысы болатын рухани қауіпсіздікпен қамтамасыз ету керек. Қазақстан Республикасының қауіпсіздігінің рухани негізі — оның тұрақты дамуына түрткі болады. Рухани қамтылмаған елдің мемлекеттік және қоғамдық құрылымдарының бұзылуына және халықтың рухани денсаулығы құлдырайды. Яғни рухани қауіпсіздік — адамның рухани экологиясын қорғау болып табылады. Рухани өмір — жеке адамның өзін-өзі тану мен өзін-өзі жасауы. Рухани қауіпсіздік — қоғамның ең маңызды өлшемдерін қорғайтын шарттар жүйесі. Бұл өлшемдерден шығу қоғамының біртұтастығын бұзып, оның рухани-адамгершілік негіздерін құртады. Наполеон: «ар-ұяттың төмендеуі — мемлекеттің саяси тұтастығын құлдыратады» деген сөздері бекер айтылмаған. Егер ұлттық рухтың ұясы — тіл

десек, тілінен, ділінен, мәдениетінен айырылған ел, мемлекет болудан қалады.

Сондай-ақ, рухани қауіпсіздік — ұлттық қауіпсіздіктің ерекше құраушы бөлшегі. Руханилық ұлттық қауіпсіздіктің ұйытқысы.

Рухани қауіпсіздіктің объектісі адамдардың әлемді, табиғатты және қоғамдық болмысты қабылдауындағы сезімдері, бағыт-бағдарлары.

Рухани қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін төмендегі шарттарды орындау керек:

1) қазақ тілін дамыту, оны әлемдік тілдер қатарына қосу, өркениет тіліне айналдыру.

2) мәдени, рухани-адамгершілік, тарихи салт-дәстүрлерді сақтау және дамыту.

3) халықты рухани тәрбиелеу негізінде мемлекеттік саясатты жүргізу» [1].

Ұлттық қауіпсіздік — Қоғамның өмірлік маңызы бар барлық жүйесінің қорғалуын, адам және мемлекет, олардың мақсаты, идеалы, құндылықтары, сыртқы және ішкі қатерден қорғану қажеттіліктері, қарсы тұру қабілеті, табиғаттың тосын жағдайларына, бүкіләлемдік және ұлттық даму заңдылықтарына дер кезінде бейімделе білу қабілетінің базалық түсінігі.

Мемлекеттің қауіпсіздігі ұлттың интеллектуалды потенциалына және ақылымен ерік-жігеріне байланысты — деп В.Н. Кузнецов «Әлеуметтік қауіпсіздік» оқу құралында Ресей Федерациясының ұлттық қауіпсіздігін ұлттың интеллектуалды дамуымен байланыстырады [2].

«Ел боламын десең, бесігіңді түзе» — деп ата-бабамыз айтқандай, Тәуелсіз Қазақстан жағдайында ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұлттың интеллектуалды серпілісінен бастау алады. 2010 жылғы 29 сәуірдегі Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның Ұлт Бірлігі Доктринасы» осы мәселені көтереді: «**Бізге ұлт әлеуетін оятатын интеллектуалдық серпіліс қажет.** Білімге, ғылымға және инновацияларға көзқарасты өзгертудің өмірлік маңызы зор. **ХХІ ғасырда тек интеллектуалды ұлт қана жеңіс тұғырынан көріну мүм-**

кіндігіне ие бола алады.Тек осындай жолмен ғана, дәстүрлерге сүйеніп үнемі жетілу арқылы, биік мақсаттар қоя отырып ұлттың бірігуіне, Ұлт Рухының нығайуына қол жеткізе аламыз.Бұған жету үшін мемлекет, әрқайсымыз, бүтін қоғам жауапкершілікті бөлісуі тиіс және қажетті әрі ұтымды мынадай шараларды қамтамасыз етуі керек:

— Ұлт Рухын дамыту және нығайту, осыны еліміздегі әрбір азаматтың өмірлік бағдарына айналдыру;

— мемлекеттік тілді дамытуға және оның аясын кеңейтуге ұлт бірлігін нығайтатын фактор ретінде басымдық беру;

— Қазақстанда тұратын этнос өкілдерінің мәдениетін, дәстүрін, салтын, тілін дамытуға жағдай жасау;

— ұлттың, мемлекеттің, қоғам және отбасының мызғымастығына бағытталған рухани дәстүрлерді, адамгершілік құндылықтарды, дүниетанымдық ұстанымдарды сақтау және нығайту;

— ұлттық құндылықтар мен игіліктерге қамқорлық жасау;

— жас ұрпақты сыйластық, отаншылдық, Еліне және халқына адал қызмет ету құндылықтары рухында тәрбиелеу;

— әрбір адам өзінің білімін, қабілетін, кәсібилігін және бәсекеге қабілеттілігін үнемі жетілдіріп отыру;

— қоғамның өмірлік маңызды барлық саласын одан әрі модернизациялауға байланысты бірлескен дәйекті жұмыстар жүргізу;

— Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігінің кепілі ретінде интеллектуалды ұлт қалыптастыру.

Тәуелсіздікті сақтау және мемлекеттілікті нығайту, мүмкіндіктер теңдігін және азаматтар құқығы мен бостандығын қорғау, интеллектуалды ұлт құру және ұлттық рухты дамыту — біздің ұлттық бірлігіміздің басты ұстанымы әрі әрбіріміздің өмірлік қағидаттарымыз болуы шарт» — деп тәуелсіздігіміз тұғырлы, қауіпсіздігіміз мықты болу үшін интеллектуалды ұлт құру және ұлттық рухты дамытуға шақырады [3].

Интеллектуалды ұлт құру интеллектуалды адамды қалыптастырудан бастау алады. Ғылыми зерттеулерде адамның интеллектуалды әлеуетін инвестиция ретінде қарастыруға болатынын дәлелдейді. «... атақты ғалым Гэри Беккер (*Gary Stanley Becker*) өз еңбегі үшін экономика саласындағы Нобель сыйлығының иегері атанған. Беккердің пікірінше, экономикалық тәсіл адам мінез-құлқын түсіндіруде, айқындауға тұтас жүйені қажет етеді. Бұл бағытта зерттеу жүргізген ғалымдар бірнеше буын өкілдері талай сәтсіздікке ұшыраған болатын. Беккердің есептеуі бойынша, АҚШ-та адам капиталы инвестициясы құнды қағаздар инвестициясына қарағанда бірнеше есе артық пайда әкеледі. Беккер өз талдауларында адамның даралығы, төзімділігі сияқты рационалды, мақсатты мінез-құлықтың бастап басқа да әлеуметтік пәндерге қатысты адам өмірінің түрлі аспектілеріне қатысты түсініктерді қара-

стырады. Ғалымның әзірлен, ұсынған моделі осы саладағы зерттеулердің негізін құрады. Беккер алғаш рет білімінің экономикалық тиімділігіне статистикалық есеп жүргізген ғалым. Жоғары білім алғандардың өмірлік табысын анықтауда олардың табысынан кәсіби білім алғандардың өмірлік табысы азайтылады. Білімге кеткен шығынмен қатар (оқу ақысы, жатақхана т.б), оқу жылдарында білім алушы ала алмаған, «жіберіп алған жалақы» қоса қарастырылады. Шын мәнінде, мұндай қолға тимеген жалақы білім алушының білімге кеткен уақытының құндылығымен, білімге кеткен шығынмен өлшенеді әрі оны пайдалану жинақталған балама қаржы болып табылады. Оқуға кеткен салымды кіріс жинағы ретінде қарастырған Беккер оның қайтарымын жылдық табыстың 12—14%-ы деп санайды. Ғалымның білімге кеткен шығыннан қайтатын кіріс жолын есептеу адам капиталының қоғамдағы басты интеллектуалды қор және сарқылмас инвестиция ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл еңбегі ғалымға Нобель сыйлығын әперген болатын» [4]. Тәуелсіз Қазақстанның қауіпсіздігін қамтамасыз етуде интеллектуалды ұлт, интеллектуалды адам қалыптастырудың маңызы өте зор. Интеллектуалды ұлт, интеллектуалды адам мемлекеттің қауіпсіздігінің кепілі болмақ.

«Ұлттық қауіпсіздіктің міндетіне елдің негізгі, өмірлік аса маңызды мүдделері — ұлттық дербестікті, аумақтық тұтастықты, халықтың өмірін қорғауды кепілді түрде қамтамасыз ету болып табылады. Бұл тұрғыдан келгенде, ұлттық қауіпсіздік мемлекеттің өмір сүруін қамтамасыз ететін жүйе түрінде танылады: ұлттық қауіпсіздік болмаған жерде мемлекеттің өзі де жоқ.

Қазіргі Қазақстан тұрақтылық және бейбітшілік сүйгіш қуатымен ерекшеленеді, бірақ бұл «status-quo» адамгершілік, интеллектуальдық, рухани күш-жігердің дәйектілігі арқасында, белгілі бір саяси ерік-күшті жұмылдыру арқылы ғана мүмкін болып отыр.

Сондықтан ұлттық және мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты біз таңдаған әдістер мен жүйелер Қазақстанның саяси, әлеуметтік, қоғамдық және экономикалық дамуына неғұрлым оңтайлы ықпал ететіндей тұрғыдан таңдалып алынуы керек» [5]. Тәуелсіз Қазақстан үшін ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі бірінші кезекте тұр. Бүгінде еліміздің ұлттық қауіпсіздігіне ықпал жасайтын құбылыстарды бақылауға байланысты бірнеше мәселелер бар. Маңыздылары қатарында мемлекет пен қоғамның ішкі тұрақтылығын сақтау, билік тұрақтылығын бекіту, еліміздің біртұтастығын қорғау болып табылады деп ойлаймыз.

Философия ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының корреспондент-мүшесі Р.Б. Әбсаттаровтың пікірінше: «Ұлттық қауіпсіздік — ұлттың-мемлекеттің өзінің жеке күш салуы мен халықаралық ынтымақтастығы арқасында басқа ұлтқа, мемлекетке зиян келтірмей, қоғамның өмір

сүруі мен дамуының және оның тұрақтылығының лайықты жағдайларын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін халықаралық жүйедегі жағдайы» [6].

Ұлттық қауіпсіздік теориясының дүниетанымдық және әдістемелік негізін философия ғылымдарындағы қазіргі заманғы бағыттар қамтып, жаратылыстану және қоғамдық ғылымдар өз септігін тигізді. Конфликтология, апаттар теориясы сынды әзірлемелер оның әдістемелік негізін күшейтеді.

Жалпы ұлттық қауіпсіздік теориясының нысаны ретінде адам, қоғам және мемлекеттің әлеуметтік мүдделері мен еліміздің ұлттық мүдделерінің жиынтығы саналады. Сондықтан, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі — елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін, ішкі және сыртқы қатерлер ықпалын жоятын, қоғам,

мемлекет және азаматтардың маңызды мүдделерін мемлекет пен қоғамдық құрылымдардың қорғау мүмкіндігі деп білеміз.

Ұлттық қауіпсіздіктің түрлі анықтамаларына сәйкес мынадай түсініктемелер ұсынамыз:

- азаматтар, қоғам, мемлекеттің өмірлік маңызы жоғары мүдделердің қорғалу ахуалы;
- барлық салалардағы азаматтар, мемлекеттің өмірлік маңызы жоғары мүдделердің жиынтығын мүдде ретінде ұғыну;
- адам, табиғат, қоғам, мемлекеттің материалдық және рухани өмірін қорғау;
- мемлекет және азаматтық қоғамның азаматтар, қоғам, мемлекеттің маңызды мүдделерін қорғау мүмкіндігі.

Әдебиет:

1. Мананова С. И. Рухани қауіпсіздік объектісі, пәні және жүйесі (теориялық-әдістемелік талдау) // Әлеуметтік — саяси ғылымдар: мәселелер мен ойлары. профессор Әбсаттаров Раушанбек Борамбайұлының 70-жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. — Алматы, 2010. — 574 б.
2. Кузнецов В. Н. Социология безопасности: учебное пособие. — М.: КДУ, 2009. — 422 с.
3. Қазіргі Қазақстан тарихы (2010—2011 жж.): Хрестоматия. / Құрастырған: Б. Ғ. Аяған., А. Н. Қашқымбаев., А. Т. Серубаева. — Алматы: Раритет, 2011. — 2 т. — 480 б.
4. Сұлтанбаева Г. С., Құлсариева А. Т., Жұмашова Ж. А. Интеллектуалды әлеуеттен — интеллектуалды ұлтқа. Ұжымдық монография. — Алматы: ИП Волкова Н. А., 2012. — 216 б.
5. Назарбаев Н. Ә. Сындарлы он жыл. — Алматы, 2003. — 240 б.
6. Әбсаттаров Р. Б. Саяси тұрақтылық және ұлттық қауіпсіздік: жүйелік талдау // Хабаршы. «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы. — Абай атындағы ҚазҰПУ. — 2009. — № 3 (27). — Б.81—102.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ УНИВЕРСИТЕТЕ «БОЛАШАК»

Реализуя инициативы Главы государства Н.А. Назарбаева, университет «Болашак», имеющий 20-летний опыт подготовки кадров в области образования, бизнеса, инженерии, сельского хозяйства и других специальностей, стремится к удовлетворению потребностей работодателей в специалистах, обладающих логическим мышлением, способных адаптироваться к изменяющимся условиям мирового рынка в условиях глобализации. Прием в Университет осуществляется по государственным образовательным грантам и на договорной основе. Подготовка специалистов осуществляется по 42 специальностям бакалавриата и 6 специальностям магистратуры. Университет включает 3 факультета, 10 кафедр, 2 колледжа.

Как учебное заведение Университет видит свою миссию не только в передаче имеющихся знаний, но и наработке новых знаний на основе достижений науки. При таком подходе в научный поиск вовлечены не только преподаватели, но и большинство студентов, а также магистранты университета. Сегодня Университет «Болашак» является исследовательским университетом инновационного типа.

Университетом проводится работа по созданию и внедрению совместных образовательных программ с зарубежными вузами. Так, с целью творческого сотрудничества университет подписал договора о сотрудничестве с Аэрокосмическим институтом, институтом Аэронавигации Национального авиационного университета Украины, Федеральным государственным бюджетным образовательным учреждением высшего профессионального образования «Московским государственным университетом экономики, статистики и информатики (МЭСИ)», университетом Экономики и предпринимательства (Кыргызстан), научно-издательским центром «Социосфера» (Чехия), издательством «Молодой ученый» (Россия) и т.д. В договорах рассматриваются конкретные мероприятия по развитию сотрудничества в области учебно-методической и научно-исследовательской деятельности; повышению квалификации и организации стажировок профессорско-преподавательского состава; а также по реализации совместных образовательных программ бакалавриата и магистратуры.

Увеличивается количество зарубежных публикаций ППС, в том числе в научных изданиях с высоким импакт-фактором базы Томсон Рейтер. За 2013 год за рубежом опубликовано свыше 68, за 2014 около 80 научных статей ППС университета. Основные результаты исследования опубликовались в России, Чехии, Польше, Болгарии, Германии, США, Пакистане, Южной Кореи, Испании, а также в рецензируемых журналах, которые имеют SJR (Scopus, Elsevier и т.д.).

INFORMATION ABOUT «BOLASHAK» UNIVERSITY

Realizing initiatives of the Head of state N. A. Nazarbayev, the «Bolashak» University having 20 years' experience of training in the field of education, business, engineering, agriculture and other specialties for Kyzylorda area, achieves for satisfaction of needs of employees in the experts of possessing logical thinking, capable to adapt for changing conditions of the world market in the conditions of globalization. The university train 42 specialties of a bachelor degree, 6 specialties of a master. It includes 3 faculties, 10 departments and 2 colleges.

The university predict its mission not just having the knowledge as an institution, but also having the new achievements in sciences. In research not only the teachers are involved, but also students and masters of university. As a result, today «Bolashak» University is one of the innovation types of research work.

The presence of the international joint educational programs by university is conducted work on creation and introducing the joint educational programs with foreign high schools. For example, university has signed the agreement on cooperation with Aerospace institute and institute to Aeronavigations National aircraft university of the Ukraine, has signed the agreement on strategic partnership with Federal state budgetary educational institution of the high vocational training «Moscow state university of the economy, statistics and informatics (MESI)» and Erevan branch of the federal state budgetary educational institution of the high vocational training «Moscow state university of the economy, statistics and informatics (MESI)», one more agreement is signed in this year about cooperation between university «Bolashak» and university of the Economy and enterprise (Kyrgyzstan), with press «Young scientist» (Russia). Permanent cooperation is provided in agreement between university in the field of scholastic-methodical, research and cultural activity; in increasing of the qualifications and organizations of the periods of trial professorial-teaching composition; in realization of the joint educational programs bachelors and the masters.

The quantity of foreign press of teaching staff is improving. 68 articles of teaching staff are published in foreign countries like Russia, Czechia, Poland, Bulgaria, Germany, Pakistan, the South Korea, Spain in 2013 year and in 2014 year about 80 articles.

There are many articles which are published in reviewed journals like SJR (Scopus, Elsevier etc). The results of scientific research work of professor-training staff is actively being developed and implemented in the educational process.

Молодой ученый

Международный научный журнал
Выходит два раза в месяц

№ 5.2 (109.2) / 2016

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор:

Ахметов И. Г.

Члены редакционной коллегии:

Ахметова М. Н.
Иванова Ю. В.
Каленский А. В.
Куташов В. А.
Лактионов К. С.
Сараева Н. М.
Авдеюк О. А.
Айдаров О. Т.
Алиева Т. И.
Ахметова В. В.
Брезгин В. С.
Данилов О. Е.
Дёмин А. В.
Дядюн К. В.
Желнова К. В.
Жуйкова Т. П.
Жураев Х. О.
Игнатова М. А.
Коварда В. В.
Комогорцев М. Г.
Котляров А. В.
Кузьмина В. М.
Кучерявенко С. А.
Лескова Е. В.
Макеева И. А.
Матроскина Т. В.
Матусевич М. С.
Мусаева У. А.
Насимов М. О.
Прончев Г. Б.
Семахин А. М.
Сенцов А. Э.
Сенюшкин Н. С.
Титова Е. И.
Ткаченко И. Г.
Фозилов С. Ф.
Яхина А. С.
Ячинова С. Н.

Международный редакционный совет:

Айрян З. Г. (Армения)
Арошидзе П. Л. (Грузия)
Атаев З. В. (Россия)
Бидова Б. Б. (Россия)
Борисов В. В. (Украина)
Велковска Г. Ц. (Болгария)
Гайич Т. (Сербия)
Данатаров А. (Туркменистан)
Данилов А. М. (Россия)
Демидов А. А. (Россия)
Досманбетова З. Р. (Казахстан)
Ешиев А. М. (Кыргызстан)
Жолдошев С. Т. (Кыргызстан)
Игиснинов Н. С. (Казахстан)
Кадыров К. Б. (Узбекистан)
Кайгородов И. Б. (Бразилия)
Каленский А. В. (Россия)
Козырева О. А. (Россия)
Колпак Е. П. (Россия)
Куташов В. А. (Россия)
Лю Цзюань (Китай)
Малес Л. В. (Украина)
Нагервадзе М. А. (Грузия)
Прокопьев Н. Я. (Россия)
Прокофьева М. А. (Казахстан)
Рахматуллин Р. Ю. (Россия)
Ребезов М. Б. (Россия)
Сорока Ю. Г. (Украина)
Узаков Г. Н. (Узбекистан)
Хоналиев Н. Х. (Таджикистан)
Хоссейни А. (Иран)
Шарипов А. К. (Казахстан)

Руководитель редакционного отдела: Кайнова Г. А.
Ответственный редактор спецвыпуска: Шульга О. А.

Художник: Шишков Е. А.

Верстка: Бурьянов П. Я., Голубцов М. В.

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются.
За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.

Материалы публикуются в авторской редакции.

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

почтовый: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231;
фактический: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.
E-mail: info@moluch.ru; <http://www.moluch.ru/>

Учредитель и издатель:

ООО «Издательство Молодой ученый»

ISSN 2072-0297

Подписано в печать 27.03.2016. Основной тираж номера: 500 экз., фактический тираж спецвыпуска: 45 экз.
Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, 25